

Petelei István
Egy asszonyért

r e c i t i

ReTextum · 3

sorozatszerkesztők

HEGEDÜS BÉLA

LABÁDI GERGELY

Kevesen tudják, hogy a főként novellistaként és hírlapíróként ismert Petelei Istvánnak van egy kisregénye is. A Forgách Zsuzsánna történetét feldolgozó, 17. században játszódó regény a szerző életében nem jelent meg kötetben. 1887-ben a *Kolozsvár* című napilap közölte folytatásokban, 1924-ben posztumusz tették közzé népszerű kiadásban. Jelen kiadás az *Egy asszonyért* című történelmi regény bevezetővel és apparátussal ellátott tudományos igényű forrásközlése.

A reciti kiadó ReTextum című könyvsorozata szövegeket közöl. A szerkesztőség és a sorozatszerkesztők koncepciója szerint egy adott szöveg kritikai igényű újra- vagy első közlése nem egy elvárt lépést jelent az ideálisnak feltételezett szövegállapot felé, mivel azt gondoljuk, hogy nincs egy ideális szövegállapot. A sorozatban megjelenő szövegek is csupán szövegváltozatok. Szándékaink szerint egy adott pillanat szakmai kritériumai alapján a legjobbak.

Petelei István

Egy asszonyért

(Regény)

sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta

TÖRÖK ZSUZSA

· r · e · c · i · t · i ·

Budapest

2015

A kiadvány megjelenését az OTKA PD 101133. pályázata
támogatta.

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc* (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>) feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

HU ISSN 2064-728X
ISBN 978-615-5478-09-3

Kiadja a *reciti*,
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
tartalomszolgáltató portálja ► <http://www.reciti.hu>
Borítóterv: Szilágyi N. Zsuzsa
Tördelte: Labádi Gergely
X_YLa_TE_X, Linux Libertine, Linux Libertinum

Tartalom

Forgách Zsuzsánna története a 19. század végén	7
Keletkezéstörténet	9
Fogadtatástörténet	18
A szövegközlésről	21
<i>Egy asszonyért</i>	23
I.	25
II.	32
III.	41
IV.	53
V.	68
VI.	80
VII.	89
VIII.	110

Forgách Zsuzsanna története
a 19. század végén

Keletkezéstörténet

Petelei István *Egy asszonyért* című regénye 1887. március 28. és április 28. között jelent meg az író által szerkesztett *Kolozsvár* című politikai napilap tárcarovatában folytatásokban, huszonhat részben.¹ Kézirata nem ismeretes, és az író életében önálló kötetben sem jelent meg. Posztumusz folyóiratközlése a *Pásztortűz* című lap 1923-as évfolyamában volt olvasható.² A *Pásztortűz*ben közölt változat alapján készült füzetes kiadása a *Sebestyén Eszti* című novellával egybekötve 1924-ben.³ Ez utóbbi reprint kiadását 2013-ban jelentette meg a Históriaantik Könyvkiadó.

A regény keletkezésével kapcsolatban Petelei irodalmi levelezése semmilyen támpontot nem nyújt. A keletkezéstörténet rekonstrukciójában azonban a Kisfaludy Társaság által meghirdetett pályázatok segítenek.

A Társaság 1884. február 4-én hirdette meg a Lukács Krisztina-jutalom soron következő pályázatát, amelyre nagyobb terjedelmű magyar történeti novellák, vagy rövidebb terjedelmű történeti regénypályázatok beérkezését várták. A tíz-húsz ív terjedelmű munkákat a Lukács Móricz által neje, Birly Krisztina emlékére tett alapítványból ötszáz forinttal kívánták jutalmazni. A pályázatok benyújtásának határideje 1885. november 30-a volt.⁴ A kitűzött határidőig tíz pályamunka érkezett bírálatra, a bizottság (Degré Alajos, Heinrich Gusztáv, Hunfalvy Pál) azonban egyik munkának sem ítélte

¹ Petelei István, *Egy asszonyért. Regény*, Kolozsvár, (1)1887, 76. sz. márc. 28., 1; 77. sz. márc. 29., 1; 78. sz. márc. 30., 1; 79. sz. márc. 31., 1; 80. sz. ápr. 1., 1; 81. sz. ápr. 2., 1; 82. sz. ápr. 4., 1; 83. sz. ápr. 5., 1; 84. sz. ápr. 6., 1; 85. sz. ápr. 7., 1; 86. sz. ápr. 9., 1; 87. sz. ápr. 12., 1; 88. sz. ápr. 13., 1; 89. sz. ápr. 14., 1; 90. sz. ápr. 15., 1; 91. sz. ápr. 16., 1; 92. sz. ápr. 18., 1; 93. sz. ápr. 19., 1; 94. sz. ápr. 20., 1; 95. sz. ápr. 21., 1; 96. sz. ápr. 22., 1; 97. sz. ápr. 23., 1; 98. sz. ápr. 25., 1; 99. sz. ápr. 26., 1; 100. sz. ápr. 27., 1–2; 101. sz. ápr. 28., 1–2.

² Petelei István, *Egy asszonyért*, *Pásztortűz*, (9)1923/41, 1–66.

³ Petelei István, *Egy asszonyért*, Kolozsvár, Haladás, 1924.

⁴ *A Kisfaludy-Társaság jutalom-tételei*, A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, 1883–1884, 19. köt., 1885, 50. A következő kötetben is hirdették a pályázatot: A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, 1884–1885, 20. köt., 1885, 31.

oda a díjat.⁵ Ezért 1886-ra ismét meghirdették a pályázatot, és amint a pályázati jelentésből kiderül, ekkor küldte be Petelei is regényét.⁶ Ezúttal négy pályamunka érkezett be, a bírálóbizottság azonban ismét elégedetlen volt, és a jutalmat ezúttal sem osztották ki. Petelei ekkor még *Szeretett* címmel beküldött munkája is kedvezőtlen bírálatot kapott. A szintén Degréből, Heinrichből és Hunfalvyból álló bírálóbizottság bár Forgách Zsuzsánna történetét kitűnő lélektani, válóperét pedig kitűnő társadalmi problémának gondolta, Petelei feldolgozását kevésbé vélte sikeresnek. Bírálatukban kifogásait Petelei képzelőerejének hiányával, pszichológiai tapasztalatlanságával és személyes elfogultságával (Zsuzsánna pártfogolásával) kapcsolatosan fogalmazták meg, és emiatt a munkát nem ajánlották jutalomra.⁷

A Hunfalvy által jegyzett pályázati jelentés legvége azt is kiemelte, hogy az „ismert történet” sokkal érdekesebb és vonzóbb, mint a pályázatra beküldött „költemény”. Hunfalvy a történet ismertségét illetően egyetlen, épp akkoriban megjelent munkára utalhatott, Forgách Zsuzsánna története ugyanis az 1880-as évek végén ebből a munkából vált sokak számára ismertté. A hivatkozott munka pedig nem más, mint Deák Farkas *Forgách Zsuzsánna* című történelmi életrajza.⁸ Petelei regényének forrása is a Deák által írt életrajz volt.

Deák Farkas munkája 1885-ben jelent meg a *Magyar Történelmi Életrajzok* című sorozatban, amely a Magyar Történelmi Társulat kiadványa volt, és épp 1885-ben indult. A sorozat megindításához Horváth Mihály életrajzi írásai adtak ihletet, és jellegét is ő szabta meg: a tudomány színvonalán álló, ugyanakkor vonzó előadás elvét. A sorozat indulását és a példányszámot is nagyban befolyásolta az arisztokrata családok ízlése, igénye, az előfizetők körét ugyanis nagyrészt ők tették ki. Ez a magyarázata annak, hogy a hosszú életű,

⁵ Degre Alajos, Heinrich Gusztáv, Hunfalvy Pál, *Pályázati jelentések (1885.) Történelmi regény (Lukács Krisztina-jutalom)*, A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, 1885–1886, 1886–1887, 21. köt., 44–53.

⁶ Hunfalvy Pál, *Pályázati jelentések (1886.)*, A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, 1885–1886, 1886–1887, 21. köt., 55–60.

⁷ Uo. 57.

⁸ Deák Farkas, *Forgách Zsuzsánna (1582–1632)*, Bp., Méhner Vilmos, 1885.

sikeres sorozat az első világháború körül szűnt meg, amikor a nemesi olvasóközönség jelentősen megritkult, és helyét nem vette át más olvasórétteg.⁹ A Magyar Történelmi Társulat kiadói politikája szorosan kapcsolódott össze a társulati munka egészével. A *Magyar Történelmi Életrajzok* sorozat koncepciója is a Társulat elsődleges nagy célját, a történelem népszerűsítését, a nagyközönségben való érdeklődés felkeltését és a történelmi érzék fejlesztését szolgálta.¹⁰ A sorozatban közel hatvan ismert személyiség életrajza jelent meg, közöttük Ányos Pálé, Balassi Bálinté, Eötvös Józsefé, Jósika Miklóse, Kölcsey Ferencé, Misztótfalusi Kis Miklóse, Mária Teréziáé, Nyáry Krisztináé, Pázmány Péteré, Széchy Máriáé, Széchényi Ferencé, Thököly Imréné, Tinódi Sebestyéné, Zrínyi Miklóse stb.

Deák Farkas a Révay-család kisselmeci levéltárában találkozott Forgách Zsuzsanna perének irataival. A Révay-család Boszniából származó ősrégi család volt. A család eredete egészen az 1100-as évekre vezethető vissza. Számos híres püspök, katona és hivatalnok került ki köreiből. Családi levéltárukat gonddal őrizték, nemcsak a hivatalos, a birtokokra, a nemesi jogokra és a közügyekre vonatkozó iratokat, hanem a magánjellegűeket is. Deák Farkas szerint a család különös érdeme, hogy már a 15. század végétől minden családtag, férfi és nő egyaránt, irástudó volt, az ily módon felhalmozott és megőrzött dokumentumok pedig igazi kincsesbányát jelentettek a történelmi megismerés számára. A mai Szlovákia területén található szklabinyai várát és a hozzá tartozó kisselmeci uradalmat 1561-ben adományozta I. Ferdinánd Révay Ferencnek, a nádori helytartónak. A család különböző ágainál és tagjainál levő iratokat a kisselmeci levéltárban egyesítették, ahová Wenzel Gusztáv történetíró nyert először bebocsátást. Később a Történelmi Társulat egyik bizottsága nézte át a levéltárat. Deák Farkast a Wesselényi-család történetével kapcsolatos kutatásai során Nagy Iván figyelmeztette arra, hogy a Révay-család irataiban többször is előfordul a Wesselényi név. A Wesselényi-adatok összegyűjtése után Deák a levéltárban talált

⁹ Vö. H. Balázs Éva, *A Történelmi Társulat könyvkiadásának 100 éve*, Századok, (101)1967/6, 1169–1173.

¹⁰ Vö. Sinkovics István, *A történettudomány és a népszerűsítés*, Századok, (101)1967/6, 1180–1185.

arisztokrata hölgyek leveleit gyűjtötte össze és adta ki 1879-ben.¹¹ Két év múlva tért vissza a levéltárba, és ekkor találta meg Forgách Zsuzsánna perének iratait.¹² Történetét korábban a *Corpus Juris*ből ismerte.¹³ Nagy Iván is írt róla cikket 1851-ben, a *Hölgyfutárban* közölt *Magyar hölgycsarnokban*.¹⁴

Forgách Zsuzsánna apja Forgách Imre Trencsén megyei főispán, anyja Zrínyi Katalin, a szigetvári hős leánya volt. Anyja korán meghalt, öt leánygyermeket hagyva maga után, így a Forgách-lányok nevelését apjuk és egy távoli rokonuk, özvegy Zay Péterné Poltári Soós Klára felügyelte. Zsuzsánát tizennyolc évesen adták férjhez a szintén előkelő, vagyonos családból származó Révay Ferenchez, testvérnényje, Mária férjének öccséhez. A kor szokásaihoz híven a két család közötti megegyezésen alapuló házasságról volt szó, amely azonban a férj iszákossága és rendkívüli bárdolatlansága miatt nem tartott sokáig. Az ifjú házasok kezdetben a Turóc vármegyei Szklabinán, majd a Pozsony vármegyei Szentjánoson éltek. Zsuzsánna Szentjánoson ismerkedett meg és barátkozott össze Ballassa Menyhértével, született Bakics Margittal, Bakics Péter testvérhúgával. A Bakicsok a délkeleti szláv tartományokból vándoroltak Magyarországra területére a török elől, és részint királyi adományok, részint pedig házasságok révén tettek szert jelentős vagyponra. Zsuzsánna és Bakics Péter, Révay unokatestvére között időközben szenvedélyes szerelem bontakozott ki. Révay Ferenc tudtára jutva a dolog, feleségét a Nyitra vármegyei Holics várába zárta, és ott őriztette. A házastársak között egyre jobban elmérgesedő helyzet következtében Zsuzsánna titokban a pozsonyi szentszékhez írt folyamodványában kérte férjétől való elváltását. Bakics Péter később meg-

¹¹ *Magyar hölgyek levelei (1515–1709)*, közli Deák Farkas, Bp., MTA, 1879.

¹² Vö. Deák 1885, 3–6.

¹³ Az esetet a *Corpus Juris*ban II. Mátyás császárnak és királynak az Úr 1608. évében Pozsonyban kelt Első Dekrétuma 26. és II. Ferdinánd császárnak és királynak az Úr 1625. évében Sopronban kelt Második Dekrétuma 49. cikkelye említi. (*CORPUS JURIS HUNGARICI. Magyar törvénytár, avagy nemes Magyarország és a hozzá kapcsolt részek összes törvényei, két kötetre osztva*, Bp., Magyar Mercurius, 2006, 575; 636.)

¹⁴ Nagy Iván, *Magyar hölgycsarnok. Forgách Zsuzsanna*, *Hölgyfutár*, (2)1851/258. nov. 10., 1024.

szöktette Holicsból Zsuzsánnát, és a Pozsony vármegyei Detrekőre vitte. Révay Ferenc felesége visszaszerzésére tett többszöri sikertelen próbálkozása után elkeseredésében és szegényében 1608-ban az országgyűléshez folyamodott elégtételért. Az országgyűlés a *Corpus Juris*ban olvasható 26. törvénycikk értelmében Forgách Zsuzsánnát és Bakics Pétert a nádor elé idézte, hogy az ügyet kihallgassák, és ítéletet hozzanak róla. A pereskedés évekig folyt, mígnem egy Zsuzsánna által benyújtott Révay-nyilatkozat következtében a szökötteteket addig elítélő közvélemény, meggyőződve Révay Ferenc jelleméről, megváltozott, és 1611. március 7-én a pozsonyi Szent Márton székesegyházban ötven-ötven nemes tett tisztító esküt Zsuzsánna és Bakics Péter ártatlansága mellett. A sértett férjnek nem volt mit tennie, bár még így is folytatta néhány évig a pert. Zsuzsánna azonban Bakics Péterrel maradt Detrekőn. Révay Ferenc 1625-ben halt meg, az országgyűlés második törvénycikke ekkor mentette fel Forgách Zsuzsánnát és Bakics Pétert a tizenhét évvel korábbi vádak alól. Forgách Zsuzsánna és Bakics további életéről nem maradtak fenn dokumentumok. Zsuzsánna 1631. október 21-én Győr vármegye Ásvány helységében kelt végrendeletében minden ingó és ingatlan vagyonát Bakics Péterre hagyta. Halálának pontos időpontja nem állapítható meg, feltételezhetően 1632 körül távozott az élők sorából.

Forgách Zsuzsánna esete és pere valószínűleg korára nem jellemző rendkívülisége miatt keltette fel Deák Farkas figyelmét, megírásában azonban kétségtelenül a rendkívül szerencsés forrásadottságok játszottak elsődleges szerepet. Tárgya ugyanakkor jól illeszkedett a Történelmi Társulat művelődéstörténeti koncepciójába. A munka fogadtatása azonban nem volt egyértelmű. A *Budapesti Szemle* Cs. szignójú recenzense rendkívül elégedetlen volt a munkával. Mintha épp a sorozat tudománynépszerűsítő célkitűzéseit nem érzékelte volna bírálataiban:

Mert némely olvasó történelmi életrajzot várt tőle s a helyett a XVII. század chronique scandaleusejének egyik hősnője védelmére szerkesztett iratot kapott. Vegyük hozzá, hogy e vádirat oly stýlben van szerkesztve, mely a legkülönösebb keveréke az érzelgős regények patho-

sának, a francia olvasmányok helytelen fölfogása által táplált édeskés enyelgésnek és az oklevelekkel kérkedő pedantériának.¹⁵

Deák életrajzát a recenzens elsősorban erkölcsi alapon bírálta, mivel úgy érezte, hogy írója túlságosan Forgách Zsuzsánna pártján állt, holott ez az álláspont szerinte teljesen indokolatlan és érthetetlen:

Szerzőnk mély érzésűnek gondolja hősnőjét és e szerelmet [Zsuzsánna és Bakics szerelmét] eszményi színéssel akarja festeni. De hasztalan akarja. Forgách Zsuzsánna érzelgős kifakadásai nem mutatnak mély érzés- és az érzelgősség igen jól megfér az érzékiséggel.¹⁶

További megjegyzése pedig:

...életrajzírója hiában fogja pártját, Forgách Zsuzsánna e pompát nem tekintette mindig hívságosnak, annyira nem, hogy emlékéen a világi pompa kedvelése le nem mosható szennyfoltokat hagyott.¹⁷

A *Vasárnapi Ujság* jóval mérsékeltebb, bár szintén erkölcsi alapon bíráló recenzense a megcélzott olvasóközönségre hívta fel a figyelmet, és a munka értését is az olvasóközönség összetételének a tartományába utalta: „Deák Farkas túlnyomóan női közönséget képzelt maga előtt Forgách Zsuzsánna történetének megírásakor, kik hajlandóak saját nembelieik ballépésének kimentésére.”¹⁸ Zsuzsánna esetét a *Vasárnapi Ujság* recenzense sem gondolta erkölcsileg felmenthetőnek, de méltónak vélte a részvétre.

Deák Farkasnak a történettel kapcsolatos szubjektív állásfoglalása jól érzékelhető munkájában. Életrajzában Zsuzsánnaat egyértelműen kedvencének nevezte azzal a meggyőződéssel, „hogy ártatlanabb életet senki sem folytatott, mint ő, mind addig, míg csak

¹⁵ Cs., *Forgách Zsuzsánna. 1582–1632. Írta Deák Farkas. Buda-Pest, Mehner Vilmos kiadása. 1885*, Budapesti Szemle, 47. köt., 1886, 318–324.

¹⁶ Uo. 320.

¹⁷ Uo. 324.

¹⁸ -r., *Egy házassági dráma a XVII. századból*, *Vasárnapi Ujság*, (33)1886/6. febr. 7., 86–89.

hordozni tudta szenvedéseit.¹⁹ Egy másik helyen tett megjegyzéséből viszont az is érzékelhető, munkája hogyan rezonált aktuális, 19. századi társadalmi kérdésekre, hiszen a megcélzott olvasóközönség kétségtelenül e kontextus felől is olvasta és értelmezte a történetet. A Zsuzsánna férjhez adásáról szóló részben Deák ugyanis így nyilatkozott:

Abban az időben senkinek se jutott eszébe hogy a nőt is épen oly jogosult egyénnek tartsa a férjválasztásban, mint a férfit a nőválasztásban. Sőt még azt is, hogy: akarod-e, szereted-e? a legtöbb esetben csakis formalitásból kérdezték a leánytól. [...] Csak akkor használták a szülők a leány ellenmondását, mikor magok restelték a kérőnek a tagadó választ adni. Egyébaránt igyekeztek is, hogy a leányt jókor adják férjhez a mikor természetesen még esze ágában sem lehetett az önálló vélemény s mikor a cseperedő kis leány minden férfit szívesen elfogad ki őt úgy szólva a gyerekszobából a nagy emberek közé vezeti.²⁰

Deák Farkas szubjektív narrátori kiszólásai, tudományos jegyzetparatússal nem agyonterhelt értekezése, könnyed elbeszélésmódja rendkívül olvasmányossá, regényessé teszik művét. Könyve ugyanakkor szigorúan követi az életrajzi elbeszélések konvencionális szerkezetét, az életesemények kronologikus elbeszélését a születéstől és családi környezettől kezdve a gyermekkoron át a felnőtté válásig és a halálig. Petelei regénye nagyon szorosan követi a Deák-életrajzban elmesélteket, azzal a különbséggel, hogy a teljes életútból Forgách Zsuzsánna és Bakics Péter szerelmét és nem Zsuzsánna teljes életpályáját állítja elbeszélése középpontjába. Ily módon, a regény indítása, a szentjánosi mulatozós jelenet egyszerre vág bele az események középpontjába, s már jócskán Révay Ferenc és Forgách Zsuzsánna házastársi konfliktusa idején kezdődik. A Deáknál ismertetett Révay- és Forgách-családokról Petelei említést sem tesz, ennek túl nagy szerepe amúgy sem lett volna: regényét nem

¹⁹ Deák 1885, 21.

²⁰ Uo. 14.

az arisztokrata, hanem az újságolvasó polgári-kispolgári olvasóközönségnek szánta, számukra pedig a történet inkább problematikájában, mintsem önidentifikációs jellegében lehetett érdekes.

Mind a felvonultatott szereplőgárda, mind pedig az apróbb történetelemek tekintetében sokat merít a regény Deák Farkas életrajzából: a regényindító szentjánosi mulatozás férfiruhába öltözött női szereplői öltözetének színétől, a javasasszony szerepeltetésén át az asszonyszöktetés módjának elbeszéléseig. Még az eredeti, a Kisfaludy Társaság pályázatára beküldött kézirat címét is Deák Farkas munkája ihlette. A Deák-életrajz ugyanis épp a pályázatra beküldött munka címéül választott *szeretett* szóval végződik:

Így folyt le ez úr-asszonyságnak 50 évre terjedő élete. Mint vihar után a tiszta égen lemenő nap végmosolya, mely megvigasztal a multak szenvedéseiért: Forgách Zsuzsánna élete is végefelé volt a legvonzóbb, a legboldogabb. Úgy adtam elő, a mint a régi írásokból megtanulhattam, de igyekeztem nem csak az 1608-ik évi, hanem az 1625-ik évi törvényczikk értelmét is megmagyarázni. Lehet, hogy az én tanulmányim után is fog akadni, ki hitehagyott könnyelmű asszonynak fogja tartani. Én szerencsétlenségnek tartom házasságát s ki tudok békülni vele, látva változhatatlan ragaszkodását egyetlen férfihoz s állandó megelégedését Bakics mellett; és megbocsátom bűneit, mert felette igen szeretett.²¹

Forgách Zsuzsánna kissé talán túlidealizált regénybeli alakjához kapcsolódik viszont, hogy Petelei regényében a szerelmi sokszög valamivel bonyolultabb a Deák Farkas munkájában leírtakhoz képest. Nemcsak Bakics Péter, hanem maga Révay Péter, a férj testvérébátyja és egy István nevű diák is szerelmes Zsuzsánnába. Szerelmük azonban, Bakics Péterétől eltérő módon, csupán a vágyódó, lovagi ideáloknak megfelelő érzelem.

Deák munkájához képest Petelei regényében a nyilvánosság elé tárt házassági konfliktus valláspolitikai háttere is jóval hangsúlyo-

²¹ Deák 1885, 103–104.

sabb. A protestáns Révay Ferenc és a katolikus Bakics Péter versengése a 17. század rendi-vallási küzdelmei között protestánsok és katolikusok hatalmi harcának szimbolikus kifejezőjévé is válik a regényben.

Petelei művében a különböző eseményekről és személyekről való információkat ugyanakkor a szereplői szövegek közvetítik elsősorban. A narráció szintjén tehát nem a mimetikus-leíró funkció a jellemző. A párbeszédes megoldás dominanciájának regénypoétikai funkciói lehetnek: a pörgős párbeszédjelenetek a hosszadalmas leírásokkal szemben jól illeszkedtek az újságolvasással gyakran összekapcsolt gyorsolvasás kritériumához. Ezt a narrációs technikát Petelei nagyon gyakran alkalmazta novelláiban is. A szöveg folytatásokban való megjelentetésekor Petelei az érdeklődést felkeltő, azt folyamatosan felcsigázó részzáratok poétikáját is alkalmazta: regényét gyakran szakította meg a legizgalmasabb jelenetknél, így tartva ébren a folytatással kapcsolatos olvasói érdeklődést.

Forgách Zsuzsanna történetének feldolgozásakor nyilvánvalóan nem a Deák Farkas által már bemutatott történelmi alak életrajza érdekelte Peteleit, hanem a benne rejlő lélektani és társadalmi probléma regénybeli közvetíthetősége, mégha ez nem is a Kisfaludy Társaság regénybíró bizottságának elvárásai szerint sikerült. A kérdésre, hogy eredetileg miért kelthette fel a téma érdeklődését, összetett magyarázat adható. Először is indokolhatja a témaválasztást történész képzettsége és kapcsolata a történész közeggel. Valószínűleg jól ismerte és követte a történész szakma új kiadványait, feltehetően különös figyelemmel a közvetlen környezetéből származó szerzők munkáit. A szépíróként és történetíróként egyaránt működő Deák Farkas ugyanis szintén marosvásárhelyi születésű. Petelei budapesti tanulmányai után is fenntartotta a kapcsolatot történész kollégáival. A *Kolozsvár* című politikai napilap szerkesztésének éve alatt is gyakran kért tőlük történelmi tárgyú cikkeket. A téma feldolgozásával kapcsolatos próbálkozásában azonban kétségtelenül ösztönözhetette, hogy Deák Farkas munkájának megjelenése egybeesett a Kisfaludy Társaság által meghirdetett regénypályázattal. A pályázat ugyanis a mindaddig csak tárcacikkeket és novellákat író Petelei számára az új műfajjal való kísérletezés lehe-

tőségét is magában rejtette. A kedvezőtlen bírálóat azonban abban játszhatott szerepet, hogy hasonló jellegű kísérlettel nem találkoztunk többé pályája során. Petelei István élete végéig a rövidműfajok környezetében maradt.²²

Deák Farkas munkája nemcsak Peteleinek, hanem más kortársainak is ihletet adott a téma szépirodalmi feldolgozására. Czóbel Minka a témában írt költeményét első, *Nyirfa lombok* című kötetébe is felvette.²³ Beöthy László azonos című balladája a *Vasárnapi Ujság* 1892-es évfolyamában jelent meg.²⁴ Jókai Mór is hivatkozott Forgách Zsuzsánna történetére *A mi lengyelünk* című regényének egyik fejezetében.²⁵ A téma utólagos feldolgozásáról pedig Móricz Zsigmond *A vadkan* című drámája tanúskodik.²⁶

Fogadtatástörténet

Petelei Istvánt főként a novellairás mestereként méltatta az irodalomtörténet-írás. Regényének visszhangtalanságához feltételezhetően az a tény járult leginkább hozzá, hogy életében nem jelentette kötetben is meg. Így, miközben a regény kielégíthette az aktuális újságolvasói igényeket, folytatásos közlése még a lehetőségét sem adta meg, hogy kötetben kiadva, elmélyült, szakszerű olvasási szokások környezetébe kerüljön. Nem véletlen, hogy a *Kolozsvár* hátsábjain való megjelenését, legalábbis pillanatnyi tudásom szerint, teljes kritikai visszhangtalanság követte. De az sem esetleges, hogy

²² Összes novelláinak kiadása: Petelei István *Összes novellái I–II. (Szerzői kötetek)*, s. a. r. Török Zsuzsa, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007 (Csokonai Könyvtár. Források, 13.). és Petelei István *Összes novellái III–IV. (Sajtómegjelenések és kéziratok 1878–1906)*, s. a. r. Török Zsuzsa, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014 (Csokonai Könyvtár. Források, 16.).

²³ Czóbel Minka, *Forgách Zsuzsánna = Cz. M., Nyirfa lombok*, Bp., Révai Testvérek könyvkereskedése, 1890, 183–206.

²⁴ Beöthy László, *Forgách Zsuzsánna*, *Vasárnapi Ujság*, (39)1892/48. nov. 27., 810.

²⁵ Jókai Mór, *A mi lengyelünk*, s. a. r. T. Hajós Éva, Bp., Akadémiai, 1969 (Jókai Mór Összes Művei. Regények 66.), 420.

²⁶ Móricz Zsigmond, *A vadkan*, Bp., Athenaeum, 1924.

nagyon szűk körű méltatása épp az 1920-as évekbeli kötetkiadása kapcsán történt. Még kiadását megelőzően, először Szentimrei Jenő tett említést róla a kötetben való megjelenéssel kapcsolatos előkészületek kontextusában. A cikk szerint Petelei özvegye egy fehér papírdobozban őrizgette a kiadatlan írásokat tartalmazó újságkivágatokat és Petelei noteszeit.²⁷ A *Pásztortűz*ben Szentimrei írásával azonos évben megjelent változat is tehát az újságkivágatok alapján készült a *Kolozsvárban* publikált szövegváltozat alapján.²⁸

A regény kötetben való megjelenését követő, rendkívül szűk körű méltatása a transzilvánizmus ideológiai narratívájának és a két világháború közötti kultúrpolitikai szempontoknak alárendelt hagyományfeltárásnak volt köszönhető.²⁹ Gyalui Farkas, Petelei szerkesztőségi tanítványa, később maga is író, szakíró, publicista, élete végén pedig a kolozsvári Egyetemi Könyvtár igazgatója, a regényről írt recenziójában finoman utalt is erre a kontextusra:

Bizonyos aktuális eszmefuttatásokra adhat alkalmat a mai erdélyi irodalomban ez a regény, mely egyik kiváló példája a magyar irodalomtörténetben annak, hogy historiai porladó alakokat a költő miként eleveníthet meg újból, mint hozhat egészen élénk azzal a környezettel, melyben éltek, szenvedésük, forró szerelmük, küzdelmeik színes, művészi újraalkotásával.³⁰

Gyalui a regény cselekményének rövid összefoglalása mellett kiemelte a témaválasztás összefüggéseit Petelei történész képzettségével, valamint azt a tényt, hogy a regény Deák Farkas munkája nyomán készült. A kiadás materiális aspektusaival kapcsolatosan

²⁷ Petelei noteszeiről részletesen írtam: Török Zsuzsa, *Petelei István és az irodalom sajtóközege. Média- és társadalomtörténeti elemzés*, Bp., Ráció, 2011, 101–144.

²⁸ Szentimrei Jenő, *Az erdélyi könyv. A halott Petelei kiadót keres*, Pásztortűz, 1923, 2. félév, 9–11.

²⁹ Vö. Pozsvai Györgyi, *Az újra meg újra felfedezett Petelei*, Tiszatáj, (56)2002/8. aug. 99–118.

³⁰ Gyalui Farkas, *Petelei István: Egy asszonyért. Regény*, Erdélyi Irodalmi Szemle, (56)1924/5–6. ápr.-máj., 173–174.

megjegyezte, hogy noha „a könyv lapja csinos, ízléses, papírja gyöngécske.”³¹

Galamb Sándor Móricz Zsigmond 1924-ben kiadott, *A vadkan* című, azonos témát feldolgozó drámája kapcsán írt a regényről, kiemelve ugyanakkor a mű kiadásának aktuális motivációját:

Peteleinek *Egy asszonyért* című rövid regénye annak idején az egyik kolozsvári lapban jelent meg folytatásokban. Az elszakított Erdély irói körei azonban – úgy látszik – szükségét érzik annak, hogy szűkebb hazájuk irodalmi multját új életre teremtsék, s hogy annak hagyományaiba kapcsolódjanak, ezért ebben az évben újra kiadták a kiváló mester regényét.³²

A recenzió a regény történeti hűséghez való ragaszkodásának kiemelése mellett a szerző legnagyobb erényének az „alakok biztoskezü ábrázolását” tartotta. Galamb szerint viszont jól érződik a munkán, hogy szerzője a rövidprózai műfajok mestere:

Hogy a szerző elsősorban rajzíró, az itt is látszik: a regénynek szélesebb festésre alkalmat adó lehetőségeit nem használja ki, mindent inkább csak jelez s a befejezés is kissé futtában megcsinált és hirtelen, de emberei élnek és az a pár vonás, amellyel az író bemutatja őket, a megszólalásig elevenné teszi valamennyit.³³

A recenzens a munka korfestő érdekességét is kiemelte: a 17. század elejének főúri élete és egész magyar közléte hiteles ábrázolását. Végül Petelei nyelvi, stilisztikai kvalitásait is szóvá tette:

S mind e jelességek a legtisztább magyar nyelven szólanak meg: valami óborizü archaizmussal, erdélyi zamattal kedvesek s mondatai numerosus felépítésűek, majdnem ritmusba lendülők.³⁴

³¹ Uo., 174.

³² Galamb Sándor, *Petelei István Vadkanja*, Szózat, (6)1924/236. okt. 24., 9.

³³ Uo.

³⁴ Uo.

A történet Petelei-féle feldolgozása népszerűségének növekedését Móricz drámájával is összefüggésbe hozta. A regény utóélete azonban megcáfolta Galamb Sándor további reményeit: Petelei kisregénye a továbbiakban sem vált közismert olvasmánnyá.

A szövegközlésről

Petelei István *Egy asszonyért* című regénye alapszövegének kiválasztása egyértelmű volt. A regénynek a *Kolozsvárban* közölt szövege mellett nem áll rendelkezésünkre más változata. A posztumusz kiadás is az újságban megjelent változaton alapszik, valamint a jelen szövegközlés is. A posztumusz szövegkiadás esetében szerzői szándékról már nem beszélhetünk, ezért e kiadás szövegének összevetését az eredeti szövegváltozattal nem találtam indokoltnak. A jelen kiadás tehát nem tartalmaz a szerzői szövegváltozatok különbségeit feltüntető szövegkritikai apparátust, ily módon pedig forráskiadásnak tekintendő.

A szövegközlésben a lehetőség szerinti betűhűség elve érvényesül. Csupán a nagyon egyértelmű sajtóhibákat javítottam. A javításokat minden esetben feltüntettem. Az eredeti központosítást is megtartottam, csak értelemzavaró esetekben pótoltam egy-egy vesszőt; ezeket a pótlásokat nem tüntettem fel. A párbeszédet jelölő idézőjeleket az eredeti változathoz híven megtartottam. Az újságváltozat ritkított kiemeléseit dőlt betűsre változtattam. A gondolatfolyamat jelző pontok számát egységesítettem.

A szöveg mellett a belső margón szögletes zárójelben látható számok a folytatásos újsággözlés részeit jelölik, a külsőn pedig a sorok számai láthatók. A főszöveg alatti lábjegyzetek felső szintje a tárgyi magyarázatokat tartalmazza. Ezek egy része az idegen, táj, régies vagy népies szavak magyarázata, más részük földrajzi nevekre, történelmi személyekre és eseményekre, valamint a szövegben előforduló idézetek forrására vonatkozik.³⁵ A lábjegyzetek alsó szintje pedig a szövegben végrehajtott emendációs műveleteket rögzíti.

³⁵ A versbetétek azonosításában nyújtott segítségéért köszönet Csörsz Rumen Istvánnak.

Petelei István
Egy asszonyért

Egy asszonyért

I.

Ondráné asszonyom, Révai Ferencz őnagyságának az udvarbirónéja, kiállott a tornácz alá, s vigan kiáltotta:

„Erre, erre vig leányok, szép legények! Erre, tarka tollu madárkái- 5
m! Ügyeljete sárga saruitokra, aranyos kapczáitokra, ügyel-
jete pengő sarkantyuitokra! Édes meggyborral tele vannak a viaszos
kupák, s jeges cseberben hül a kortyogós üvegekben a csipős must.
Sárt ne hozzatok a sima padlóra, jószagu violáim! Vigan, vigan..”

Egy törpe, kis nyírott fejü, szőrös emberke ugrott ki a társaságból, 10
s belecsapott a természetes asszonyság tenyerébe.

„Édes szülém, jó reggelt, jó reggelt!”

„Este van, bolond.”

„Jó reggelt, jó reggelt, szerelmes boszorkányom! Mikor másnak 15
sötétedik, akkor virrad neked.”

Belékapaszkodott s megforgatta. Az asszony hadonázott. Legé-
nyek, leányok körülfogták kaczagva s előretolták az ajtón. A dudás
bummogtatni kezdte puffadt muzsikáját, s a hegedüs pengette a hú-
rokat. A törpe bolond karjaival karikákat vont a légbé s körülugrán-
dozott a bolthajtásos teremben. 20

7 viaszos] viaszos *emend.*

„Czó, fekete bogár, czó, szárnyas lyukas ördög, czó, kénköves szomorú denevér! Tisztuljatok innen! Friss csemetéket plántál Ondráné, a nagyanyátok. Most kerítette meg őket a Szomoruságtól. Puha föld kell neki, hogy befektesse, ringassa, öntözze. Szép tejre menő csemeték. Hej, beli buba, beli.”

Nyulánk barna leány fogta a bolondot. Hóna alá szorította a fejét s betapasztotta a száját. „Te rutság, – sikoltotta, – te mocskos száju béka.”

A szőrös emberke odadörzsölte formátlan fejét a patyolat ingmellhez, s csettintett a nyelvével.

„Milyen meleg, milyen édes, gömbölyű! Drága puha párnám, aranyos kis almám, ennivaló eleven bors szemem, írja a szemnek, szájnak. Kapd be farkas, kapd be... Ez nem peng, Kató, de igaz. Félj a szőke bajusztól, ne szeresd a rozmarint, szorosan kösd meg a bojtot a nyakadon, hogy ki ne oldhassa könnyen minden csavargó ribancz. A szoknyád hátul legyen inkább rövidebb, mint elől, s imádkozzál a magtalanságért. Mert ez a levegő tele van áldással, sóhajtással, szerelemmel. Haj, légy bábaasszony Ondráné, Ondráné! Czudar keresztet a papé is hozzá fogvást...”

Ondráné félretolta a bolondot, felállott egy padszékre a fal mellett, mint valami kikiáltó.

„Lásd te, szép legényem, gránátvirágom! A téglapadló olyan sima, mint a tó, a gyertyatartókban világ ég, a hárs-zsölye feléd nyújtja karját. Verginád a ládácska tetején búsul, érintsd a hurját! A levegő fekete, – énekelj belé, hogy világosodjék! Szép leányok tánczra, vigasságra! Hegedüs álljon a muzsikás padra, dudás perdjöljön a sarka mellé! István diák, Viktorin urfi vigan, vigan! Kétszer akartok élni?”

A bolond hátratette kezét, s rázta lebbentyüs süvegét. „Keritsd, keritsd”, süvitette, „be akolba nyájam, meleg pajtába!”

A terem közepén csendes lejtéssel tánczra indul a kis szőke bajuszu Viktorin Dani, karcsu derekára szorítván izmos öklét.

23 zsölye] zsölye: párnázott karosszék (rég.) 24 Verginád] vergina v. virgina: cimbalomhoz hasonló hangszer 29 lebbentyüs] lecsüngő (táj.)

9 patyolat] potyolat *emend.* 13 Kató] Kato *emend.* 17 sóhajtással] sohajtással *emend.*

„Süveges tánczot vonj, süveges tánczot, hegedüsöm!”

A társaság köréje gyült, csak két nyulánk karcsu ficzko vonult félre. Gránát szín dolmány volt az egyikén, piros a másikon, csákós fekete süveg háromszál darutollal, köves medálban fejük bubján.

„Szép *legény* vagy, Forgách *Zsuzsikám*”, mondta a teltebb ka- 5
czagva.

„Szép *legény* vagy, Bakics Margit” mondta a nyulánkab, fejét le-
sütve.

„Tudnék valakit, a ki megvenne inasának, ez volna a bátyám, Ba-
kics Péter.” 10

„Tudnék valakit, a ki megölne érte, ez volna az uram, Révai Fe-
rencz.”

A muzsika megszólalt. Viktorin urfi lekapta süvegét, s magasra
tartotta. „Helyet a süveges táncznak!” kiáltotta.

Délczezen megszegte fejét, s tánczolva fordult meg, sarkával kop- 15
pantva a padlón háromszor. Aztán szélyelnézett és derékon ölelte
azt a fekete szemü, vidám leányt, kit a bolond Katónak nevezett.
Gyenge ingással tapogta körül a szoba közepét, miközben süvegét
ott lebegtette a leány fekete haja felett.

„Kapt el a horgot, aranyos halacszkám”, kiáltotta a bolond és tap- 20
solt.

A legény csalogatva lejtett alá s fel, a leány vigyázva utána. Össze-
húzódott, mint egy kecses macska, a melyik a madárra les. Aztán
felcsippent és a süveg után kapott.

Ondráné a két dali legényhez lépett. 25

„Szerelmes asszonyom, Forgách Zsuzsika, – mondta – mutatok
valamit. Okos *néző asszonyom* van a másik házba, a ki a jövőbe lát.
Ha beléboblottak a gyerekek a tánczba, fordulj csak be ott a ajtón,
nem bánod meg.”

„Mit akarsz te velem?”, felelte kaczagva a skarlát-köntösös le- 30
génynek öltözött szép asszony, vigan vállára ütve a kövér asszony-
nak.

Ondráné bizalmasan hunyorgott.

„Én akarnék valami rosszat, szerelmes asszonyom? Azt csak,

30 skarlát] világos, égő piros (rég.)

5 hogy kaczagni halljalak, vigadni lássalak. Mint otthon, tudod, a brunóczi patakok mellett a gymesi szép kertekben. A malom zuhog az égerfák mellett és te öltöd a selyemszálakat gyenge patyolatba. A félszemű Gyurka katona pengeti a verginát, szép nótákat mondván mellette. Nem szeretlek, ha sirsz... pedig arra áll a szemed most is. Szerelmes asszonyom, hát nem akarod látni a mit mutatok?"

...A csoportban a vidám Kató elkapta a forgós süveget Viktorin kezéből, s dicsekedve libegtette. Kettőt-hármat fordult vele, s egy borzas kis legénynek intett hamis szemeivel.

10 „Kellessz nekem, Kató gyöngyöm”, mondta a legényke, s összeverte verébféjü sarkantyujának taraját.

„Lassan, buzgóm”, felelte kaczagva Kató s félkezével szoknyáját libbentve, féllal a süveget csóválva ingott a legény előtt, mint egy pehely. „Nem te kellessz nekem.”

15 A duda bűgött szomorún, a hegedű felvisitott. Viktorin beledúdolt a nótába, a bolond tapsolt, s egy száraz, szomoru leánynyal évődött. A gyertyák viaskodtak a komor, fekete szoba sötétével.

Kató utat nyitott a csoporton, s a süveget magasan billegette feje felett, a két csendes legényi ruhába bujt menyecske előtt fordult hármat csábító lejtéssel.

20 „Téged hivlak, szép legényem, gránát színű, szomoru szegfűm. Tánczra, süvegelkapásra.”

„Bolond vagy, Kató!” – felelte Forgách Zsuzsika és elfordult.

25 Ondráné kaczagva tapsolt. „Ha bebujtál, szép asszonyom, a róka bőrébe, állj a kopók elé. Levetted asszonyi köntösöd s urfi dolmányt vontál karcsu derekadra, zsinóros nadrágot gyenge lábaidra. Forgách Zsuzsika asszonyom: legény is légy hozzá! Hej, hej! hegedüsöm, sikolts!”

30 „Tánczba, Zsuzsikám!” – mondta a társa és mind körülállták és mind noszogatták. A szép menyecske elébb zavartan nézett körül,

1–2 brunóczi] Brunóc: ma község Szlovákiában a Trencsényi kerület Vág-újhelyi járásában, a Vág folyó jobb partján. 2 gymesi] Gyemes (Gimes): ma község Szlovákiában, a Nyitrai kerület Nyitrai járásában. A Forgách-uradalom egyik központja volt. Még a középkorban kapta a család királyi adományként. 3 patyolatba] patyolat: finom, fehér lenvászon (*nép.*)

23 Forgách] Forgács *emend.* 27 Forgách] Forgács *emend.*

s aztán hirtelen vigan felcsippent, Kató mellé szökkent és szilaj ki-
csattanó hangon dúdolta:

„A sarkantyum taréja,
Szekfüből van kirakva:
Ha szeretőm meglássa,
Rózsával fut utána.”

5

Az arca kigyult s délczegen forgott a leánynyal. Eleresztette;
apró sarkaival dobogott a mázos téglán, s forgott eszeveszetten a
nélkül, hogy dereka ingott volna. A fekete nagy szoba megelevened-
dett. A vig felkiáltás, a csengő kaczaj, a kurjongás miatt alig hall-
szott a hegedü. A bolond egy szék tetején sivitott, Ondráné vigan
dörzsölte a kezét, s a legények pengették sarkantuikat.

10

A szép menyecske egy szökéssel kikapta a Kató kezéből a süve-
get, aztán kinézett egy leányt, tánczra hívta a szemével – s aztán
egyszerre földhözvágta a darutollas zsinóros jószágot, s azt mondta
kedvetlenül:

15

„Hagyjatok nekem békét!”

„Ne hallgass reá, fiatalság!” – mondta Bakics Margit. Felkapta a
földről a süveget, s vigan ölelte át az első leányt, ki mellette volt.

„Reám nézz, Zsuzsikám!” kiáltotta, s a kör közepére ugrott tán-
czolva.

20

Ondráné átölelte az asszonyt, s így szólott: „Jőjj utánam, nagysá-
gos asszonyom!”

Keresztül mentek a nagy szobán, s egy sötét folyosón. A muzsika
hangja gyengén szűrődött át a vastag tölgyfaajtókon.

25

Hideg, tágas, törpe házba léptek. A szegletből vén, törpe, csuf
öreg asszony kelt fel. Forgách Zsuzsika még lihegve a táncz fárad-
ságától, azt kérdezte: „Ki vagy? mit akarsz?”

Ondráné közbevágott: „Láss csodát, asszonyom!”

„A trencsényi néző asszony vagyok, mondjad udvarbiróné asszo-
nyom. Tudom a bajodat, látom a jövőödöt.”

30

3–6 A sarkantyum ... utána] Háromszéki tánczó. (Vö. *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*, 1. köt., szerk. Kriza János, Kolozsvártt, Stein János Erd. Muz. Egyleti Könyvtár bizománya, 1863, 325.) 26 törpe] alacsony
30 trencsényi] Trencsén: város Szlovákiában, a Trencsényi kerületben.

„Csak tréfaság, nagyasszonyom, semmi gonoszság nincsen benne.”

„Nagy bolond vagy, Ondráné. Hát akarok én tudni valamit?”

A vén asszony visszaindult a sarokba. Forgách Zsuzsika hátat fordított felé.

„Pedig akarsz tudni – suttogta Ondráné – ő megkérdezte a fűszá-
lakat, s a kopogó borsót az urad felől. Jól tudja a módját. Ne nehezteld, a ki örömedet akarja!”

„Mit tudhat az?”

A vén asszony szapora szóval kezdte habarni.

„Lássa meg nagyságod a fűszálat, a kiben a sors lakik. Ő beszél, nem én. Hanem tudni kell a beszédéhez. Lássa meg Nagyságod a kopogó borsót, a ki megindul, mikor hívom. A benne lakozók viszik, nem én. A csillag, kiben született Nagyságod, a kiben meghal, írásos, a mit tudni kell olvasni. Ott fel van róva, hogy mi leszen holnap.”

Forgách Zsuzsika összefogta a mellén a mentét, mintha el akarna burkolózni. Nyakát előrenyújtotta, kérdeve:

„És te tudnál?”

„Nézem a szivedet, nagyságos szép asszony. Nem lakik abban a te hites urad, Révai Ferencz, de lakik abban Bakics Péter uram ő nagysága. Reá gondolsz ébren, vele álmodsz alva. Sárga violád, jószagu majorannád tövét ha locsolgatod, az ő süvegébe szánod a virágát. Patyolaton ha aranyszálat húzol, iratos vásznadat az ő testére szeretnéd vonni. Enyelegni ha látsz madarat a párjával, ő utána vágyol.”

Forgách Zsuzsika eltakarta arcát, s a szőnyeges padszék szegletébe hullott. A néző asszony elejébe lépett. Suttogva beszélt.

„Gyerekleány voltál, hogy először láttad. Nénédet eskették. Ő reád se nézett, te másra se néztél. Reá vártál, róla álmodoztál. A vergina mellett felőle énekeltél. Izentél neki fecskétől, darutól. Igaz-e? igaz-e? A komjáti leányház siralomházad lett, a nevelő anyád a te porkolábod. Csak nem tudott rólad... Igaz-e?”

A nagy szobából a mulató népek zajából átszűrődött egy-egy vi-

23 iratos] hímes, írásos (nép.) 30 komjáti] Komját: ma község Szlovákiában, a Nyitrai kerületben, az Érsekújvári járásban. Már a középkortól a Forgách-család birtoka volt.

dám kurjantás, s a duda lusta bummogása. A vén asszony halkan, de sebesen folytatta:

„Mikor asszony lettél, azt tudtad, hogy elfelejtetted. Az az álom ott maradt a komjáti leányházban. Nem maradt. Jaj volt akkor az uradnak, a mikor behozta *őtet* a házatokba. Mert Bakics uram dali, a te urad hitvány. Mert ékes beszédü, bátor, a te urad káromkodó, félénk; mert vig és szerető, a te urad haragos és garázda. Igaz-e? Ha urad játszani akar veled, elhúzódol tőle, ha Bakics uram ujjadhoz ér, a mellére dőlnél. Ha urad beszél, süket szeretnél lenni, de az ő hallgatását is megérted. Ha az uradat látod, fekete az udvar, drága ház; – ő ha jön, fényes és világos még az éjszaka is. Látom a szivedet, hallom a beszédét. Igaz-e? Nyujtsd a tenyeredet!”

Ondráné gyöngén megfogta az asszony kezét s levonta arczáról. Ravasz mosolygással nézett a kigyult szemekbe. „Hallgasd, hallgasd!” suttogetta. A vén asszony leguggolt a földre s a fehér tenyeret a gyertya gyenge világa felé fordította. Forgách Zsuzsika kikapta hirtelen a kezét.

„Nem, nem akarom tudni.”

A vén asszony lustán kelt fel, s körüljárta a szobát. Aztán mintha nem is tudna arról, hogy valaki még van ott kivülről, a fogasokra vékony lenszállal reáaggatott fűszálokkal kezdett babrálni.

„Ez itt a te fűszálad nagyságos asszonyom, szép Forgách Zsuzsika. Friss s eleven, mintha harmat érte volna. Ez a Péter uré. Olyan mint a tied. Ez az uradé, Révai Ferenczé. Lásd meg, hogy elszaradt. Egyszerre tettem fel, egyszerre szakítottam le. A fübe irva van a sors. *Hamar özvegy leszel.*”

Akkor az udvarról kürtszó hallszott. Forgách Zsuzsika felugrott, s mintha álomból ébredne, megdörzsölte a szemét. Nem nézett senkire, hanem kimenekült a sötét folyóson át a vigadók közé.

„Hamar özvegy leszel”, hallotta. Ott más volt a kép, mint a hogy hagyta. A fekete szemü Kató az ivezetet tartó oszlop mellett a homályban ült egy törpe szőnyeges lóczán Viktorin urfival. Csendesesen suttogettak. A nyirott fejü bolond a pohárszék előtt guggolt a földön, s úgy tett, mintha szunnyadna. A diák a muzsikások padján ült; vergina a kezében és pengette halkan, csendesesen dúdolva hozzá:

Őszi harmat után
Végre, mikor aztán,
Fujdogál a hideg szél,
Nem sok idő multán
5 Sárgul, hulldogálván
Fáról a gyöngye levél.
Zöld erdő harmatját,
Piros csizmám nyomát:
Hóval lepi be a tél...

10 A nyulánk, beteges leány tágra nyitott szemmel nézte a diákot.
Bakics Margit ölébe tett kezekkel hallgatta, s két fiatal leány össze-
bugva, összeölelkezve...

Forgách Zsuzsika belépett.

„Kürt szólott. Valaki érkezett. Oltátok el a világot.”

15 Az udvarbiróné háza hamar elsötétedett. Mind kivonultak az ajtó
elé a széles tornác alá. Az udvaron rügyesedő nagy fának ágait
ingatta a szél. A palota odább sötét, csendes volt.

A kapunál beszéd hallszott.

20 Mind nesztelenül suhantak át a néma udvaron, s eltűntek a nagy
ház fekete folyosóin.

II.

Minden aludni látszott. Békák brekegtek valahol a falu alján s a ku- [3]
tyák ugattak. A sz.-jánosi udvar nehéz kapuja csikorogva fordult
sarkában. Két lovas léptetett be.

25 „Nagyságod az, Bakics Péter uram?” kérdezte a kapus és lámpá-
jával arczába világított.

A lovag paripája ágaskodni kezdett, a csigás szerszámok csöröm-
pöltek rajta.

1–9 Őszi ... tél] 17. századi szerelmi bújosóének egyik altípusának közis-
mert első szakasza. Variánsai: *Szerelmi és lakodalmi versek*, s. a. r. Stoll Béla,
Bp., Akadémiai, 1961 (Régi Magyar Költők Tára, XVII. század, 3.), 534–537.
23 sz.-jánosi] Szentjános: a Révay-család uradalma a 15. században. Ma
Morvaszentjános nevű község Szlovákiában, a Nagyszombati kerületben.

„Zárd be a kapudat, Mihály!” – felelte halkan a férfi. Aztán pénzt vetett az öreg embernek. „El ne aludj!”, mondta s végig léptetett a sáros udvaron.

A palota olyan néma volt, mint a mesebeli fekete vár a halottak városában. Oszlopos tornácza alatt leugrott lováról Bakics uram és a kísérője is. 5

„Várj reám, Kutsera!” – sugta.

Néhány vén fenyő suhogott a kertben s a hegyekről illatot hajtott le a kóbor szél. Ajtók nyiltak, csapódtak a palotán. Az udvarbiróné ablakán világ sugárzott ki az éjbe, s aztán a palota emeletein is szűrődött ki néhány sugár szál. 10

A földszint sötét boltjai alatt egy-egy keskeny ajtó sarka csikorodt. Az éjszaka nyugalma elpihent, s az élet felébredt. Valaki felszaladt a lépcsőn. Valaki azt kérdezte: „Péter ur jött-e meg?” Valaki beléütődött a falba s így szólt: „de szabadíts meg a gonosztól.” Valaki kaczagott apró elfojtott hangon; valaki suttogott; valaki felajzott hurokat pengetett meg a verginán, a hegedün. 15

Siető alakok koczódtak össze, s rekedtes hangon a bolond lantos Sebestyén harczbahívó nótáját dudolta a sötétben, sarujával döngetve hozzá az ajtókat. 20

Egy félórászkával hogy vénebb lett az idő, a szent-jánosi kastély középső termében, a honnan nyiltak jobbra az uram, balra az asszonyom szobái, a falba erősített gyertyákat felgyújtották, s a kicsi ablakokat jól eltakarták függönyökkel. A terem közepén sugár szép menyecske állott, s körülötte inasi, leányi. 25

Zsuzsika asszonyom ez. Levetette gránátszinü urfi ruháját, s asszonyi köntösbe öltözött. A szeretője érkezett meg. Azt fogadni nem illik farsangi gunyában.

Bő ujjú ing, mely a keze nyelénél szorosán simult a fehér bőrhöz, s nyakára bojtos, aranyos kötővel volt a ráncza megszorítva, fedte derekát; rása-szoknya áttört aranycsipkével az alján nyulánk testét. Fekete klárisgyöngyből fűzött széles óv csipője felett. Súgár termete megnőtt ebben a ruhában. 30

A fejedisze leányosan kötve, összekötött, átfont gyöngyökkel ra-

18 koczódtak össze] kocódik: koccanva összeütődik (táj.) 31 rása-szoknya] rása: vászonfajta, amelyet szoknya készítésére használnak (táj.)

kott halcsont, a melyik nyakszirtén kezdve emelkedett fekete haja színéig. Igazgyöngyökkel ékesített rámában, hosszukó, élénk nagy szemekkel, kissé ives orral, vértől dúzzadt ajakkal: ékes, szép kép.

A tulipánra, a mák virágra préselt durva bőr kárpitokkal, szőnye-
5 gekkel bevont falu nagy törpe szobában sürgött-forgott, rendezke-
dett Forgách Zsuzsika. A fazekakat s a pohárszék fedeles kancsóit
megtöltötte édes borral, fatálakat rakatott száraz fűgével s császár-
fogoly husával, melyet a fenyves adott. Csengő hangon, tréfálva,
kaczagva kergetett munkára mindenkit. Nem is az a csendes legény
10 volt, a kinek az udvarbiróné házában az előbb vig *jövendőt* jósolt a
néző asszony.

Ah! a *jövendő!* Van-e még valami ezenfelül? Csendes, szigoru
körben felnőni Komjáthon vén bús özvegy Forgách Imre mellett;
férjhez menni öröm nélkül; senyvedni a szklabinyai vár fekete ho-
15 mályos szobáiban; ültetni árnyas kertbe puszpángot, sárga violát,
s nem vágyva senkire, kinek süvegébe tűzze zöldjét, virágát; az-
tán pergetve a napokat csendes unalommal, míg egyszer megjön a
leányszoba álomképe: a vitéz dali legény, ki majoránnákat, illatos
citrusokat csókkal fizet, vigan tűz darutolla mellé – a ki vigszággal,
20 édes szóval, szerelemmel tele; – van-e valami ezenfelül?

És Ondráné megnyitja az ajtót és belép rajta a nyalka, délczeg
legény, Bakics Péter, s a nemes urfi, az ő inasa, Kutsera uram.

Forgách Zsuzsika rózsapiros, kigyulladt arczáról eltűnik minden
vér, a karjait úgy hullatja le, mintha elfáradt volna és beszédes, ka-
25 czagó ajakán ki nem virágozik egy szócska sem.

„Te édes hugom!” ezt mondja Bakics ur s megcsókolja a homlo-
kát. A leányok, a legények Kutserát veszik körül és mindenki mo-
solyog, mindenki zajong, csak az asszonyom nem tudja mit szóljon.

Az özvegy asszony, a szép Bakics Margit így szól: „Nem is látsz
30 engem, testvér?” Bakics uram rámosolyog, kezét is nyújt neki, de a
szeme azért a szeretőjén.

5 törpe] értsd: alacsony 14 szklabinyai vár] Szklabinya: ma község
Szlovákiában, a Zsolnai kerületben, a Túrócszentmártoni járásban. A Ré-
vai-család birtoka volt a 16. századtól.

23 kigyulladt] kigyuladt *emend.* 27 Kutserát] Kucserát *emend.*

Aztán a dudás csak úgy szokásból lomhán búgatni kezdi a kecskebőrt, a hegedü peng és egy sipos nyivogtatja az éles szavu fát. A barna Kató a pohárszéknek áll s kancsót kínál. István diák a verginán nyugtatja ujjait, mialatt csodáló bús tekintete asszonyán révedez. Ondráné kezeit dörzsöli; a gyertyák körül gyenge párázat libeg a homályos légben, egy sarkantyú taréja peng, s a bolond bedől az ajtón vigyorgó, kutató arczczal.

„Csókollak, csókollak koma. Becsüllek, hogy beköltözöl a fészünkbe. Mi itt ugyan búsak vagyunk. Már egy órának fele is elmúlt, a mióta aluszunk. Csókollak... csókollak. Sátán hordja el a meddőséget, meddő tehenet, meddő órát. Azt mondom, koma, ne egyél kedden lencsét és ne mondj szerelem éneket.”

„Miért, bolond?”

„Mert mind a kettő nehéz étel. Inkább ölelj a mig birod s a szájadat ne koptasd beszéddel addig, a mig csókolhatsz. Szomjasok vagyunk mind, mind... Nyomtasd le a Kató ajakát Viktorin urfi, nézzed, hogy kicsucsorodott...”

Az udvarbeli öreg asszony, Rajkoviczné, rosszalólag csóválta meg tiszta főkötőbe takart okos fejét s így szólt:

„Parancsolja reá Nagyságod, hogy mérsékelje magát.”

A bolond összehuzta a kezeit s égfelé fordította szőrös arczát:

„Oh szent mérséklés, hagyd el ha tudod ezt az istenes asszonyt! Menj ki az ereiből, hogy friss vér költözzék belé! Oh szent mérséklés! Fogadok, hogy beereszti! Fuss el a fejéből, hogy bolondsággal telhessék meg! Fogadom, hogy beengedi! Ne ülj az innyére, mert a nyelve még izlelni tudja a sót! Ne fonnyaszd meg a karát, mert még ölelgetőzne, ne lágyítsd el az ajakát, mert még csókolózna! A hust ne vékonyítsd meg rajta – különben leesik a viganója... Hanem fuss a fiatalságtól!”

„Édes rózsám alhatnám

Árnyékkodba nyughatnám.”

„Ugyan hagyjatok békét ennek a mértékletes személynek, édes báránykáim... mert sült veréb legyenek, ha nem cserélne akármelyik tehénnel, a melyiknek borjura van kilátása.”

28 viganója] viganó: szoknya v. egybeszabott női ruha (táj.)

Az öregasszony bedugta a füleit s az ajtóig futott. Mind utána iramodtak. A leányok megfogták a kezét. „El ne menj, édes néni!” kiáltották.

Összegomolyogtak, csintalan kacajok csengtek fel. „Szorítsd, szorítsd”, kiáltották. „Megcsiplek, ha bántsz”, sikitott fel egy eleven leány hang. A sipos felállott a muzsikus padra s élesen belé-
5 fujt a hangszerébe, a hegedüs frisset rántott s a dudás is szopogatni kezdte a kecskebőr nyakát. A terem eltelt zajjal, mintha jószagu füst este volna meg. Egyedül István diák ült a sarok padján. Ujjai a vergina hurjain babráltak, míg a szeme asszonyán révedezett, ki lassan
10 vonta ki kezét a Bakics uraméből.

„Ott felejtém” – mondta Forgách Zsuzsika halkan a leventéhez s nevetett.

„Felejtsd ott örökké, édes...”

15 „Ha elfelejtene engem is a világ.”

„Legyek én a te világod.”

Az asszony megtörölte homlokát patyolat kendőjével s olyan ha- [4]
raggal, amiben félelem és vágy, kérés és parancs volt, mondta:

„Nem akarom, hogy így szólj.”

20 Bakics uram elfordult.

Forgách Zsuzsika pedig rákiáltott szilajon a muzsikusra: „Lesz-
kadtak-e a hurjaid?”

Maga kiállott az üres térre, két gömbölyü karját ivbe fogta feje felett s délczegen ingatni kezdte derekát.

25 „Meghalt-e a kedvetek,” riadt a tolongó fiatalságra – „senki sincs, a kiben megmozduljon a vér erre a muzsikára?”

„Mind itt vagyunk,” kiáltották s körbe fogták a szép menyecskét.

„Vérünk, az van – rikoltotta a bolond – egyebünk sincs. Az eszét
ki őrizné itt? ki?”

30 Bakics Margit odament a csendesen méléző diák mellé. Le is ült oldalához s ezt sugta félig részvéttel, félig tanácsolva:

„Őrizd te is az eszedet, István... mert elment, látom.”

„Rosszat gondolsz, asszonyom.”

„Ügyelem a tekintetedet... Azt az asszonyt ott két kötelék vonja.

Egyik az uráé, Révai Ferenczé, ki a te urad is, a másik a szivéé... Mi jusson belőle te neked, RácZ István?"

A legény felpirult homlokáig. „Messze jár tőle a gondolatom,” sutto-gta...

Bakics Margit éles tekintettel nézte meg, aztán keskeny, vissza-görbült begyü hosszú ujjait ráfektette a diák karjára. „Ne álmódozz, ne álmódozz,” mondta s olyan közel hajolt hozzá, hogy a lehellete is érte. 5

Már Bakics uram megragadott egy szál égő viaszgyertyát, össze-üté sarkantyuját; virágos kucsmáját messze hajtotta, megpödörte nyalka bajuszát s a gyertyás tánczot kezdte. Kezét nyújtá Viktorin urfnak s cösszanva, libegve megfordult vele sokszor a muzsikus pad előtt. Akkor Forgách Zsuzsika elé lejtett s térdét meghajtá előtte s átadá gyertyáját, Viktorin pedig a Bakics Margit, a szép özvegy asszony lábai elé ereszkedett. A két hölgy állott akkor a közésre s mig félkezük magasan tartotta az égő gyertyát, a másik féllel össze-fogva fordultak a muzsika szerint. 10 15

A társaság a szőnyeges padszékekre ült, s Viktorin ezt sugta a barna Katónak:

„A virágos mező már ad édes mézet a sovárgó darázsoknak, hát a te ajkad mikor nyilik nekem méznél édesebb szóra?” 20

A leány kaczagva nézett reá.

„Elhervadnék a csózkodtól, csapodár darázsom. Elröppennél mé-zével.”

A Bakics uram legénye, Kutsera, egy szőke, karcsu ficzkó, töré-keny kis hölgyecskének sutto-gott. 25

„Annácskám, gondoltál-e reám?”

A leány kissé meghajolt, hogy válluk majd összeért és mit se szó-lott egy vágyteljes csillogó tekinteten kívül.

„Virágot, ha láttam, én reád gondoltam, madár, ha szólott, a te hangodat hallottam, harmat ha csillogott, a szemed ragyogását. A falevél, ha arczomhoz ért az erdőn, a te kezéd érintése volt, s jó sza-got ha karcsu szegfűszálról hozott a szél, a te hajad illatát éreztem. A mig jöttünk az urammal, megnőtt az út, mintha vége se lenne.” 30

A gyertyák lángja ingott a falon, árnyékokat vetve a bőrös kár- 35

pitra; por szállt fel s a tánczolók fekete mása libegett a boltiven. A sipos álmoson fujta a méla dalt, s a duda olykor megrekedt.

A két asszony égő gyertyájával két urfi elé lépett.

Valami bájos, szendergő hangulat ült a nagy termen. Csendes sut-
5 togások, egy csöpp derü, egy parányi bú, sok vágy, elfojtott sohaj,
egy szikra kaczagás – a szerelem suhogtatta tündér fátyolát... És két
urfi kelt fel és vette kezébe a gyertyákat. Bakics Margit a diák mellé
ült, csillogó szemmel nézte és nyitott ajakkal, hogy apró fehér fogai
kivillantak s lehelte felé: „nincs ma szó pengő verginád mellé, Rác
10 István?”

„Miről énekelnék?” és lesütötte fejét a diák és legyintett kezével.

„Az édes szerelemről, az emésztő vágyról, a tündér tavaszról.”

Bakics uram felnyitotta az oszlopokon nyugovó tornác ajtaját és
kilépett. Üde levegő áradt be.

15 „Nézzed, édes hugom, Zsuzsika, a csillagokat, a holdnak fényét
a fatetőkön! Nézzed az éjszaka mélységes nyugodalmát, a fekete
hegyeket, melyeken túl van Detrekő vára a sziklák tetejében...”

Forgách Zsuzsika is kilépett a tornácra.

„Add a kezedet kezembe, fejedet hajtsd a mellemre, édes sinylő
20 virágszálom. *Oda* vinnélek én. A kapuk jó erősek, s a falakon át csak
a madár ha berepül. Mégis a kertben virágzik a puszpáng, virágzik
a sárga viola, majorán. A hegyekben őz jár patakok martján, s tele
a beszédes erdő madarakkal. Te reád vár a festett ágy, a szőnyeges
nagy szék, a napsugaras tornác. Neked szolgál az árnyék, a jószagu
25 kert. Téged oltalmaznak erős lakatok, halált vető ágyuk, s ezeknél
erősebb aczél a kézben. A Bakicsok czimerében oroszlánna viasko-
dik a levente, – s hát én ne birjak-e egy olyan macskával, mint az
urad, hóhérod, Révai Ferencz? Tudod-e te, mi az öröm? Ott megta-
nulsz. Tudod milyen kurták az órák? Ott meglátod. Tudod beh édes
30 az élet?”

Benn a teremben elhallgatott a muzsika. Méla zsongás szűrődött
ki a nyitott ajtón, s aztán húrok pengése. A verginát verte István

17 Detrekő vára] A 13. században épült királyi várként. 1272-ben építtette V. István magyar király II. Ottokár cseh uralkodó hadjárata ellen. Az 1600-as évek elejétől a laki Bakics-család lakta. Ma Detrekőváralja községhez tartozik Szlovákiában, a Pozsonyi kerületben.

diák. A leányok körbe állták, az urfiak közül néhány törökösen telepedett le a szőnyegekre.

Megvesztegető álmos csend mindenütt. A fenyők nem sóhajtoztak, a madár nem csipogott párja után. A szerelem-ének vágyó szavát hallgatták. A csillagok mind oda gyűltek a szent-jánosi palotát körítő völgy felé, hogy lássanak, s a hold tele képét felvonzolta a fellegtelen égen a hegy tetejére. 5

Bakics Péter átölelte az álmodozó menyecskét, s halkan suttogott a fülébe:

„Emlékezzél a leánykorodra! Ismerted az örömet? Emlékezzél menyegződre! Nem jajgatott-e a szived? Emlékezzél a rabságra szklabinya várában, a hol urad mámorában megvert... Ki hozta a vigszágot a szivedbe? Én hoztam. Futottam tőled, s te futottál tőlem. Nem mertem hozzád menni, s te elkerültél, ha mentem. Ki tehet róla, úgy volt megírva felettünk, hogy szeressünk. Miért küzdenél ellene?... 10
A ki olvasni tud fűszálban, csillagjárásban, megláthatja belőle... Viaskodtam érted a legerősebb ellenséggel – magammal és te is viaskodtál értem. Megvettük egymást nehéz áron. Nem hagylak másnak és te ne küzdj a sorssal! Bolond birjon téged – én kincsem!... 15
Elveszlek erővel, verekszem érted, meghalok miattad... Nyomodba se ér senki, a szél se viszi híredet. Ne félj szeretni, Zsuzsika...” 20

[5] Az asszony kibontakozott az ölelő karokból.

„Nem tudom mi ért”, rebegte. Szemeit eltakarta s aztán hirtelen vállon ragadta Bakicsot, s megrázta erősen.

„Te bűnöm, – kiáltotta szenvedélyesen – te félelmem, átkom, te szeretőm, – utállak-utállak!” 25

Kaczagott, átölelte a nyakát és megcsókolta. Egy perczig remegve hajolt vállára, aztán szilajon eltaszította, úgy, hogy az erős férfi megtántorodott.

„Menj el – riadt rá – száma nélkül való gonoszságomért küldött büntetésemül az egy igaz isten. És már nincsen alázatosságom, nincsen szemérmességem, tisztességem. Utálok mindenkit, meghalok érted.” 30

Kezeit ráemelte, hogy megüsse, majd feltörő könyeit kitörölte égő, nagy fekete szeméből, s befutott a tornácra. 35

8 Péter] Ferencz *emend.* 11–12 szklabinya] szkabinya *emend.*

„Hajrá, – kiáltott – hát minek búsultok, minek álmodoztok? Nincsen-e már bor a kupákban? nincsen-e nóta a sipban? kaczagás ajkatokon? Légy a pohárnokom, Rácz István diákom, verd földhöz verginádat, s édes bort nyujts nekem! Verjétek össze a sarkantyutokat, s jöjjön a trombitás bokályával! Töltsetek tüzet az ereitekbe ebből a borból... Énekre mind, tánczra mind, körbe, körülöttem!”

Karjait feje felé emelte, kendőjét lobogtatta, arcza kigyult, s hangja becsengte az ives termet. Fenékgig hajtotta ki a viaszos kupát, s messze hajtotta, aztán dalba kezdett:

Szeretni nem tudtam,
De már most jól tudok;
Búsulni nem tudtam,
Ugy is megtanulok...

„Ez roszt – riadt fel. Ki tud jobbat? No vidám leányok, forgó tánczra jertek...”

Kicsapongó kedvvel, sikoltozva, kaczagva, apró sarkaival koczcantva a padlót, perzselő szenvedéllyel arczán, nekivadultan, libegő, elszabadult hajjal, csábitóan ingott, keringett – mintha maga a Mámor lenne. A forrósága mintha megmelegítette volna inasit, leányit. Aztán hirtelen, váratlanul lerogyott egy székre, arczát elrejtette, s hevesen zokogni kezdett, hogy széles válla, erős melle reszketett belé.

A muzsika félbeszakadt. Bakics Margit eleresztette a deák kezét és odafutott; minden ölelő kar lesiklott a derékről; a szoba olyan szegény lett hangban, mint az éjszaka. Mindenki körülállta a siró szépséges asszonyt.

„Add nekem a bánatod felét, hugom” – mondta Bakics Péter, s érintette a menyecske vállát.

„Drágán vette ő is, nem adhatja – szólt belé a bolond. – Aztán ne harácsolj onnan, te uram, a hova tőled vettek jószágot, áros kincsen! Csuf török vagy, uram, palánki kapitány, csuf török!”

Forgách Zsuzsika levonta kezeit arczáról, s Péter urra nézett. Fél

10–13 Szeretni ... megtanulok] Udvarhelyszéki dalrészlet. (Vö. *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*, 1. köt., szerk. Kriza János, Kolozsvártt, Stein János Erd. Muz. Egyleti Könyvtár bizománya, 1863, 67.)

teste is arra hajolt; de ki tudná: ha ráakart-e borulni arra a domboru mellére? vagy megakarta-e csapni azt a piros arcot?

Felemelkedett s így szólott lassu, remegő hangon:

„A fiastyuk tűnik az égről. A muzsikus tegye le szerszámát, s mind pihenjete! Jó éjszakát neked is, Margit testvérem, jó éjszakát nektek is, és jó éjszakát édes bátyám, Bakics Péter!” 5

Homlokát csókra nyujtá, és csendesen indult meg, leányaival, öregasszonyával.

A szentjánosi palota sötét lett és néma. Az udvar erős kapuján csendes koczogással ment két lovag az utra, s elvesztek csakhamar a ködben, mely a hajnalt hozta nehéz szárnyán. 10

III.

Szép tavaszi nap volt. A Kárpátok fenyveseiből illatot hajtott a völgybe a szellő. A fütől felvert uton néhány paraszt suhancz ballagott a szentjánosi udvar felé. 15

Borotvált képü, nyirott ősz haju, veresképü, heves beszédü férfit hallgattak, ki az árok partjain lépegetve, s olykor meg-megállva nagy bunkóju botjával csapogatta a nyiló harangvirágok ékes fejait.

„S ti itthon ültök – mondta fojtott hangon – a sutba. Markotok elbirná a dárdát, hanem inkább a fehérnépet szoritjátok vele. Lusták vagytok fáradni az egy igaz Istenért. Nincsen hitetek és nincsen bátorságotok. Láttad a hajdut Bocskay uram seregében, bezzeg urason vagyon. Vigságban forgatja szablyáját, s része van az igazak dicséretében, s földi jókban. Ahol királyá tevék Bocskay uramat, ki meg- 20

22 Bocskay] Bocskai István (1557–1606) Erdély fejedelme (1605–1606). Az első Habsburg-ellenes felkelés vezetője. Kihaszználva a magyarországi és erdélyi lakosság elkeseredettségét a törököktől kért segítséget a harc megszervezésére. 1604 októberében Belgiojoso zsoldosvezér megtámadta birtokait. Bocskai a hajdúkkal szövetkezve növelte csapatait és elfoglalta Kassát. Bocskai csapata 1605 elején sikerrel hódította meg a felvidéki várakat és városokat, az év nyarára elfoglalta a Királyi Magyarország döntő részét és a székelyek csatlakozásával Erdélyt is. Az erdélyi országgyűlés 1605. február 21-én, a magyarországi rendek április 20-án választották fejedelemmé.

védje régi hiteteket a bálványimádók ellen. Királyt, köldökötökből való származásut. Ő küzködik érettetek, s ti penészedtek idehaza fertelmes lomhaságban...”

5 „Leteszem a palástot; – folytatta indulatosan – elbujdosom az erdő fenevadjai közé, mert ti nem vagytok a nyájamba valók. Bocskay uram, fejedelmem ellen jön minden ármádiájával a német. Csorda farkast küld reá a német császár, kinek a kegyelmes Isten elvette eszét. És ti itthon ültök és hizlaljátok testeteket a szoknyák büdös melegében...”

10 Az egyik legény levette kucsmáját hosszú üstökérről s így szólott:
„Ha itt vagyunk, te rongálsz Dániel tiszteletes, ha elmegyünk, a földesur vet vasba. Koldusok vagyunk így, éhen vesznek a kiket itt-hagyunk úgy. Ki fizeti meg a dézsmát helyettünk? Ki verejtékezik az uraság földjén? Elhagy az isten, ha maradunk, megver, ha elmegyünk. Hagyj békében minket!”

15 A pap elejükbe pökött, botjával szétvert néhány rögöt s szótlanul ballagott előre. Az ut egy kanyarulatánál viszont megállott.

20 „Megemlegesd ezt az 1605-ik esztendő, ivadék! Lásd meg az istenteleneket, kik elhagyják a felkent főt, ki eljőve Erdélyből erős seregekkel, hogy megoltalmazza az igaz hitet! Lásd meg, mint lepik el a bálványimádó katolikusok ezt a földet, mint vetik lánczra az igaz hit papjait, veszik el templomait, dobják szolgaságba követőit – mert ezek a legények *békében* akarnak lenni! Békében – és csufolkodva kaczagott fel – ez a békesség nektek? A német generális felperzseli a házadat, elveszi a templomodat: ez a békesség? Az ördög cselédje, a jezsovita eladja lelkedet a kárhozatra: ez a békesség? A hajdu elhurcolja a leányodat, a feleségedet s megkorbácsol, mert eretnek vagy: ez a békesség? Penész, halál és nem békesség! Tüz, kárhozat, de nem békesség!”

30 A dombtetőről a fenyők közül néhány lovaslegény sastollas, forogós süvege tünt elé. A pap arra fordult és elhallgatott. A parasztlak félreálltak.

A lovasok után bőrös, fedeles, magyar kocsit vonszolt hat szürke

16 pökött] pök: köp, köpdös (*nép.*) 26 jezsovita] jezsuita

13 dézsmát] dézsmát *emend.*

paripa. Szironnyal varrott volt a hám és berzennyel veresre festett a lovak bodros farka. Nagy szakállas kocsis ült a nyergesen s lóding-szijas, pallósos szolgálak lovagoltak oldalt. Nagy ur utazott ott.

[6] Dániel pap ernyőt formált a kezeiből, s azt morogta:

„Révai Péter uram tér a házába, a feleségével és az uratok: Révai Ferencz, szolgáláival.” 5

„*Neki* szólj, tiszteletes – mondta a beszédes paraszt suhancz – a Nagyságost oktasd, hogy merre menjen. Arra megyünk mi is.”

A pap megigazitotta süvegét, s indulatosan ütött a földre:

„Odafenn erősebb Ur ügyeli az ő szivüket, mint én, gyenge szolgál. Nézd meg, ha félek-e tőlük? Benn a házukban éjjeli dáridó, kinn az ur világi jók után jár. Az Isten keze hosszú; eléri a hűtleneket.” 10

A hintó előttük robogott el. Egy sovány, beesett szemü, gyérbajuszú, fekete cigányarcú ember, Révai Ferencz uram szólott a papra:

„Merre mész, Dániel tiszteletes?” 15

A pap lesütötte a szemét. A hintó megállott.

„Az igazak utján.”

„Az a menybe visz, Dániel, de te nem vagy beteg.”

„Kivánom a Nagyságod lelkének is, Révai Ferencz uram.”

A kocsiiban ülő magas, szúrós szemü hölgy ezt mondta: 20

„Micsoda nyelves, gőgös hangú e pásztor!”

Révai Ferencz uram nem is ügyelt arra a sötét tekintetre, melyet sógorasszonyára vetett a pap, hanem így folytatta:

„Nem jössz be pihenni, Dániel pap, Szent-Jánosra?”

„Nem pihenni való idő ez, Nagyságos uram, – mondá kihívólag a pap. Básta Eperjesen ül, azt ki kell hajtani. A hajduk gyilkolnak és égetnek. A szabadság haldoklik, s a pápisták beülnek a templominkba. Kinek van ideje pihenni?” 25

1 Szironnyal] szirony: bőrtárgyak díszítésére való keskeny, színes bőrszalag (*nép.*) 1 berzennyel] berzsény: fehér v. piros fürtös virágzatú dísnövény, ill. ennek bogyoiból készült festék (*nép.*) 2–3 lódingszijas] lóding: vállra vethető szíj kard, tarsoly ráakasztására (*elav.*) 3 pallósos] pallos: széles pengéjű, egyenes, hosszú kard 26 Básta] Giorgio Basta (1550–1607): itáliai hadvezér. 1597-ben Habsburg szolgálatban felső-magyarországi parancsnok. Báthori András, majd Báthori Zsigmond erdélyi fejedelmek ellen is fellépett. 1602-ben Erdély császári főparancsnoka. Székely Mózes és Bocskai István támadásai megingatták hatalmát.

Ferencz ur intett s a kocsis elcsördített az ostorhegyes feje felett.
Nagy port vert fel az elhaladó hintó.

A pap megfenyegette a kocsit s csendesen lépkedett tovább, csapogatva a harangvirágok fejeit. A paraszt ficzkók kullogtak utána a kigyozó országunon a néma falvakba...

Ott folytatja munkáját a bálványimádó pápisták ellen Dániel, ott biztatja harcza a hiveit.

...Lenn a völgyben s az udvar hidas kapuján dübörögve haladt be a vendéget hozó fogat.

A szentjánosi palota komoly és hallgató volt. Nyoma se látszott az éjjeli mulatságnak. A lovászok, kocsisok szaladtak csak át a füves udvaron, kantáron fogva az izzadt állatokat.

A palota ajtaján lassan lépett ki Forgách Zsuzsika, hogy köszöntse a vendégeket.

Az egyik Révai Péter uram volt, az ura testvére; a másik a Péter ur felesége, Forgách Mária, a Zsuzsika asszony testvére.

Egyforma magas volt a két asszony. Ugyanazon eleven fekete szemmel, ugyanazon széles vállal, ugyanazon karcsu derékkal. Csakhogy Mária, az idősebbik Forgách leány, vékony, száraz ajakot kapott a Zsuzsika puha, duzzadt cseresznyeszája helyett; csontos, éles arczelt a Zsuzsika gömbölyü, hamvas rózsaszínü telt arcza helyett; keskeny, hegyes, kellemetlen orrot a Zsuzsika libegő czimpája, finom hajlásu orra helyett.

Az egyik a szigorúság, a másik az öröm. Egyik csupa pompás ridegség, a másik csupa duzzadó erő és élet. Egyik a szirmai hullató sárga viola, másik a harmatos gyöngyvirág.

Péter ur megsókolta sógorasszonyát, Mária ünnepélyesen biccentett felé fejével és magas homlokát odahajtá. A sovány kis fekete Ferencz ur, a férj, karját nyújtá az asszony felé, hogy átölelje. Zsuzsika úgy tett, mintha nem látná meg az urát, s félrelépett vendégei elől.

A leányok ott álltak sorban a homályos boltok alatt.

Mária asszony szemhéjaival köszöntötte őket, s magához intette a barna Szelepcsényi Katót.

„Kinálad magad, szép leány?” kérdezte, s a Kató telt, ruganyos mellére mutatott, mely kilátszott német szabásu inge alól.

Zsuzsika bosszus tekintetet vetett nényjére és szólani készült, hogy védelmezze leányát. A bolond elejébe ugrott és beléhabart:

„Mert van neki, mit kínáljon. Nem vennél tőle kölcsön, szép királyné? Lásd, nem téged csalogat vele, hanem a főkötdet.”

„Ez az enyém olyan nyelv, komám, – fordult a bolond Péter urhoz, neki felelvén – a melyik kitépve nem ér fel egy veréb eleven nyelvével, de elevenen se mar ugy, mint az asszonyé megszárasztva. Enni jobb a tehén nyelve is, de a hazug szóra ez rosszabb, mint a paripa a csikózásra. Haszontalan nyelv, de nem cserélném el a tieddel. Mert ez mindig pereg, ha jól esik neki, a tied mindig hallgat, mikor jól esnék szólania. Próbáld mozgatni komám, zavarj vele, zavarj...”

„Elég legyen, bolond!” – riadt rá Ferencz ur.

„Ha a bolond elégne, ugy te rég korom lennél, komám, valami kéményben.”

Mária asszony szigoruan nézte meg a szőrös kis embert és felindult a lépcsőkön, kézen vive testvérét. Az urfiak paroláztak az érkezetekkel, s a leányok kísérték fel asszonyaikat.

„Láttad, hogy észrevett volna az asszonyom engem?” mondta Ferencz ur elfojtott indulattal a bátyjának. „Egy idegen kutyához is szivesebb.”

Péter ur csendesen intett. „Ügyelj, mit szólsz! meghallanak.”

„Csak halljanak – felelte indulatosabban – ugy is tudom, hogy engem kaczag itt ez a csürhe. Azt hiszed, ha én tudhatnám azt, a mit ők elrejtenek, nem a kezembe volna-e a fejük?”

Péter ur megfogta csuklóban az öccse kezét s maga után huzta a lépcsőkön.

A leányok a nagyterem ajtaja előtt szorongtak, a hol az éjjel Ba-kics uram vig tánczához fujt nótát a sipos. A néne halkán, hidegen beszélt hugának s Zsuzsika kedvetlenül válaszolt. Bárha az ablakon a lemenő nap sugarai omlottak be, mégis igen hidegnek, ünnepélyesnek látszott ott minden. Péter ur ledobta mentéjét s süvegét s szivesen szólott Zsuzsikához:

„Szép itt minden, ángyom.”

33 ángyom] ángyó: ángy, közeli férfirokon felesége

11 szólania] szóllania *emend.*

Zsuzsika mosolyogva nyujtotta kezeit:

„A te jó szemed mindent szebbnek lát, mint a milyen.”

„Tégedet nem tud csak, ángyom.”

5 „Hizelegni tanulsz a világban. Egy szegény falusi asszony előtt
nincsen értéke a pengő szónak, mint a koldusnál a gyémántnak.”

„De kolduspénz a te dicséretedre minden hizelgő szó.”

Mária kicsinylőleg huzta fel száraz, keskeny ajakát s Ferencz ur-
hoz szólott:

„Meg sem ölelted a hitestársadat.”

10 A vézna, fekete emberke Zsuzsika felé ment. Az asszony elébe [7]
tartotta karjait.

A Ferencz ur képe elsötétült s a szemei kivillantak.

„Másnak őrzöd a derekadat, ugy-e?”

Zsuzsika felrántotta vállát.

15 „S ha másnak?” kérdezte daczosan.

Ferencz urban féket vesztett a szenvedély. Dühvel kiáltotta:

„Te szemérmetlen”, és felesége ellen emelte csontos ökleit.

Az asszony kiegyenesedett. Egy fővel látszott magasabbnak az
uránál.

20 „Meg ne éj – tagolta s megfeszültek az izmok a nyakán – bizony
százszor megbánnád.”

Mária méltóságosan emelkedett fel:

„Elöttem teszed ezeket sógor, előttem”, mondta szemrehányással.

Péter ur pedig átölelte az indulatos emberke karjait.

25 Zsuzsika rá sem nézett többet az urára. Az ajaka még remegett,
de már kedveskedve fordult a nénje felé.

„Megmutassam, Mária, neked virágaimat, árva házaimat, varrott
patyolataimat?”

Mária fel sem emelkedett. Hidegen mondta:

30 „Egyebet jöttem ide nézni.” Aztán kezefejével intett a leányoknak
s a terem kiürült.

Zsuzsika összeszorította az ajakát s leült egy karfás, gyantáros
székbe.

32 gyantáros] színesen pingált virágos bútor (pl. a tulipános láda). Azért
nevezték gyantárosnak, mert a festékekhez valami gyanta (lakk) félélt is ke-
verték.

„Jó lenne, ha kinyugodnál előbb magadat, testvér. Aztán megnézheted az »egyebeket.«”

„Lóhátról beszélsz, testvér – felelte élesen Mária – félek, kárát vallođ.”

Zsuzsika hátradólt s apró lábait lógatta, mint a ki kevésbe veszi a mit hallani fog: 5

„Féled a káromat”, vetette oda.

„Félem a becsületedet”, riadt fel Mária.

Péter ur közbeszólott félénken: „Sokra mész, Mária.”

„Hagyjon békében, uram. Ez itt Forgách leány, hát én mi vagyok? 10
Ha ő botlik, engem is kaczagnak? Sokra megyek, de az nem sok, hogy meg sem öleli az urát ez az asszony? Nem akarom, hogy belészóljon, uram. Kegyelmednek itt, tudom, minden szép. Nem mondok semmit. De kegyelmednek minden szebb itt, mint odahaza. Cserélne is talán Ferenczczel? Én nem azért jöttem, hogy itt mindent 15
szépnek mondjak. Én azért jöttem, hogy itt megmondjam az igazságot.”

Vékony ajakát beszivta s metszőn nézett Zsuzsikára. Bántotta s élesztette a hangját az a kicsinylő mosoly, mely a testvére arcán futkosott. 20

„Itt senki sincs a ki megmondja szemedbe. Engem nem ígértél még meg. Szeretném tudni, mit akarsz? Azért hívott ide az urad, hogy megkérdezzem. Mert neki nem felelsz, látom. Nem kell neked az urad? Hát ki kell? Szemérmetlen történeteket hallok. A bátyáknak, Thurzó Györgynek is irt valaki. A merre járunk mindenütt beszélnek valamit. A leányaim Holicsban a nevedet emlegetik, s a pozsonyi kanonokok feletted perelnek. Halljam, mit akarsz? Meguntad a tisztességedet?” 25

„Csuf leszel, Mária – mondta Zsuzsika gúnyosan – mikor olyan kicsire zsugorítod a szemeidet.” 30

25 Thurzó Györgynek] Thurzó György (1567–1616). Harcolt a tizenötéves háborúban. 1598-tól királyi tanácsos, majd főpohárnokmester. Királyi biztusként részt vett a bécsi béke (1606) megkötésében, amiért grófi rangot kapott. 1609 decemberétől haláláig Magyarország nádora. 26 Holicsban] Holics: város ma Szlovákiában, a Nagyszombati kerület Szakolcai járásában. A 17–18. században a Czobor- és a Bakics-család birtoka volt.

„Látod, hogy felel?” – sziszegte Ferencz ur és fujt.

„Nem őrzöm a szépségemet szeretőt fogni,” vetette oda Mária.

„Te édes ángyom – mondta szeliden Péter ur és a Zsuzsika homlokára tette kezét – ne bántsd a nénédet, a ki a te javadért jött hozzád.”

5 „Hát mit akartok tőlem? – csattant ki Zsuzsika és felugrott. A szeme kigyult, s csengő hangja betöltötte az ives termet. – Sohasem szeretett engem a néném. Vagy irigyelt, vagy lenézett. Kérdezd meg tőle, mi bántja rajtam? Átkozott nemzetség a Forgáchoké. Valaki rosszat beszélt rólam Thurzó bátyánknak. Ő volt az, a néném. Az
10 uramat védi? Azért, hogy engem megalázzon. A becsületem fáj nekik? azért, hogy szenvedjek és sirjak. Te tudod mi ez a becsület? Az, hogy én türjem a szitkokat, a megvetést, a szégyent. Az, hogy taglaljon, tiporjon kegyetlenül, ha magunkban, ha idegen szem előtt, ez a czudar, ez az uram. Az, hogy én ne tudjak szabadulni az ő kor-
15 bácsa elől, hanem veszszek el, vagy bujdossam merre a szemem lát. A néném becsülete? Ki kellene, hogy ásson, ő, a testvérem, ebből a tömlöczből a tiz körmével, de ő betemetne. Azt mondja: a becsületért temetne be. Mit nekem a becsületed? Azért szenvedjek, hogy neki megmaradjon a becsülete? Hát ő oltalmazott engem, mi-
20 kor feleségéül adtak ennek az állatnak? Hiszen ő erőszakolta reám, ő ajánlotta, ő hozta. Mert irigyelt, hogy szebb vagyok, mint ő, hogy jobban szeretnek, mint őtet. Hát hadd legyenek megverve egy hitvány férjjel. A lakodalmas asztaltól úgy taszigálták be a nászi házba, mint egy állatot. Ott elnyult a földön előttem mámorosan. Két héttel a
25 hitmondása után részegen méltatlanul szitkokkal rutított, hamisan szidalmazott, lábaival rugott ez az ember. Sirtam, türtem. Gyanakodott. Miért? Elzárt, eldugott, megfizette inasaimat, leányaimat. Hallgattam. Hát mi kell még a néném becsületének? Vége van. Nem szeretem, nem szeretem, nem szeretem. Nem félek tőle, nem szenvedek tőle – te pedig tedd el a becsületed.”

Visszatartóztatlan erővel tört ki az ajakán a gyűlölettel terhes szó. Gátat szakasztott szenvedélye, előntötte egész testét. Domboru melle rengett s erőteljes ujjait egy csomóba szorította. Szeme fénylett, s arcizmai remegtek.

35 Hirtelen megállott, kiegyenesedett, fellélekzett s csengő kacagásban tört ki.

A nénje vállára tette a kezét, s könnyü hangon, míg a szemei könyben usztak, azt mondá:

„Légy te jó, Mária. Ne bánts te engem. Légy olyan jó, a milyen otthon voltál, mikor én még akkorácska kis leány voltam, mint az öklöm, s te voltál az anyám. Feldobott a ló hátára az apánk, tudod aztán hajrá! az erdőben a malom nádasában verset a széllel, a cseregő szarkával. Aztán te így szóltál este: »sutba gyermek! most megvesszőz téged a te anyád, a miért csavarogtál.« És úgy kellett tenni, mintha sirnék s akkor megcsókoltál... No, hát Mária légy ilyen jó, no, hát...”

Aztán a sógorához fordult, mikor a nénje hidegen fordította el tőle haragos szemeit.

„Nézz a szívembe, Péter! Nem lakik ott semmi rosz. Csakhogy ha űznek, nyakas leszek, s ha kinoznak, gonosz leszek. Te okos vagy, te jó vagy, Péter. Szeress te engemet... És hagyjatok nekem békét...”

A hangja elérékenyedett, s hirtelen elfordult. Kinyitotta a tornácra néző ajtót. Akkor, hogy szétnézett, ott nem látott mást, mint azt a helyet, a hol Bakics sugott méznél édesebb szavakat fülébe az elmúlt nyugalmas éjszaka takarója alatt. Elpirult, s mosolygott.

A nénje ünnepélyesen kelt fel, s átment a nagy termen, hogy szobájába térjen.

[8] Enyhe szép este borult a kertre. A bárányfelhőkkel befutott égbolt bájos nyugalommal terült el a nagy völgy felett.

De a sövénykerítés sűrű bokrai néha megmozdultak. Pihenőre tért madár rebbent-e meg ott? vagy szerelmes legény nyitott utat kezével a lombok között. Csippenés-e, suttogás-e a mi kihallszik?

Csendes tiszta tóba csobog a kristályforrás, mintha gyöngyöket hullatnának rakásra. Hársat ingat a tükör felett illatos szellő, s finom aczélhúr peneg... Tagolatlan hang simul el a puszpánok felett. Galamb-bugás-e? vagy leánykaczagás. Méla dalt dudolnak valahol. Bölcsőben csábitgatnak-e álomba szendergő gyermeket, vagy ölben, szerelemre áhitó szüzet?...

A harmatos kert szól, suttog, vigad és mozog.

Árnyak vetődnek a frissen sarjadt gyepre, a kavicsos utra, s elfeledik egy pillanatra azokat az aranyos foltokat, melyekben a lom-

bokon át a hold esik a földre. A darabont-ház a kulcsárház fekete mása, ránehezedik a virágos ágyásokra.

A palota némán, komoran gunnyaszt, a gyertyafény, mely kiszivárog az emelet egy pár ablakán, olyan, mint a halott köntösén az aranyzsal...

Az udvar felől a tölgyfa deszkakerítés ajtaja csikorogva fordul meg, s erre a zajra egyszerre mozdulatlan álomba merül bokor és árnyas ut.

Révai Péter uram hozza az öccsét. Halkan, szemrehányólag beszél hozzá:

„Ismét sokat ittál, Ferencz...”

„Ki mondja azt? – motyogja a kis fekete ember, s hadonáz és botlik. Én velem birjon a bor? nekem legyen sok a bor? Hát írj egy vonalat ide, ide... Nem megyek-e végig rajta.”

„Nem jól van ez így, Ferencz... Szeretném, ha reám tudnál hallgatni. Eljöttél utánunk, hogy segítségedre jöjjünk a feleséged ellen. Itt vagyunk. De mit segítsen itt, mondjad? Tanácsot kérsz tőlem, hogy mint légy ura a feleségednek? Hát magad ura légy előbb. Mit kívánjon az az asszony rajtad? mit szeressen benned? Nem ilyen voltál te Ferencz...”

„Ellenségem leszel te is, Péter – érzékenykedik a felhevült ember. – Milyen voltam, mondjad? De hát hallhatod, hogy tegnap is itt járt Bakics Péter, s te azt mondod, hogy magam ura legyek. Egy czudar, egy pribék, egy gaz, egy tolvaj belopódzik a fészkembe éjjel, mikor nem féli az ithonlétemet és én legyek a magam ura. Megölöm, megölöm...”

Révai Péter megfogta az ugrándozó emberke levegőt szelő karjait.

„Ne higyj te a hirhozóknak.”

„Itt csókolóznak, – folytatta mind inkább nekivadulva – ölelgetőznek, fertelmeskednek, s én legyek a magam ura. Az én hitestársam elárul, eltaszit, s én legyek a magam ura. Láttad, hogy az ujját se engedi érnem, a szeretőjének odaadja az egész testét. Neked mondja, hogy nem engem szeret, nem tőr: a szeretőjével sugdos és kaczag. Ezért jöttél ide te, hogy ötlet takargasd, hogy engem mocskolj...”

1 darabont] fegyveres őr

„Hát mondok még egyet, Ferencz! Ne maradj te Szent-Jánoson. Hozd el az asszonyt Holicsba, s ügyelj reá ott. Majd mi is ügyelhes-
sük. És ügyelünk tégedet is. A falak erősek, ott nem lopózik hoz-
zád, a kit nem eresztel. Eddig szép szó volt a szádon, most csak ká-
romkodni hallak, eddig okos viselet volt az ékességed, most a borral
bolondítod a fejedet. A milyen viselettel megvetted a szívét, olyan-
nal tartsd meg.”

Tovább haladtak a széles uton, Péter ur halkan beszélt. Violák
illatoztak eléjük, csillagok néztek szemükbe, falomb simogatta arc-
zukat. Egy-egy bokor zörrent meg, ha már elég távol voltak tőle, s
gyenge kecses kacagás csengett fel a hátuk megett.

A palánk mellett, a Zsuzsika asszonyom ablaka alatt pengett a
vergina, s mély férfihang dalolt hozzá:

„Erdők, kies puszták
Bánkodjatok rajtam,
Mezők szép virági,
Vizek friss folyási
Könnyeztetek rajtam.”

A palotán ablak nyílt ki, s valahonnan a bokrokból egy hang szólt
ki: „Énekeld tovább, Rácz István.”

A kavicsos uton futva jött vissza Révai Ferencz uram. Arra tartott,
honnan az ének hallszott.

Megzörgette a lombokat, vigyázva, kutatva, izgatottan kapkodott
mindenfelé, végig rohant a palánk mellett, ismét viasszaladt és
riadozva és szitkozódva és duelva járt, keresett.

Ismét ablakszárny nyílt fel. Egy hang szólt le: „Mi történik ott?”
Mária volt.

12 palánk] deszka v. léckerítés (*nép.*) 14–18 Erdők ... rajtam] Részlet
Petrőczy Kata Szidónia verseskötönyvének 20. darabjából. A pontos idézet:
„Szannjatok, kösziklák, erdők, kies puszták, / Bankogyatok én rajtam, /
Szannjatok meg, kérlek, mert jai, buba elek, / Es im, mire jutottam, / Mezők
szép viragi, vizek fris folyasi, / Könnyezetek én rajtam!” (*Rozsnyai Dávid,
Koháry István, Petrőczy Kata Szidónia és Kőszeghy Pál versei*, s. a. r. Kom-
lovszki Tibor, S. Sárdi Margit, Bp., Balassi, 2000 [Régi Magyar Költők Tára,
XVII. század, 16.], 404.)

„Valaki nem nyugszik – rikácsolta Ferencz ur – valaki vinnyog itt ocsmányul, valaki dudol a helyett, hogy aludjék. Bedugnám a száját, azt keresem...”

Akkorra Péter ur is odaért.

5 „Menjünk fel, öcsém” – mondta komolyan és átfogta a felhevült ember derekát csendesen.

„Hagyj el! – kiáltotta s kirántotta magát az ölelő karokból. – Felmegyek *hozzá*. Látni akarom, mit csinál. Látni akarom, nem dugdos-e valakit. Tudni akarom, hogy az én feleségem-e? Hadd lássuk,
10 kizár-e engem?”

És egy iramatban végig rohant az udvaron, felszakította a palota ajtaját, felfutott a grádicson s hallszott, mint csapkodja a leányasszonyok szobájának ajtaját.

Aztán kiáltozó szava ért le a kertbe s döngések zaja. A lárma
15 gyertyák gyultak meg, s felébredt a sötét palota. A boltok kis ajtóin hiányos öltözetű leányok tekintettek ki, s félig öltözött inasok álltak ki, tétovázva. Nyughatatlan mozgás támadt, de a zsongást tülhangzotta egy-egy rekedt, erőlködő, tagolatlan szó. Mintha valaki tehetetlen dühében, küzködésében rivogna. Aztán egy nagy zuhanás
20 hallszott.

Mire világot vittek, Révai Ferencz ott feküdt a felesége ajtaja előtt, lihegve, kimerülten. Homlokát az esésben megkarczolta, s vércseppek szivárogtak onnan orczájára.

Öklét fenyegetve emelte az ajtóra, s kegyetlen fenyegetéseket
25 mondott.

* * *

Másnap reggel az inasok, s a leányok sürgős munkával foglalatokdtak. Révai Ferencz uram költözött Szent-Jánosról.

Vitte a feleségét Holicsba. Az a vár egy részben övé, egy részben a bátyjáé, Péter uré, s egy részben Bakicsé. Ám erős vasas ajtók zárják
30 el az egyik lakosztályt a másiktól, s erősek a falak, záruk. Magán kívül jó őrzője lesz a czéda asszonymnak a testvérében, Máriában.

19 rivogna] rivog: erős, éles *ri* hangon kiált (*rég.*) 31 czéda] feslett erkölcsű, ledér (*irod.*)

Csak Révai Péter uram nem látszott elégedetlennek. Sőt néha mosoly is futkosott erős bajusza alatt.

Szép madár költözik Holicsba. Aranyos tavasz.

IV.

[9] Tudni kell azt, hogy a lomha Morava vize felett a hegytetőn ülő Ho- 5
lics vára két nemzetség közös birtoka volt. Ezek voltak a Révaiak
és a Bakicsok nemzetsége és rajtuk kívül a király is just tartott Ho-
lics várához. A Révaiakból Péter és Ferencz uraiméké volt a vár egy
része, s a kisebbik Bakics Péter uramé, kinek édes anyja édes egy
testvér volt a Révai urfiak anyjával. 10

Azon a szárnyon, a melyik levisz a virágos völgybe, a Morava
csendes tiszta vizére: volt a Révai Ferencz uram szere. Szemben vele
az erdős oldalakra tekintett a Révai Péter uramé, s a nagy kertbe a
Bakicsé. De ettől nagy darabant ház választotta el az udvart, hol lak- 15
tak a német puskások, kiknek a sovány szőke hadnagy, Kreitzer Go-
dofréd urfi parancsolt. És fedeles színek voltak ott a vitézek számára
és istállók lovaiknak. Nagy kőgabonások is vetettek hátat egymás-
nak, és erős falak kemény vasajtókkal a folyosók végében zárták el
Révai uramékat a Bakics uram részétől.

Most el kellene mondanom, mi mély volt az árok és mi vastagok a 20
falak? Ezenkívül mily nyolcz szegeletű fekete bástyák, jó golyóvető
kigyókkal, s villás puskákkal örködték a sok ember nyugalma fe-
lett, kik lakták a téres piacokat, a kis ablaku törpe erős palotákat.

Ennek helyében azonban beszélek Bakics Péter uramról, a vitézlő 25
dali legény-emerről, szentelt vitézről, ő felségének Rudolf király-
nak palánki kapitányáról, a ki erős szablyája hirénél, világi tiszt-
ségénél, égbeli jussánál felettebb valónak ismerte azt a sóhajtozó,
kaczagó szegény szép asszonyt, Forgách Zsuzsikát, a Révai Ferencz
uram feleségét.

5 Morava] Morva (csehül és szlovákul Morava): folyó a mai Csehország területén 25–26 Rudolf királynak] Rudolf (1552–1612) magyar király (1576–1608), német-római császár (1576–1612) és cseh király (1586–1611).

És te, a bölcsességig leszikkadt ember, ki hallgatod a történetet, mely Bakics Péterről beszél, azt mondod: oh be bolond volt.

És te, kit a fiatalság szent örültsége tart rabságban, azt mondod: oh be bölcs volt.

5 Én nem tudom melyik volt – de lásd, a mint ott ül a gazdag fűben a Morava vize mellett, a német hadnagy vizslájával hozatja ki a habokba dobott fadarabokat; lásd, a mint a vár ablakra tekint derűlten, s piros orcáján mosolygás játszik, a mint eleven szemeit félig lehunyja s duzzogó ajaka kipödrött bajusza alatt félig nyitva, remeg

10 a csókra való vágyakozástól... Boldog volt minden bizonnyal.

Egy arasznyi öröm pedig nem ér-e fel a véghetetlen időkig tartó hirrel?

Mert bizony Bakics uramnak mi bánkódni valója sem volt azon, a hogy az Ur születése után való 1506-ik esztendő tavasza kezdődött.

15 Valahogy csak azt látta, hogy az ő szive kinyilt, kivirágzott ah! százszor szebben, mint a mező, mely tarkállott s illatozott körülötte.

Ő is csak védője volt előbb Forgách Zsuzsikának a durva férj ellen, mint a hogy védte a tél ellenében a hó a virágokat. Im a hó oda van s édes melegséggel borul a meleg napsugár szerelemre vágyó

20 szivre, illatos virágsziromra.

Nincs gátja annak. Világi erősség nem képes megakadályozni a rügyet abban, hogy ki ne fakadjon és nincsen ereje frigynek arra, hogy hallgatásra kényszerítse a szóra vágyakozó szívet.

Azt a határozatot, a mit Mária asszony tanácsolt, Révai Péter uram javallt s Ferencz ur elfogadott, hogy Zsuzsikát Holicsba hozzák, mennyeileg okos dolognak találta Bakics urfi.

25

Mit akarnak? Megőrizni tőle? Hát miért?

A szerelemnek az az erős önzése vett erőt az eszén, a melyik so-hase engedi másnak a jogát meglátni, ha az övével szemben van.

30 Felesége-e Zsuzsika Ferencz urnak? Hát jól van. De nem Bakics uramat szereti-e? És nincs-e olyan erős a szerelem, a melyikből lesz im itt minden, a fűszál és a sudár fa, a bogár és az erdő vadja – mint a tisztelendő akarata?

Bakics uram előbb csak oltalmazta Zsuzsikát. Jó! A férj eltúrte.

35 Ha Révai Ferencz uram vidám vacsora végén elázott, s kötődő, izgága, verekedő rosz vére felülkerekedett, Bakics Péter ágybafek-

tette, megcsendesítette. A férj megköszönte. Ha az asszony sirt, vi-
gasztalta.

Azután, hiszen együtt nőttek fel Révai Ferencz urammal. Csen-
des, alattomos gyermek volt ő, Bakics Péter pedig vakmerő, lármás,
vidám. Felette állott erejével, bátorságával, eszével. Sajnálta, gyá- 5
molította – de lenézte, mint a hogy az erős mindig lenézi a gyengét.
És im a kis fekete, vézna Ferencz most ellene áll Bakicsnak. Hogy
mer? honnan veszi a jogot?

Ha levante volna bár! Ha kardot fogna s azt mondaná: „Az én
kincsem ellen jössz? jól van, hát vedd el, ha tudod!” De lám ő gyá- 10
ván elzárja a vasajtót, mely Bakics uram szeréről az ő háza részébe
vezet és mocskos szókat mond és könnyét sajtolja annak a szegény
szép asszonynak, árva Forgách Zsuzsikának.

Oh bizony nagy jussai vannak Bakics Péternek, s eb a ki feladja...

S a míg így bátoritgatta magát, lopva nézett a lomha viz cser- 15
bokros partjain végig a vár alá, hol a kis barna Szelepcsényi Kató
ödöngött a keskeny ösvényen. Tán a bokrok alján virágzó ibolyát
szedi kis csokorba Viktorin urfi süvegébe, tán az eliető fodrokra
biz édes titkot?

Lopva nézett, míg a gyenge leány lába alatt meghajolt fűszálak 20
nem hordván többet a könnyü terhet, mind kiegyenesedtek, s akkor
felkelt Bakics uram a fektéből s végig sétált ugyanazon az uton.

Lásd: ibolyát keres-e ő is, a mint lehajlik egy ezüst-levelü cser-
bokor tövéhez?

[10] Virágnál kedvesebbet, drága gyöngynél erőbbet emel fel – édes 25
kis levélkét, Zsuzsika irását.

„Te édes szeretóm, te bűnöm, örömem, búm, vigasztalásom, meg-
halok utánad. Izenetet küldök hozzád a hajnaltól, az elszálló nap-
sugártól. Rád talál-e? Vágyó sóhajtasomat elviszi-e hozzád a szél,
s álmodban nem érzed-e, hogy rólad álmodom? Karomat kinyuj- 30
tom feléd, s ha behunyom a szememet, érzem a karod. A falakon át
hallom a lépésed, s hajad érinti a hajamat...

Az én utálatos porkolábom őriz nappal, őriz éjjel. Számon kéri,
ha hallgatok, számon, ha beszélek. Az ajtóm előtt jár és megveri
leányaimat. De szitkozódó szavát, dörömbölését nem hallom, csak 35
a te hangodat hallom. Vágyom utánad, elsorvadok érted.

Már nem tudok imádkozni, s az isten im elhagyott. Mit kérjek? Tégedet. A vétket könyörgöm. Az uramat? A kárhozatért esdeklek. Neked jutott testem, lelkem, az életem sorsa is a tied és tied a menybeli jussom. Már mit teszel velem? Szeretnék kaczagni és sirok, örökké sirok. Te vagy a bűnöm, s állhatatosságom miatt elkárhozom. Már én mit tegyek? Hozd el Pozsonyból a váló-levelemet. Akkor nem vétkezem a vágygyal, ha itt lesz, s lelkem terheit nem sokasítom. Akkor szabad lesz téged szeretnem, de mindennek ellenére is és ha ég ellen, ha föld ellen szeretlek, szeretlek, szeretlek...

Már nem tudom mi történik. Ondráné is megérkezett. A néném reám ügyel és a sógoromtól félni kezdek. Mégis a kulcsokról, mely a folyosó végén vasajtóba szolgál, viaszot csinált az udvarbiróné, s azt mondja, hogy látni foglak Téged ott. Férfi ruháimat is elhozták Szent-Jánosról s ha majd az uramat elnyomja a bor, odavezetnek tehozzád...

Immár oda alázatosságom, szemérmességem és a ki belém adta azt a vágyat, megbüntet engem örökös búval. Arra születtem, hogy égjek az életben és égjek az élet után. Mért láttalak, mért szeretlek? Az isten irgalmazzon lelkemnek..."

„Az isten szeressen, szegény madárkám”, susogta csendesen Bakics uram.

Az ő vig piros orczája tele volt barázdával s mig összehajtotta s elrejtette a papirost, agya tele gonddal.

Már esteledett. Gyenge szürke ködökbe takaróztak a hegyek, a lombos berek s a vár a hegy tetején.

Mi lesz? Az a bolond valami kárt tesz Zsuzsikában egy rossz perczében. Ha megvadul, képes minden örülségre. Mert félti. Vagy a szegény bezárt madár veri halálra magát kemény kaliczkájának falán... Mit tegyen Bakics uram? mit tegyen...

Csendesen bódorgott tovább a Morava partján.

A víz egy hajlásánál emberszó verte fel tünődéséből:

„Nem ül lóra nagyságod?”

Kutsera volt, hűséges inasa. Bakics szónélkül ugrott a nyeregbe. A ló lépésben vitte. Az inas egyszor azt mondta:

„A vár ablakából egy süveges asszony néz a völgyre, ki lehet vajjon?”

Bakics arra nézett s arczát derü öntötte el, de mit se szólott.
 „Bizonyosan *nem* lát eddig” mondta Kutsera.
 „Bizonyosan *lát*” felelte halkan az ur.
 Lennebb a gátnál egy halász ült hálója mellett. Otthagyta a rudat,
 hogy köszöntse a nagyságos urfit. 5
 Bakics szóba állott vele; kérdezte a szerencséjéről, a gyermekei-
 ről.
 Abból kevés, ebből sok volt neki. Már a hogy szokott szegény
 embernek. Hogy a ló tovább lépett, a halászember mintha addig tü-
 nődött volna: szóljon-e vagy ne, ezt mondá: 10
 „Az ispánházhhoz megy-e nagyságod? Ott kapja Révai Ferencz
 urunkat is.”
 Bakics élénken fordult meg: „láttad odamenni?”
 A hold emelkedett lustán fel, a várhegy felett.
 „Másodmagával ügetett most oda, egy kancsó édes borral.” 15
 Bakics uram sarkantyujával érintette a paripát. Vigan kurjantott,
 mikor az utra ért s bevárta Kutserát.
 „Sóztál békalábot, legényem?” mondta kaczagva. „Nézd meg én
 sózok egyet.”
 „Rugni fog.” 20
 „Hadd rugjon.”
 Az erdő lábánál gunyaszott az ispánház. Bakics vágatva ért a
 palánkhhoz.
 „He, Tamás ispán – kiáltotta s pálczájával kopogtatott – nyisd
 meg az ajtódat, mert szomjas vagyok.” 25
 A kis szürke ember ijedten nézett ki.
 „Hamar, hamar szolgálám” sürgette Bakics. Az ispán hebegett s hol
 betette, hol kinyitotta az olajos ronggyal beragasztott ablakszár-
 nyakat.
 „Hej, Rózi asszony – firtatta Bakics – hát nem látsz jó szívvél.” 30
 Egy tagbaszakadt, véres, izmos asszony állott ki az udvarra.
 „Nem én, nagyságos urfi?”
 „Vendéged vagyon?”
 „Nem akarlak.”
 „De bemegyek ám.” 35
 „Ide nem ma, tudom.”

„Ha ajtót zársz, ott a kémény.”

„Hozzád is verném az aszagot.”

„Tán nem tennéd meg, Rózsi néni.”

Bakics vigan kaczagott fel:

5 „Vedd le a csipődről a kezedet, nénémasszony, s nyujts vele inkább egy kancsó édes bort. Megiszom itt az uton.”

„Mért kötödsz, szép levente?” – mondta bizalmaskodva az ispánné, kinyujtva a kupákat s rákönyökölve a palánkra.

„Nem láttad erre járni Révai Ferencz uramat?” kérdezte Bakics.

10 „Ha láttam volna sem mondanám.”

„Mert – kiáltotta Bakics – ha itt kapnám, egyik kezemmel megfognám, a másikkal nyakon csapnám.”

„Pogány szókat mondasz, nagyságos urfi. Meg kellene ölelned ötöt – édes atyádfiát.”

15 „Nyujtsd ki az ablakon, hogy öleljem meg.”

„Elmenj innen, vitéz legényem – berzenkedett az asszony – mert bizony megbánod.”

Bakics uram csendesen mosolyogva huzta ki a kupát s így szólott:

20 „Letelepszem ide a gyepre, Rózsi, s megvárom, ha féléjszakán át is kellene ügyelnem, míg a vendéged elmegy, hogy lássam, ki kedvesebb neked nálamnál.”

Az ispánné összefogta kezét: „A szerelmes istenre, csak nem cselekszed meg.”

25 A házban elottották a világot s az ispán meghuzódott remegve a felesége háta megett.

„De ugyan – mondta Bakics – jó legelő csalja a lovamat s meleg takaró lesz nekem a csillagos ég.”

Kutsera leszállott s feszegetni kezdte az ajtót. Az asszony kicsat-tanva ugrott oda:

30 „Elfuss onnan te tejfeles száju gyerek, a mig nyakadba nem öntök egy veder vizet.”

Bakics uram vigan kaczagott.

2 aszagot] aszag: hosszabb rúd, amelyet a kemencében levő parázs szétkotrására, élesztésére használtak (táj.) 16 berzenkedett] berzenkedik: dühösködik, veszekszik, ellenszegül (átv., ritk.)

„Pihenj, jó legényem, hogy menjen be Rózsi asszony megszop-
tatni a csecsemőjét, mert ha nem, nyivogni kezd mindjárt a szegény.
Nyujtsd nekem ide egy kicsit, Rózsi néni, hogy ölelgessem meg. Bi-
zony megemlegeti, a mig él.”

Aztán füttyörészni kezdett s vigan himbált a nyeregben. Rikkan- 5
tott, mint egy vásott fiu, a kinek sikerült valami csinytevése s po-
roszkálni kezdett csendesén vissza a holdfényes uton, mely a várba
visz. Kutsera fenhargon énekelt s mulatva léptette lovát a bokrok-
nak, felverve az alvó madarakat. A Morava habjain játszott a hold-
fény és csendes derü omlott a néma vidékre. 10

[11] Egész nap mogorva és szótalan volt Révai Ferencz uram. Kutatva
rosz szemmel tekintgetett erre, arra, mintha valamijét ellopták vol-
na s a tolvaját keresné.

Délután eljöttek Péter urék s Mária asszony leányaival. Zsuzsika
az ablak mellett ült varrogatva gyenge patyolaton és fel se állott. 15

Mária híreket mondott a verekedő hadakról, Bocskai uram győ-
zedelmeiről, Bástá vereségéről, úgy, mintha nem is látná az ablaknál
a testvérét. A leányok az ajtó mellett a szőnyeget lóczán ültek hall-
gatva. Ferencz ur sötéten tekintett olykor az asszony felé.

Egyszer Zsuzsika így szólt: 20

„Te is tudsz néném arról, hogy a lovaimat elküldték s én ki sem
mehetek innen, mint valami rab?”

Mária kerekre nyitotta a szemeit s vontatva mondá:

„Ugy?”

Aztán folytatta tovább a megszakitott beszédét. 25

Péter ur csendesén Zsuzsika mellé huzódott.

„Mit látsz ott a völgyben, bánatos madárka?”

„Nem látom azokat ott,” felelte Zsuzsika s az ura felé intett.

Ferencz ur valamit suttogott Máriának. Izgatottan, reszketve be-
szélt. Szemei ki kigyultak s öklét összeszorította. 30

Zsuzsika visszafordult az ablaktól, maga mellé ültette Révai Pé-
tert s puha kezeit a sógora vállára tette. Mosolygott egy kissé, mikor
a férfi arcját kigyulni látta, aztán, olyan könnyü hangon, mintha
mesét mondana, szólt: 35

„Tudod-e te édes testvér a Mária királyné történetét?”

32 sógora] sogora *emend.*

„A Scot Máriáét?”

„Kit Stuárt Máriának hívnak, ki szép volt és szenvedett.”

A leányok a mesélő felé fordították arcukat, Mária asszony fel-
emelte fejét, mint a vad, ha lest sejt s szemehéját félig lebocsájtotta...

5 „Irigyelték a fiatalságát, a kedvét, orczája rózsáit... Volt neki egy
nénje... Férjhez is ment szegény Mária, bár ne tette volna. Az ura
gonosz volt, kinozta, keserítette. Mond meg nekem az isten rendelte
e szenvedésre?”

10 Péter ur belékapcsolta szemeit a Zsuzsika égő, fekete szemeibe, s
ugy hallgatott.

„A borban az ördög. Az üzte az urát (hidd el nekem) hogy lábbal
rugja szépséges királyné felesége gyenge testét, hogy kézzel érjen
sima orczájához, a mire csók illik csupán. De az asszony szive vigas-
ságra, szerelemre vágyott... Ki tehet a vágy ellen, a mit az isten adott
15 bele... Az ura pedig egyszer lopva ment a királyasszony szeretőjé-
nek és karddal szurta át piros szívét... Tudod-e tovább testvérem,
Péter, a történetet?”

„Felelj neki, uram! – vágott közbe élénken, tele gunnyal a néne
– mondjad, hogy tudod, különben tanulatlanok fog tartani. A go-
20 nosz asszony *akkor megölte az urát* – így szól a történet, de ő neki
magának is vérét vette a törvény...”

„Lásd, hogy az élete se drága az asszonynak, mikor szeret, Péter

2 Stuárt Máriának] Stuart Mária (1542–1587): skót királynő. V. Jakab és Lotharingiai Mária lánya, I. Jakab angol király anyja. Stuart Mária 1558-ban a leendő II. Ferenc francia király felesége lett. Férje halála után visszatért Skóciába. Katolikus vallása miatt a protestánsok rendszeresen támadták. 1565-ben Lord Darnleyvel kötött házasságot, de férjétől hamar eltávolodott, mert az társuralkodó szeretett volna lenni, ráadásul 1566-ban féltékenységből megölette felesége titkárát. 1567 februárjában Bothwell és Morton earljei meggyilkolták Darnleyt, Mária maga is gyanúba keveredett. Áprilisben Bothwell elrabolta és feleségül kényszerítette magához. Polgárháború tört ki, Mária a felkelők kezébe került és lemondatták kiskorú fia javára. A fogságból 1568-ban Angliába menekült. Unokatestvére, I. Erzsébet azonban nem segítette vissza a trónra, sőt egyre szigorúbban őriztette. Miután kiderült, hogy tudott Erzsébet meggyilkolásának tervéről, lefejezték. Kivégzése Európa-szerte felháborodást keltett, a katolikusok hitük mártírjának tekintették.

uram” – végezte be kedvetlenül Zsuzsika és patyolat kendője felé hajolt ismét s öltögette csendesen...

Kinn a várpiacson erős dobverés hallszott. A német hadnagy káromkodva kiabált s a katonák nagy lármával gyűltek össze.

A leányok ajtót nyitottak, hogy kiszaladjanak az udvarra. Össze- 5
ütköztek a bolonddal, ki berontott a nagy terembe.

„Nézd – dadogta lihegve – szólok a némethez szépen, rútul, reám se hallgat. Hanem megverem a dobját, arra úgy rohan, mint a varju a dögre. Már az anyja nyelvét se érti bizonyosan, ha csak nem dob-
verővel ütögetik.” 10

Ferencz ur mérgesen rivalt reá:

„Guzsba köttetlek ficzkó, ha nem moderárod magadat.”

„A jó szivemet köttesd guzsba, komám, mert az víz bajba. Egy
bolhát szántam meg, jaj majd megevett a sok bolond német. Kép- 15
zeld, komám, a kövér vizsláról a sovány német hadnagyra akart
mászni. Mondom neki: »hová, te?...« Mondja ő: »enni.« Mondom
én: »éhen veszni.« Mondja ő – de nem szól csak ugrik. A szivem
megesett a bolondon. Mond meg nekem komám, miért bőjtöljön
az a bolha, mikor a mennyeknek országa úgy se nyilik meg neki.
(Te pedig ne vakarózd, Kató.) Ráütök a dobra, a németnek úgy fáj, 20
mintha az ő bőrit ütném s ucczu elugrik, hogy a bolha se éri... Bolha
a kutyába, német a glédába s én a palotába... Köttesd guzsba a szivem,
komám.”

Aztán rá se nézve többet Ferencz urra, az asszonya lábához tele-
pedett s locsogott neki mindenféle semmiséget. 25

Mária felállott s leányai szintén. Csókra nyújtotta kegyesen hom-
lokát Ferencz urnak, hidegen köszönt a testvére felé s kezét az ura
kezébe öltve, csendesen hagyta el a házat... A lépcsőkön, mig le-
ment, halkan tanácskozott Ferencz urral s folyton magyarázva va-
lamit, ment át az udvaron. 30

A leányok benn Zsuzsika köré gyűltek. Egyik hirt sugott neki
Ondránéről, a másik Viktorinról mondott valamit. István diákról
szólt a harmadik s a hegedüsről a negyedik. Kató a szemével intett
csupán.

„Hireül adtad-e?” kérdezte Zsuzsika. 35

22 glédába] gléda: sor, rend (ném., rég.)

A leány igenlőleg bólintott.

Akkor visszatért Ferencz ur. Egyszerre elhallgattak s félrehúzódtak asszonyuk mellől.

5 Hogy este lett, felhordták a vacsorát. Zsuzsika szótlanul ült az asztalhoz és nem evett. Az inasok a pohárszékről untalanul nyújtották át Ferencz urnak a tele kancsót. A kis ember fekete képe előbb pirosodott s akkor nyájasabb lett s beszédet kezdett. Felkelt s ujjait Zsuzsika felé nyújtotta, hogy megczirogassa. Az asszony felállott és elfordult.

10 „Futsz tőlem” – riadt rá Ferencz ur s vállon ragadta. Zsuzsika megfordult s eltaszította a vézna férfit.

Az inas kancsót nyújtott az asztalra, Ferencz ur leült. Nagy szuszogással könyökölt tenyerébe s egy hajtásra kiürítette.

„Menjetek,” kiáltott a leányokra s legényeire.

15 „Maradjatok,” parancsolta Zsuzsika.

Ferencz az ontányérokot kapkodta fel s fenyegetve ismételte: „Takarodjatok.”

Zsuzsika lehajtotta fejét.

20 „Te hagytad meg a szeretődnek – kezdte mikor együtt maradtak – hogy eltegyen engem lábad elől? Tudod ugye, hogy reám jött nagy banda-magával, mint egy tolvaj, az este az ispánházba s fenyegetett, hogy megfojt. Szeretnél megszabadulni tőlem ugy-e?”

Zsuzsika hátat fordított a részeg embernek.

25 „Szeretnéd neki adni a testedet, a lelked ugy is az ördögé. Hó! nem félünk. Hát válni akarsz? hát Pozsonyba jár a szeretőd a szent-széknél, hogy elvegyenek tőlem ágytól, asztaltól? Az ő ágyára, az ő kenyerére áhítozol. Várj, várj.”

„Ide nézz – riadt egyszerre az asszonyra – erre fordítsd nyakadat, hogy lássalak.”

30 Aztán hirtelen kérve, rimánkodva folytatta: „édes szép Zsuzsikám, adj egy tekintetet. Mondjad, hogy a lábadat akarod a nyakamra tenni, s lefekszem eléd, mint egy kutya; mondjad, hogy folyó aranyban feresszelek... Mikor ugy szeretlek, ugy féltelek...”

35 És a kegyetlen elkeseredés miatt lusta koppanással hullott feje az asztalra, s könyei megeredtek. Aztán részeg emberek módjára,

28 asszonyra] asszony *emend.*

hirtelen a szélsőségbe csapott, s felragadta az előtte levő kupát, s rekedtes hangon kiáltotta:

„Nem? nem hallgatsz reám? Nem fordítod felém az orczád?” és az asszony fejéhez vágta a nagy kupát. A bor belőle végig folyt a gömbölyü nyakon, s elöntötte a magas homlokokot.

5

Zsuzsika egy szökéssel az ura előtt volt, s megfogta két karját. Erősen megrázta, s odacsapta a székre.

„Te gaz, te hóhér,” sikoltotta és aztán tépte ruháját, haját és a földre tiporta. A lányok beszaladtak az ajtón és az inasok mind, s ott megfogták Ferencz urat és felvették a hideg padlóról.

10

Az erős asszony kiegyenesedve, megmagasodva, utálattal nézett a gyáva, gyenge férfira, s tekintetével parancsolta, hogy vigyék el szeme elől. Duzzadt ajaka remegett, s orrczimpái lihegték.

Aztán, hogy leányaival maradt, megtörölte orczáját és könnyei megeredtek.

15

Már másodszor szólott a német katonák dobja a várpiacson. Éjfél felé járt az idő. Fekete és néma volt a Révai Ferencz uram palota része.

A szűk és vak folyosón valaki tapogatózva, óvatosan surrant el a falak mellett. Kató volt.

„Viktorin” suttogta halkán.

20

„Erre Kató, erre” – felelte egy hang valahonnan.

A leány megállott.

„Nem megyek közelebb, urfi.”

„Nem is hallsz hirt tőlem.”

„Alszik-e az urad?”

25

„Egy csók a felelet ára.”

A leány könnyörgésre fogta, azután alkura.

„Csók a homlokomra, de ölelés nélkül.”

„Csók az ajakadra, hát ölelés nélkül.”

„Az asszony vár reám, Viktorin. Ne légy rosz lelkü, ne várakoztasd.”

30

És egy lépést bizony alig tett Kató, és egy lépéssel az urfi alig közeledett és megvan a baj. Karcusu dereka már kapocsban, locsogó szájára csóknak zápora hull.

„Öh te falánk, oh te utálatos” és szidja és taszítja és hívja hazugnak, csalónak Viktorint...

35

Ajtó nyílik meg akkor a folyosó végében. Gyenge világ kandikál ki rajta s egy suttogó, hívó hang szólítja Szelepcsényi Katót. Aztán mozgás támad csakhamar. Kilincsek pattannak fel, sarkok nyikorognak. Mintha madarak röppennének, csendes suhogás kel s egy-egy csippenés hallszik. Egy pampó is csoszog végig a sima téglákon,
5 az Ondránéjé s egy kéngyertya ellobbanó világa gyul ki messze. Valaki zárt próbál nyitogatni. A kulcs nagy zakatolással ér a helyére s erre a zajra mély némaság lesz egyszerre.

Akkor Viktorin urfi kinyit egy ajtót s az onnan kihangzó horkolás tölti be a folyosót. Valaki felkaczag röviden, élesen, s a kulcs nyikorog tovább a zárban. Aztán nagyot csattan.
10

Semmi bizony. Az alvó éjszakát ki se zavarja. Hűvös levegő szalad át a folyosón. Ajtót nyitottak meg, mely a szabadba nyílik.

A dob ismét megriad az udvaron. Révai Ferencz felneszel nehéz álmából egy perczre. Kábultan makog néhány szót, s ismét horkol tovább. A folyosó végén a csillagos éj néz be a nyitott vasajtón. Egy létrát támaszt valaki a szomszéd udvarról oda, s valaki feljön rajta.
15

„Te vagy-e, Ondráné?”

„Én, nagyságos uram, Bakics Péter. Várj veszteg itt a lajtorján, míg szép urfit hozok az öledbe.”
20

És ismét suttogás, apró sarkok kopogása, Ondráné pampójának csoszogása, gyenge vihogás, loppal kiszűrődő világ ajtók hasadé-
kán, és aztán három fiatal legénykét visz le Bakics uram a létrán a maga szerére, meg egy öreg asszonyt.

Három vig ficzkót bizony, és mást senkit. Scarlát ruha van az egyiken, gránátszinü a másikon s olajzöld a harmadikon. Sarkantyus saruik nyomát ugyan megláthatják az apró porondon. Az egyik sugár dali, gömbölyü a másik s törékeny gyenge a harmadik, mint egy árnyékban nőtt virágszál. Ondráné a negyedik.
25

A Bakics uram szerén pedig madár se rebben, mégis nesztelenül, óvatosan lopóznak fel a palotába. A nagy lovagterem ajtaja kinyílik. Világosság öleli át a leventéket s hát teli mellekre, a söveg alá kötött dus fekete s gyenge szőke, illatos hajra, szép asszonyi arcokra világol. Forgách Zsuzsika a scárlát legényi köntösben, Kató a gránátban s a gyenge Annuska, Kutsera babája az olajos zöldben.
30
35

19 lajtorján] lajtorja : létra (nép.)

Aztán megnépesedik csendesen a terem. A Bakics Péter uram özvegyasszony testvére, a szép Margit is előkerül valahonnan és pengő verginájával István diák s Viktorin urfi szintén.

Bakics uram nem tud beszélni, csak a szemével és Zsuzsika ismét zavart, szemérmes és szóotalan, mint egy gyermekleány.

Tán megy az idő, tán áll. Ki tudná azt olyankor.

Egyszer csak pengeni kezd a vergina s szép Tündér Ilona panaszol és Argyrus királyurfi megy, ha néma pusztán, ha tövises cziheren utána, nyomába; – István diák mondja a dalt és körülülük csendesen s füleiken át sziveikig kinyitják az ajtót... Kéz ha a kézben, puha haj illata ha eláraszt – milyen könnyü, édes hallgatni.

Egyedül Kató duzzog az orozva vett csókért és megüti Viktorin urfi kezefejét, hogy csattan.

Hivja őt rókának s farkasnak, csuf ragadozó madárnak. A gyenge Annácska pipeg Kutserának csendesen s István diák álmodozva pengeti a verginát. A tágas erkélyen, a kert felett, Bakics Péter sut-tog Zsuzsikának.

„Elviszlek magammal. Hallgass reám, édes. Csendes éjszakán, sebes lábú lovakon kiloplak a porkolóbad körmei közül, olyan sebesen, hogy rágalom se ér nyomodba. A Margit várába rejtlek s dobogó szivedet szívemen csendesitem. Ismered Detreköt? Sziklahátán szikla s tetejében a szép kis erős fészek.”

[13] Az asszony behunyja szemeit, s arczát kezeivel takarja el.

Az egész világ ellenére... Teheti-e? De hát letörölt-e ez az egész világ egy könnycseppet a szeméről? adott-e irt, bár egy csipetnyit a sebére? Mivel adósa ő a világnak? De hát a becsület... És szeretne felkacszalni, mert eszébe jutott a nénje, a ki üzte, kinozta Zsuzsikát, ki meg nem bocsátotta fiatalságát, szépségét, jókedvét; ki elejébe állott az örömeinek s elperelte a szeretetet, mely feléje nyult; ki meg nem hallotta ha jajgatott; meg nem segítette, ha szenvedett. No hát csak maradjon Mária az ő becsületével. És szeretni nem szabad e becsülettel? Eltelni édes melegséggel, keresni a boldogságot; hüen, igazán, minden gondolattal azé lenni, kit a szívünk választott, a vérünk kíván – nem becsület-e? Ha nem az, hát Zsuzsikának nem kell a becsület.

8 cziheren] ciher: apró bokrokkal benőtt, cserjés terület (*táj.*)

„Bántanak, én szeretlek, űznek, én oltalmazlak, ütnek, én öllelek. Királyné lennél ott és én állanék elejébe, a ki utánad jőne. Eldobnak, én kívánlak és csókkal ébresztlek, csókkal altatlak édes szerelmes madaram. Mire vársz, mit késedelmeskedel? Egy jelt mondj csak, s reggelre már messze költözik tőled a búbánat. A lovak készen vár-
5 nak s Detrekőben leszel, mire megvirrad...”

Zsuzsika a széles mellre omlik, s úgy kuszik fel, úgy simul oda, míg a férfi vállára hajtja fejét, hogy meleg teste izról-izre éri a szenvedélyes szavakat sugó szerelmes embert.

10 Benn mélabús dal hangzik. Mind dudolják. István diák előre mondja, s aztán leány, legény hajtja utána. Bakics Margit szembeül a diákkal és olyan merően nézi, hogy az urfi felpirul szemhéjaig.

Aztán Kató locsog valami haszontalan történetet. De abban bizony, a mit beszél, egy csepp okosság sincsen. Mindjárt el is felejtí az ember, mihelyt hallotta, de ugyan kaczag, a mig hallja. Ugy csobog szünet nélkül, mint a forrás vize, de friss, vidám körülötte minden, mint a patak parton. Mindenki mosolyog, s nem tudja miért? mindenki figyel – s nincs is igazán mire. A Kató keskeny ajaka jár, jár, s két apró fekete pontocska az álla alatt tánczol, mint a békavirág
20 pelyhe a szélben...

„És te is Detrekőbe jössz, István? – kérdi Bakics Margit halkan – ha asszonyod eljön.”

A diák csendesesen rázza fejét s lesüti szemeit a vágó, kaczer tekintet előtt.

25 „Nincs már ott szüksége reám” – mondja búsan.

„De látni fogod boldogságban, hallani fogod a nevetését, éneket mondtok ketten verginátok mellett.”

„Nyájas szavának, örvendő szívének lesz ott más gazdája. Itt reánk *vesztegette*.”

30 „Hát én István?” és odahajlik a szép özvegy asszony a deák oldalához.

Annácska a Kató karjába kapaszkodik s kis szőke fejét ráhajtja a locsogó leány vállára.

Sajátságos kép ez, abban a nagy komor kongó bolthajtásos fekete szobában, a hová veszély idején a vitézek szoktak össszegyülni. Nehány gyertya rebegő lángjától gyéren világítva, férfi ruhákba öltö-

zött gyenge leányok; vidám urfiak; az éneket mondó diák; a fiatal özvegy, ki vágyik az élet örömeire; kinn az erkélyen szerelmes szép asszony, lázban égő férfi. S a vén fák a kertben (oh! mennyi édes titkot suttogtak el lombjaik alatt, immár porrá vált daliák, szerelmes szüzek) csóválják lombos fejüket. Szegény álmodozók, ti!

5

Zsuzsika lehajtotta fejét a párkányra, s panaszkodva, sóhajtozva, félig sirva, mintha csak magát akarná meggyőzni, bátorítani, beszélte csendesen:

„Hol a fiatalságom? Maholnap oda van. Ki lopta el az örömét? Ki kérdezett meg engem: akarom-e uramul Révai Ferenczet? Az övé vagy, édes apád helyett ő vigyáz rád, nevelő-anyád helyett ő dajkál téged.” Zsuzsikának ne legyenek vágyai. Édes reményei. Az álom elrepül – és semmi, semmi. Aztán a nász-lakomán ittak erős bort, s a nászasszony eltépte a szüzi fátyolt a nyoszolya előtt... A szemérmes menyasszonyt eljött megölelni a vőlegény... Tántorgott, gagyogott, s lehetétől büzös lett a ház... A menyasszony vergődött, sikoltott, s részeg czimborák kacagtak az ajtó előtt. Így kezdődött... „Te Révai Ferencz, ügyelj magadra (így szólott az öreg Forgách Imre) mert ha nem bánsz jól a leányommal, te leszel a legszerencsétlenebb ezen a földön, s túl a másvilágon.” De kirepítették Zsuzsikát a sebeslovak Komjátiból, hol édes gyermekébe telt... Így kezdődött a házas élete...

10

15

20

Szemeit megtörölte s ismét folytatta...

„Aztán a szklabinyai rabság...” A boros férj ki ölelgetni jön, s a menyecske, ki remeg az utálattól. „Hát nem kívánsz?” kérdi az ura. „Hát kit kívánsz?” És ujra és jobban iszik és utálatosabb lesz mindennap. „Megkeresem a szivedet – kiáltja – hogy ki van benne” és öklét emeli... Aztán kémkedik és kinozza. Fenyeget és káromkodik... Eltiltja mosolygását, énekét, összetapossa virágait... Követeli szerelmét, s vivja kézcsapással, lábrugással, kegyetlenkedéssel... „Hol a fiatalságom? ki lopta el az örömét...”

25

30

V.

Aztán repültek a napok.

Révai Ferencz uram csak járt és kutatott. Valami titok érzett a le-
vegőben. Mikor ő végigment a boltok alatt, ha két leány összebujva
5 beszélgetett, elhallgattak, szétrebbentek mindjárt. Vidám csevegést
hallott az asszony házába. Belépett, s hideg csendesség fogadta. Az
urfiak kártyáztak délutánonként. Révai uram egy nap csendesen lo-
pódozott be a házukba.

Viktorin beszélt.

10 „Levente ember nem türte volna magán a szégyent. Ha reá ment
és az ispánházban mocskolta rántson kardot. Szolgájával volt ő is.”

„S hát a feleségeért?” mondta a másik.

„Ha hét halált hal is érte,” folytatta a diák.

Akkor észrevették a kis fekete Nagyságos urat. Zavartan ugráltak
15 fel. Ferencz ur megértette, hogy róla beszélnek. És attól fogvást ör
járt a bolt ajtója előtt s jelt adott az urfiaknak, ha jött Révai uram,
mintha tolvaj érkeznék.

A bátyját se szerette immár Ferencz ur. Bizalmatlan lett minden-
kihez. Az *asszony* megbabonázza, a ki melléje kerül. Lásd Révai Pé-
20 ter ur, suttog neki, s kezét hosszasan tartja a kezébe. És Zsuzsika
reá nevet. Mindenkire nevet, csak Ferencz urnak nem jut ebből a
verőfényből. Bár vinné le a betegség arczáról a rózsákat. Bár lenne
rút, hogy maradna egyedül neki. Irigykedett mindenkire.

Ha a diák félénk csodálattal pihentette szemét Zsuzsikán... sze-
25 rette volna átszurni a szívét. Ha a német hadnagy zavartan hebegve
szólt hozzá, ujjai rángatóztak, hogy megfogdossa vele a hebegő em-
ber rosz gégéjét. Kinek van joga csodálni őt? Egyedül, egyedül ne-
ki... És gyűlölte Máriát, mert szigorú volt hozzá és gyűlölte a szolgát,
ki engedelmeskedett neki.

30 Valamit rejtenek tőle: Bakics az. Valamiért kaczagják: Bakics az.
Valami okért elfordul tőle Zsuzsika. Bakics az.

Százsor megtámadta volna. Kíálmodta mit mond neki, mint
szakgatja izekre – és remegett, ha meglátta.

A mint alkonyodott, mintha láz fogott volna el mindenkit. Nyug-
35 hatatlan mozgás, titkos jelbeszédék, kicsippenő kaczag, rá feddő te-

25 zavartan] zavarttan *emend.*

[14]

kintet; zsongás, mint egy rajzani készülő méhkasban. A királyné repül-e nászutra?

Ott túl Révai Péter urnál akkor csendesedett. A leánykákat imádkoztatták. Péter ur könyveibe bujt, s az asszony még egyszer végigjárta a leányházakat öreg asszonyával. Ott csupa nyugalom, rendesség. Egy redő ne legyen a ruhán, egy redő a szivben. A gyertyákat kioltogatták egyenként.

Ah! Ferencz ur mégse adta volna Zsuzsika egy csengő bolondos kaczeját a bátyja házának minden bölcsességeért. Hát nem szól-e az a kaczej? Vagy másnak szól?

És felhordták a vacsorát és Zsuzsika szótlanul ült az asztalhoz és nem érintette. És akkor Ferencz ur előtt karikákká szaladt a levegő és ürültek a kupák sebesen.

Aztán lefektették.

És mikor a német katonák másodikat doboltak, Szelepcsényi Kató lopva surrant végig a sötét folyosón és azt kérdezte Viktorin Dezsőtől:

„Alszik már az urad?”

Csókért választ vett, s halkán járta tovább a szó: „Alszik... alszik.” S a hol a részeg embert végighurczolták szolgálai: ott hangtalanul suhantak el aztán árnyak, nyalka szép legények, s szerelmes leányok.

Reggel pedig ismét végigjárta a házakat az ur és lesett és keresett szivében sötét dühvel és esküdözött égre-földre, hogy megtalálja a mit keres.

A kertben már elhullatta az almafa hófehér virágait, a violák virágba szökkenek s a puszpán új levelei sárga sugárral vonták be a bokrokat. Az idők járása csendesedett; Bocskai fejedelem uram alkudozott a némettel s Holicsig csak a hullámai se értek el az ország szivében mozgó áradatnak. Ám Révai Ferencz uramtól Aly basa beülhetett volna a fejedelmi trónusba s Bocskai akár kaftán vivő csausz lehetett volna. Mindennél nagyobb az asszony... az asszony...

Járta az erdőt. Lovát eleresztette a sötét ösvényeken s messze elhagyta inasait. Aztán meglátott egy pásztort, a mint a felesége ételt visz neki, s ott megtörüli a dolgos férfi izzadt homlokát, mellé telep-

30 kaftán] keleti eredetű bokáig érő bő férfikabát, -köntös 30–31 csausz] török katonai személy, főleg futár; a szultáni udvarban testőr

szik és kaczag és nyájaskodik. Ferencz ur megrázta a fejét, kegyetlen káromkodást mondott Bakics Péterre s belevágta sarkantyuját a paripa oldalába.

Ha szétszedhetné...

5 Egy verőfényes délután ezt látta, a mint a belső udvar egyik bástyájának tetején a sarokban csendesen megvonulva fülelt, kutatva titkok után:

Csuf görbe vén asszony beszélgetett a kertész legénnyel. Ez a trencsényi nézőasszony volt, ki Forgách Zsuzsikának mondott jövendőt egyszer, látván száradó fűszálban, olvasva ragyogó csillagban, hogy hamar özvegy leszén.

Igy szólott:

„Engedj megpihennem, kertész legény, mert messze utról jöttem.”

15 „Mondanál valami hirt” – felelte és állával a kapanyélre támaszkodott előtte.

„Hát rólad mi hirt tudnék, ha visszamennék? Te is kinlódsz, ott sincs kolbászból a palánk. Van egy darab kenyered? Ott is van. Mert élni csak muszáj, hát azt meghagyja az ur is, a pap is, a török is, a hajdu is. Hagyd el, hadd el... Mi hír kell neked?”

20 „De te nézni tudsz a jövendőbe: mond meg nekem, mi leszén itt az uraimékkal?”

„Jó dolgod van kertész legény? Jó helyt van a nyakad? Hát ne elegyedj te abba, a mi nem a te dolgod...”

Akkor az ives törpe ajtón a palotából lejöttek a Zsuzsika asszony 25 leányai, s néhány legényke. A kertész legény behuzódott a bokrok közé, s az eleven népség csevegve fogta körül a vén asszonyt, mint annyi szarka egy roskatag utmutató fát...

„Mondj nekem”, „Nézz nekem”, beszéltek összevissza.

„Mondanék az asszonyodnak.”

30 Kató titkolózva mondta:

„Annak most nem lehet.”

Ferencz ur előrehajolt, s úgy hallgatott.

De viszont az urfiak szorongatták a néző asszonyt: „Igazán látsz-e te?” kérdezte egyik. „Bolondokat beszélsz”, fedte a kételkedésért 35 a másik.

„Hát mikor?” kérdezte mohón a vén asszony Katót.

„Az éjjel légy a Bakics uram szerén. Kéredz be a mi nevünkkel. Mondjad, hogy küldtünk...”

Aztán felvették ülőhelyéből, s tele beszélve csuf fejét, fogva aszott kezét, viseltes viganóját, vitték a lombos uton tovább.

Ah! valami világosság! Révai Ferencz uram megdörzsölte homlokát. Tehát éjjel... a Bakics uram szerén. Csak e csürhe lopózik-e oda buja véréből élvezve? Hátha az asszony is? Hátha?... 5

Átment Révai Péter urhoz. Bosszusan haladt el bátyja mellett. Im egy hosszuszakállu tisztelendő papol neki és ő elmerülve hallgatja és összetűz vele. 10

Affélékkel hogy képes vesződni? Mária asszony a kamaráiban rakatta hosszú aszalókra a piros bogyókat, s meggyválka alatt dübörgött előtte a sárral betapasztott rézüst.

Ez pedig olyan foglalkozás, hogy az asszony nem hagyhatja ott. Üljön le a lóczára Ferencz uram és mondja el, mi jó szerencse hozta. Ördögöt a jó szerencse! De szolgálólányok jártak ki és be, öreg asszony rakta a fát a katlanba. Révai Ferencz uram nyelegette nyálát, s türelmetlenül tekintgetett erre-arra. 15

Meg is unta hamar és visszament a Péter uram házába. Inkább hallgatja a papot. 20

Egy nagy medvebőr volt terítve tágas karosszékre. Ferencz ur belévágta magát s elhatározta, hogy nem fog azokra az ostobaságokra ügyelni, a miket beszélnek. A pap im ezt mondta:

„Az okossággal nem tusakodik a ki józan, sem a szentirással, a ki keresztyén. Már pedig az irás mit sem kedvez másoknak, mint a római gyülekezet követőinek, csak nem kell agyarkodva facsargatni, hanem egyenes folyásában hagyni.” 25

[15] Erre Révai Péter ur megsimogatván üstökét, így szólott a paphoz:

„Ám ti facsargatjátok, mert nem bálványt imádtok-e képekben és szobrokban, elejükbe térdelvén? és nem engeditek-e meg a hitszereget, mikor azt a szükség javallja, a szent irás ellen?” 30

15 lóczára] lóca: lábakra illesztett deszkából készült, rendsz. hordozható, többszemélyes, támla nélküli ülőalkalmatosság; egyszerűbb pad (*nép.*) 17 katlanba] katlan: földbe vájt, elől nyitott gödör, ill. három oldalán vályogv. téglafallal körülzárt üreg, amelyben tüzet raknak, s amely fölé helyezik az üstöt (*nép.*)

Ferencz ur türelmetlenül surolta tenyerével nadrágszárát. A barát finoman mosolygott, s elnéző, ártatlan hangon (mintha egy gyermeknek bocsájtana meg valamely együgyü mondásért) szólott:

„Mily tévelgedésben él Nagyságod! Avagy mi légyen a bálványozás fogalma? Vajjon magunkban, belső mivoltunkban találtatnak-e imádásra méltóknak a képek és szobrok s nem mint jelképei azoknak, kikkel betelvék sziveink, lelkeink? Vajjon nem az új tanok szabadítanak-e fel hitszegésre, mert megalapítóik hitszegők valának, és azt hirdették, hogy hívő embernek az Ur nem rója fel a fogyatkozásokat? Vizsgáljuk meg Nagyságoddal eme kérdéseket. Elsőbben...”

Révai Ferencz ur idegesen ugrott fel. Hiszen majd vizsgál az istentelen pápista barát hozzá hasonló bolondokkal haszontalan dolgokat, mikor Révai Ferencz uramat égeti a felesége dolga.

Feje zugott a hallottaktól. Izgatottan, nagy zajjal ment ki és viszont megkereste Mária asszonyt.

„Nagy dolgom van Zsuzsikáról,” sugta a fülébe.

Az asszony hidegen emelte fel a fejét és felbiggyesztette ajakát:

„Tégy vele a mit tudsz. Az uram kárhoztat engem, hogy nincsen elég szeretet bennem a vérem iránt. Kérj az uramtól tanácsot. Majd az uram jobban tudja.”

„Bolond az urad, Mária.”

„Másképp beszélj róla – mondta Mária szigoruan. – Az én uram férfi.”

Ferencz zavartan hebegett:

„Azt gondoltam, ugy hittem.”

„Azt gondoltad, hogy én is hasonló vagyok a te asszonyodhoz, a ki előtt semmi az ura? A miért az uramon is fog az asszonyi szem ígézete, azért tán kisszebbiteni hagyjam. A feleséged megbabonázta őt is, Ferencz... mondom neked, Zsuzsika megkuruzsolja a férfiakat...”

És e kijelentés után lemondó tekintetet vetett egyben Forgách Ferenczre és a meggyapálkás rézüstre s ujjahegyét nyujtva sógorának, felment vele az asszonyházba, hogy meghallgassa.

Mikor Révai Ferencz uram hazatért a palotába, bizonyos fenyegető ábrázattal nézte meg, a kit utjában talált, a miben volt a kielégi-

tést reménylő bosszuszomjból is, s a sikerben való kétkedésből egyegy kicsi. Összesen kancsal tekintet volt az némi gúnyos mosolylyal.

Várj csak...

Végigjárta a szobákat, megvizsgálta a lányok és legények házát, benézett a nyoszolyák alá, a ládák mellé. A feleségét nem háborgatta egyedül. Hadd készüljék az csak éjjelre.

Valami kész terve volt. Ez a terv az ő társa. Van vele valaki legalább. Mert a nagy házban a lányok, inasok, az öreg asszonyok között ez a feleséges ember volt csak egyedül idegen. Másképen lesz ez mind. A kik nevettek, sirni fognak. Várjunk csak türelemmel...

Estére fordult az idő. A nap szörnyü lustán ült a hegyek mellé, a pohárszék csipős borait egy örökkévalóságig hozogatták az inasok, s az asztal már sohase akart elkészülni. Ferencz ur izgatottan tapogott le s fel, s rá-rárvált a késedelmezőkre. Aztán bejött az asszony. A barna Kató úgy járt elől gangosan, mint egy hopmester, székét is megigazítá asszonyának.

Ferencz ur hevesen nyelte le a bort, a mit kész kezek nyujtottak feléje:

„Hát csak nem falsz velem egyet?” kérdezte az asszonytól, de annyi csúfság volt a kérdésben, hogy Zsuzsika csodálkozva vetette rá mélységes fekete szemeit. „Hát csak másnak tartod az étvágysadat?”

A pohárnok új kupát nyujtott. Ferencz ur kiverte kezéből, hogy a bor végigloccsant az asztalon s a sima téglapadlón – és felszökött helyéből.

„Menjetez innen, – kiáltotta – nem akarlak látni. Tölts bort a kupaiba, Viktorin urfi, s vidd be a házamba. Egyedül hagyjatek s elcsendesedj már te, urfi, a muzsikáddal, ti leányok a szünetlen nyeritással. Te Viktorin őrizzél, mintha a szemed pihenne az ágyon. Rosz éjszakát értem, félem a sötétet...”

Panyokára hajtá ingujja felé a mentét, s aztán mintha fázna, nyakaköré kerítette. Süvegét is a fejébe nyomta, s lomhán kiindult. Az ajtónál megállott még egyszer.

15 hopmester] udvarmester, szertartásmester 31 Panyokára] panyóka: fel nem öltött, csak vállra vetett, nyakba akasztott felsőruha, kabát (*elav. irod.*) 31 mentét] mente: prémezett, bélelt, zsinóros rövid felsőkabát

„Mit mereszted a szemedet csodálkozva? – rivalt a leányokra – mit kapsz rajtam nézni valót. A tomporomba szerettél vagy kívánád, hogy én szeressem a tiedbe? Jóságú legelőkre jártok, tehénkéim, csordapásztor nélkül, s a füvektől gyuladozik a véretek. Fe-
5 küdj le és imádkozz...”

„Megbolondult”, suttogták a leányok, mikor kiment. Viktorin urfi megtöltötte a kupákat, s utánavitte, hamisan, jelentősen pillantva...

Aztán begurult a bolond, aztán játékokat játsztak, Zsuzsika álmatagon merengett a holdtól világos völgyön; aztán Révai Péter
10 uramnál kialudtak a gyertyák, aztán kiürült a nagy ebédlő ház és elnyugodni látszott a Ferencz uram szere is.

A német katona csendesesen lépdelt a külső bástya-falon, a szalmaszál hadnagy végigvizsgálta a kamarákat, doboltak és uralkodó székét elfoglalta a csendes éj a várpiaczon is.

15 Viktorin urfi urának ajtaja előtt csoszogott csendesesen, s újra bort hozott.

Révai Ferencz ur hanyatt dőlt az ágyon, s minekutána még egyszer szigoruan ráparancsolt az urfira, hogy el ne merje hagyni urát, s minekutána hánykolódva behunyta szemeit, s kegyetlenül horkolni
20 kezdett – hát Viktorin urfi csak azért is fejébe csapta süvegét és „eb ura kurta”, tapogatózva végigbaktatott a folyosón, a melyik olyan sötét volt, mint a tömlőcz és a lépcsőkön le, a legények házába tért be, a hol vig kaczagás, kártyajáték folyt. Hadd aludjék a dög. Az ördögnek se kell. Ki vigye el?

25 „Bár vinnék el”, kiáltotta a sok pajkos legény és kezét szorítottak Viktorinnal az asztal mellett.

Már második izben pergette meg dobját a német a várudvaron. Le-
ányok álarczot kötöttek hamarosan üde orczájukra; leányok legényi
köntösbe bujtak, nehogy árulója legyen szoknyájuknak a holdfény,
30 míg átsurrannak Bakics uram udvarán; leányok ajtózárokat nyitogattak, sugtak-bugtak, lopva nevettek; leányok megindultak az Ondráné hopmestersége alatt a kinyitott ajtón feltámasztott létrán...

Csak Kató késett még. Az ő hamis nyelve mindig pergett, feje

2 tomporomba] tompor: fenék (táj., rég.)

30–31 nyitogattak] nyitogatták *emend.*

haszontalanságokban untalanul főtt, a míg más végezte a dolgát. Derekán hiányzott még az óv, lábain a himes saru.

Mindegy. Majd elér ő is...

Aztán istenem, hiszen azt a szegény *strázsát* is meg kell vigasztalni az uram ajtaja előtt. Aluszik Ferencz ur kétségtelenül, hanem már az ugy szokás, hogy Kató megkérdi Viktorintól: „Alszik-e?” 5

És bizony mindig perel a csókért, mely ára a feleletnek, s szidja is telhetetlen farkasnak, ragadozó vadnak a falánk urfit...

Ma pedig külön ráparancsoltak a szegény legényre, hogy ott üljön, vigyázkodjék az ura álmára, hát Kató feltette lengő darutollas süvegét, aranyos szép övét, s vigyázva, csuszva mint a macska, végigsurrant az ajtók előtt, hogy megkérdezze, megvigasztalja... 10

Halkan felcsippent jeladásul.

Semmi felelet. A lusta, tán nem szunnyadt el?

Továbbkuszott a sötétben, s ismételte a jelt. Az ur ajtaja előtt volt már. 15

Senki.

Egyszerre erős kéz fogta meg a karját. Kató felsikoltott. A következő pillanatban átsiklott a fején, hogy bizonyosan Viktorin ostobáskodik és durczásan ráütött a bolondos ficzko ujjaira. 20

„Te kuvasz, – sugta – te macska, hát így ijesztel rám? Eressz, utálatos vagy?”

S a mint vergelődött, hogy kiszabaduljon, a kéz a sötétben – derekára szorult.

„Viktorin” – mondta Kató mérgesen. „Megütlek, ha mindjárt nem leszel jó. Nincs időm, hogy téged lássalak kegyes, már mind általmentek. Mond hamar, alszik-e az urad?...” 25

Bizonyos, hogy némi szorongás is érzett a hangján. Ah! a sötétség gonosz, bajszerző alkalom.

Vergődött a szorító kar alatt s dulakodott, hogy kiszabaduljon. Egy szót se is szólott az alak. Ez a némaság is nyugtalanította. Hátha nem is Viktorin? Segítségért szeretett volna kiabálni. 30

Akkor homloka odaért az ismeretlen férfi arczához. A leány egész testében remegni kezdett. Az arczon szakállt érzett. Viktorinnak csak gyenge bajusza van. 35

4 *strázsát*] *strázs*a: *őr* (*nép., rég.*)

Legény ember nem hord más szört. Ki visel itt szakállt?

Révai Ferencz uram egyedül?

Mit tegyen Kató? Kiáltson-e? Ki után?

5 Ez az ember leskelődött. Megcsalta Viktorint. Hazudta a részegséget, az álmot.

Tetten kapja az asszonyát. Jussa van megölni... Egy lehelletnyi idő alatt végigszáguldott mindez a Kató agyán, meglátta a veszedelmet, s a másik pillanatban már terve volt.

10 Ott kell fognia az urat azon helyben akármilyen módon, meg kell akadályoznia abban, hogy meglephesse a mulatókat, s értesíteni kell az asszonyát.

Karjával átfonta hirtelen a férfi nyakát, s odasimult a testéhez:

„Te czudar”, sugta remegő hangon, „nem féled az istent.”

15 Kaczéron a vállára hajtotta a fejét, s gömbölyű meleg nyakát odaszorította a férfi égő füleihez.

A férfi karjának kapcsa meggyengült. Kató azt érezte, hogy a szorító kart lassan visszavonják derekáról, mintha el akarnák taszítani őt.

20 Messziről elfojtott kacaj hangja ért hozzá. Most lépnek be Bakics uram nagy lovagtermébe. Ferencz ur ott ront rájuk. A szorongatás fullasztotta. Nem. Nem engedi... Hát ne birjon ő, a szép leány egy férfival?

25 „Hagyj el, Viktorin”, lehellte, „minden vércseppemet kihegyezted... Engedj, hogy fussak, te veszedelem. Jaj mit teszel velem!” és mintha a kéz elzsidbasztotta volna erejét karjának, lábának: keze lengett a férfi nyakáról, s puha láztól forró fél testével ránehezedett az ismeretlenre. Reszketve, félig aléltnak, tagolatlan szók szakadtak ki száján, s illatos hajának erdőjével elborította a férfi arcát.

30 És mikor érezte, hogy küzd ellenében Ferencz ur, akkor rácsapott, mint a fülemile a rut bogárra s forró ajakát odatapasztotta az ajkára.

„Az ördög... a gonosz...” suttogta a férfi. Ez volt a legelső szó, a mit ajakán kiejtett.

Ugyanazon csuf gürüzdölő hang, a Révai Ferencz uramé.

33 gürüzdölő] rekedt, rekedtes (táj.)

9–10 akadályoznia] akadályoznom *emend.*

Kató érezte, mint remeg Ferencz ur, mint keresi a sötétben keze gyenge derekát.

A gonosz játékot ah! meglehet nyerni. Az ajtó mellett egy pad volt, hol Viktorin várt máskor szerelmes durczás leányára. Kató ki-
siklott a Ferencz ur karjaiból s a padra menekült. 5

„Keress meg, fogj meg, bolond vakandokom” sugta hiva. Mikor a Ferencz ur keze hozzáért melléhez, tovább libbent, a folyosó falának tulsó oldaláról csipegte: „Itt vagyok urfi, oh be gyámoltalan vagy.” És mint a gyermektől üzött pillangó, szállt jobbra, szállt balra körbe a mindjobban elvaduló férfi előtt. Kaczagott, verekedett kezével, be-
fogta a Ferencz ur szemeit. 10

Aztán hirtelen megállott. Ismerős lépteket hallott. Ez a Viktoriné. Ezer közül megismerné.

Minden idege fel volt ajazva. Jobban hallott a vakpávanál. A lép-
tek közeledtek. Ha értésére tudná adni a veszedelmet. Istenem. De 15
elárulja magát Viktorin bizonyosan. S ha nem hát Ferencz ur veszi észre a közeledő lépteket. Csak egy ut van. Arra lépett.

Lármásan, mintha elfáradt volna a cziczázásban, a Ferencz ur kar-
jai közé omlott; így kiáltott csengő hangon:

„Megfogtál, gonosz urfi. Mond a váltságodat és elereszsz mind-
járt.” 20

Ferencz ur nem látott, nem hallott, nem szólott csak mohón ke-
reste ajakával az ingerlő leányét.

„Oh te czudar – csippent fel élesen Kató – bizony igen szemér-
metlen, erőszakos legény vagy. Helyre, helyre. Térj vaczkodba. Én 25
nem a te jószágod vagyok. Mit akarsz?”

A léptek megszűntek közeledni. Viktorin urfi hallgatódzott. Kató belécsipeszkedett a Ferencz ur nyakába s szép fejét kapkodva és kaczagva, és búbozva az előtte álló férfit csattogó, hívó, elutasító,
ingerlő, gyalázó szóval kábitotta. 30

[17] Ah! A léptek ismét hangzanak. Csakhogy távoznak. Viktorin urfi okos és kedves, ügyes s bátor. Hirt fog adni, s a leányok, az urfiak, s az asszony, az asszony, szép, bús, jó Forgách Zsuzsika mindjárt visszatérnek s ágyaikba rejtőznek.

De mit teszen addig Kató? Ferencz uram im átöleli, magához szo-
ritja ellenállhatatlan erővel, nekivadult szenvedélylyel. Vállát, nya- 35

kát, fejét, derekát egyenként kapcsolja remegő ujjainak aczélával a maga testéhez.

Kató szíven erőt vett a félelem. A feje zugott, s úgy érezte, hogy el kell vesztenie az eszméletét. Kétségbeesetten küzdött akkor, s kis gyenge öklével csapta a férfi homlokát.

Ah! segítségért kiált mindjárt. Az ijedség úgy behálózta, hogy elfelejtett minden egyebet. Sirni szeretett volna.

És a mikor már nincs óvoszer és a mikor elháríthatatlanná nőtt feje felett a veszedelem, megragadta a férfi géégjét és úgy megszorította, hogy fulladozni kezd Ferencz ur...

A perczek szaladnak. Visszajöttek-e? Kató mit se tud egyebet a maga rémületén kívül... Görcsösen kapaszkodik az egyetlen védő eszközbe, a Ferencz ur nyakába, és odahányja Révai Ferencz uramat, kinek lélekzete maradozott el, a padkára s menekül.

Futó léptei végigkopogtak a hosszú fekete gangon, s ajtó nyílik, ajtó záródik utána.

Révai Ferencz uram kábultan emelkedett fel. A szívéből, az eszé-
ből úgy elpárolgott a bosszuvágy, mint a hogy a szél elviszi a ködöt.
A vére fel volt zaklatva.

Csak az ingerlő, a szép Szelepcsényi Katót látta, s botorkázva bak-
tatott utána a sötétben. Kilincsről-kilincsré tette a kezét.

Meg kell fognia.

Egyszerre meglátta a nyitott ajtót a folyosó végében. A holdfény
áradt be rajta s tánczolt a fal szélein.

Miért van nyitva? Az agyába világ gyult hirtelen, s idegein fáj-
dalmas nyilalást érzett. A tüze lehült. Homlokát megsurolta erősen
kezeivel s megállott. Aztán nesztelenül ment a nyitott ajtóig, mely
a Bakics uram szerére néz. Egy létra hegye nyult be rajta (melyen a
Bakicsékhöz mentek bizonyosan) a Révai uram folyosójára...

Hirtelen eldobta onnan a létrát, s bezárta az ajtót. Ah! most ki-
reked, a ki *künn van*. Világot csiholt sok vesződéssel, s tapogatta
zsebeit. Ott van még a gyertya, a mint előre elkészítette.

Révai Ferencz ur most bizonyoságot szerez a parázna asszony el-
len. Erősen eltorlaszolta a vasajtót, s aztán a felesége háza felé in-

14 padkára] padka: kis pad, lóca 15 gangon] gang: folyosó

dult. A téglapadlón egy kócsagos forgós kucsát talált. Felvette. Ezt nem ismeri. Ez gránátszínű és drágaköves... Összegyúrta s zsebébe rejtette.

A felesége háza zárva szokott lenni előtte. De zörgetni fog, hogy bizonyosságot szerezzen ellene. Mert hát Zsuzsika bizonyosan a szeretőjével van. 5

Kezét a zárba tette. A kilincs engedett. Révai Ferencz ur belépett. A nagy homály miatt alig egy pár lépésre látott. A szegelet felé ment, s a menyezetes ágy nehéz kárpitjait szétvonta.

Az ágyban Zsuzsika feküdt. Szemei be voltak hunyva, arcza mosolygott. 10

Ferencz ur meglepetve csapta össze a függönyöket. Belépett a tárt, nyitott ajtón a leányok házába. Ott is csend mindenütt és egyenletes nyugodt lélekzés, milyen az alvóé...

Révai Ferencz uramnak izzadság verte ki a homlokát. Hát semmi gyanu sem igaz. Igen de a folyosó végén, az ajtó miért van nyitva? Bizonyosan pajkosságból feszítette fel valamelyik urfi. 15

Nesztelenül kullogott ki. Mikor az ajtót behúzta maga után, egy elfojtott kacaj érte a fülét. Valamelyik leányka nem tudta tovább magába folytatni. 20

Hirtelen elfutotta a düh Ferencz urat. Hiszen azok nem alusznak. Hiszen őt rászedik. Hát Kató nem csalétek volt-e? Nem őt bolondítani küldték?

Felszakította viszont az ajtót, s a Zsuzsika ágyához rontott. Az asszony felült a párnák között. Ferencz ur ingerülten kapta meg a takarót, s lerántotta róla. Ugy van. Derékig egy ing, szemérmesen bekötve nyakán aranyos bojtjal, s azon alul skarlát férfi-nadrág boáiig érő, rojtos csizmával, aranynyal himzett, füles kapczákkal. 25

Ferencz ur felordított, mint valami vadember, a ki ellenséget fogott. Dulva, érthető szóhoz sem jutva, hányt-vetett szét mindent. Meglökte Zsuzsikát, hogy elesett, s dühösen kutatni kezdett. A leányok házában ajtaját berántotta. 30

„Most ketten vagyunk te gyalázatos, te gaz. Hadd lássalak úgy, a hogy a szeretődnek mutogatod magadat. Hadd lássam a többit.”

1 kucsát] kucsma: prémből készült karimátlan fejfedő

Az ágy mellett álló ládának rontott. Felszakította a fedelét, s egymásután hányta ki belőle a férfi ruhadarabokat.

„Ezt keresem, ez kell nekem,” üvöltötte.

5 Zsuzsika megsemmisülve hallgatta a dühöngő ember kegyetlen szitkait, káromlásait.

A palotában felkelt mindenki.

VI.

Révai Ferencz uramnak zajos asztalai vannak. Az ő nagy nemessége olyan régi ugyan, mint maga a magyar királyság, hanem Ferencz uram azért nem tart czimboraságot a maga fajtájabeliekkel.

10 Mert a nagyságos és vitézlő urak kegyetlenül unalmasok. Már a kupát se forgatják a hajdani buzgalommal. Nagy szakállu pópapok, s borotvált, tógás kálvinista tiszteletesek elegyednek közéjük. Egyik azon riadoz, hogy a pópapok elszakadtak a Krisztustól, 15 másik abban erősködik, hogy a török azért ült be a városokba, mert kálvinisták, megrontották a hitet, az erkölcsöket, s az Isten ráfordította ezért az ellenség eszét, hogy az országba bekapjon... És vesznek, marakodnak efféle semmisségen untalanul, mint a kutyák. És nincsen keleti szép asszony bájának, édes must jó ízének, egyetlen 20 értő barátságának.

A mért is Révai Ferencz uram elé hivatja a németek zászlótartóját, a tagbaszakadt pomerán ficzkót, a ki úgy iszik, mint egy verem; az ispánt és egy két báránybőr bekecsez kurta nemest a falvakból, s istenes nagy dáridókat, kedve szerint valókat csap velök.

25 A palotájában immár ő az ur egyedül. Az asszony raboskodik a maga házában. Akkor jön a világosságra, ha Ferencz ur kiereszti, akkor eszik, ha ad neki, akkor nyugszik, mikor megengedi. Henye leányai szétszöktének, s az urfiakból egyetlen-kettőt csiphetett csak nyakon az ur.

19 nincsen keleti] nem kelendő, nem kapós 22 pomerán] Pomeránia: történelmi régió a Balti-tenger partján 23 bekecsez] bekecs: hímzéssel v. zsinórozással díszített prémes bőrkabát, ködmön, bunda (rég., nép.)

[18] A gyenge Annácska szolgálja Zsuzsikát és Szelepcsényi Kató. Ez ugyan egy szóval se emlegette azt az éjszakát, de Ferencz ur észrevehette a tekintetéből, hogy jól tudja, kinek a karjai szorították karcsu derekát. És olyan bátor volt ebben a tudásban, hogy a mig Ferencz ur dühöngött mindenkire, ő mintha reá sem tartoznék, ugy 5 hallgatta. Ő nem megy sehova. Ő szolgálja az asszonyát, s Ferencz ur mit tegyen?

István diák ott senyved a sütőházban. Nehéz vas a lábán.

Ha Révai uram azt kérdezte: „ki feszítette fel az ajtót?“, a diák így szólott: „én tettem.“ Ha vallatott: „ki szerezte az asszonynak a legényi köntöst?“ a diák felelte: „én szereztem.“ És magára vett mindent és boldogan mosolygott, ha asszonya egy tekintettel jutalmazta meg. 10

A feje felett, azokért, a miket vallott, a pallós lebeg. Mindegy! ki gondolna a halállal, mikor olyan édes azért élni, ha egy perczig is, a kinek képével tele a szívünk... 15

Révai Ferencz ur pedig egyszer im már parancsol igazán a maga házánál. Már senki se komázik vele a háta megett. Egészen más forma ember lett. Durva, erőszakos, szitkozódó. Bezárja az ajtaját a bátyja elől is s nem hajt a kérő szóra. 20

Kezébe hozzák az idéző levelet Pozsonyból, a szentszéktől. Forgách Zsuzsika panaszolt ott ellenében nehéz, elviselhetetlen bánásmód miatt.

Csak panaszoljon. Az asszonyt ő őrzi. Ezt a parázna személyt ő tartja zár alatt. A pápisták sok ostyát rághatnak el addig, mig Révai uram számba veszi az erőlködésüket. 25

Irnak az atyafiak, Thurzó uram, az étekgóg. Forgách uram, a püspök. Intik az isten nevével.

Ferencz ur átviszi a leveleket bátyjához s elejébe csapja:

„Te uszitod rám ezeket a kudas-hangu kéregetőket. Nem ismerek 30

27 Forgách uram] Forgách Ferenc (1566–1615): főpap. 1586-ban esztergomi kanonok, 1587-ben veszprémi, 1596-ban nyitrai püspök. 1607-től haláláig esztergomi érsek, 1607–1608 között Magyarország helytartója. 1608 végétől bíborossá nevezte ki. A bécsi udvar megbízásából többször folytatott diplomáciai tárgyalásokat az erdélyi fejedelemmel. A magyarországi ellenreformáció egyik vezetője volt. 30 kudas-hangu] koldus hangú

senkit, nem kérem senki tanácsát. A kezembe van az asszony; az enyém. Megőrzöm ne félj. Tőled is, mástól is.”

Aztán bekocognak a várba, vastagnyaku, hosszú serényü, törpe paripáikon a vidéki nemes urak és eljön az öles pomerán zászlótartó és az ispán. Asztalhoz ülnek, trágár beszédekkel folytatnak s üritik az ezüst serlegekből az erős bort.

Már éjfél felé jár az idő. Akkor Révai uramnak az jut eszébe, hogy törvényt lát most mindjárt a felesége felett és részeg fővel, részeg társaival végigbotorkázik a folyosón s kinyitja a nehéz, nagy kulccsal az asszony szobáját.

Szép rab Forgách Zsuzsika fehér ágyában pihen immár.

„Huzz szoknyát bűnös tagjaidra,” riadt rá az ura. „Takard el parázna testedet s készítsd szádat az igaz szóra.”

Ott letelepednek az asszony házában az asztal mellé és Kőszegi uram, az egyik falusi kurta nemes, a ki valamikor nádori ítélőszéket is ült, a szókat vaskos dagadt orrlyukain szűrve át felteszi a kérdést:

„Isméred-e te asszony-személy nagyságos Bakics Péter uramat?”

Zsuzsika zavartan hányja magára köntösét, s a szoba homályos szegletében vonul meg.

„Makacskodsz?” ordítja Ferencz ur, s hozzávágja a kapcsos imádásos könyvet. Az asszony sirva fordul el, a bekecses bíró szuszogja tovább orrán e szókat:

„Adtál-e neki himes kendőt, skófiummal varrott inget?”

A pomeránai zászlótartó ocsmány megjegyzést tesz az ingre, arra mind röhögnek. Révai Ferencz ur az asztalra csap, hogy csendet csináljon... És foly a vizsgálat tovább.

És remegnek künn a cselédek, siránkoznak a leányok, s a csendes éjjelek nem elevenednek vidám nevetéstől, de terhesek lesznek a sóhajok miatt...

Ezenközben az idő esősre fordult. A hegyek ormán untalanul gomolygott a köd és lucskos volt az erdő, a mező. A vízcseppek tócsákba loccsantak, s az utakon küllőkig járt a szekérkerék a hig latyakban. A mocsarak kiléptek medrükből s a Morava a völgyre

23 skófiummal] skófiom: hímzésre használt arany v. ezüst fémszál (*elav.*)

18 zavartan] zavarttan *emend.* 23 varrott] varott *emend.*

hágott. Vak éjszakákon, homályos nappalokon át sirt untalanul a szürke ég, mintha új özönvíz volna készülöben.

Bakics Péter uram is talán az idő miatt szótalan, mogorva. Lovának hátán csavarog a vidéken naphosszat. Beszöl majorokba, pásztorokhoz. Ott mogorván beszélget egy pár szót. Jobbágyak házába látogat, s a füstös kemence szélén ül; azért-e hogy szárasztgassa megvizült testét? vagy hogy szóljon egy szót a gazdával? 5

Lustán, ázva került haza. Felfenyeget a Révai uram ablakára, kegyetlen szavakat mondván...

Azonkívül vitézeit rendezgeti. Lovakat szerez alájuk, port hozat bőrs szekerekben Bécsből, puskákat kalapácsolnak a kovácsai, s sok igavonó marhák visznek megrakott társzekereket tova Holicból a vitézek fedezete alatt. 10

Lám, költözik onnan Bakics Péter ur, a hol a szeretőjét kinozza kegyetlen férfi, s őrzik erős falak. Lám, ott hagyja a kétségbeesésben azt az asszonyt, a kinek nincsen egyéb vétke, minthogy egyszer igazán, s erősen szeretett. 15

Bakics uram szere ürül, csendesedik. Révai Ferencz ur ezt gyönyörűséggel látja.

Felgyűjtött gabonáját vonszolja most ki, majd házbeli butorait, s azután hadi szerszámait. 20

Magát is mind gyérebben lehet látni, s akkor se a régi dali, nyakát fennhordó, virágos süvegű hetyke legény, hanem egy lucskos, lompos cseléd, a kit az ura megvert.

Úgy! Révai Ferencz ur most az ura mindenkinek, kik Forgách Zsuzsika szolgálai voltak. Dagad is érte a mája Ferencz urnak, s a kicsi, cigányarczu ember olyan büszke, mintha ő verte volna meg Belgioso német generalis urat, s nem Bocskai... 25

4 majorokba] major: a gazdaságnak a határban levő része gazdasági és lakóépületekkel, rendszerint a gazdaság igazgatási központja 12 társzekereket] társzeker: négykerekű, teherszállításra használt, lapos rakfelületű jármű 28 Belgioso német generalis] Barbiano di Belgioioso (?–1626): itáliai származású katona. 1604-től felső-magyarországi főkapitány volt. Erőszakkal lépett fel a protestánsok ellen. Önkényessége a felső-magyarországi rendek ellenállását váltotta ki. Csapataival Bocskai ellen indult, de vereséget szenvedett. 1605 elején felmentését kérte.

Az udvarban csak a begyes Kató mer a szemébe nézni. Valami hamis, kihívó, nevető, kárörvendő féltekintettel méri végig, ha találkoznak. Ferencz ur zavartan fordul félre, pedig egyetmás mondani valója lenne Katóhoz. Nem ugyan szerelmes szavak (annak nincs ideje most, hogy ilyen hatalmas ur lett Ferencz urból!), hanem számon kérők. Sokat koslat ugyanis Kató ki a várkapun, be a várkapun. Ismeretlen szolgálégények közelednek hozzá, s mintha adnának neki valamit, mintha adna nekik valamit. A német katonák közt jár-
kel, mi dolga velük? Ugy szeretné megszorítani Ferencz ur, s kivallatni, – de ki tudja micsoda impertinens feleletet adna. Mi kárt tehet egyébképen? Ah! jól tartja a tenyerét Ferencz ur a makacs asszonyon... Az isten veszi csak ki onnan.

Egy este ezt a győzelemmámort megzavarta valami kis esemény. Annyi volt az egész, hogy István diákot gazul kilopták tömlőczéből valakik, megbontván a sütőház falát. Pedig beh számított rá Ferencz ur, hogy megvereti lánczaiban a szájas ficzkót szijjakkal, mikor is nem lesz jó sem magának, sem másnak, hogy hóhért hozat neki, s azzal ijeszti halálra, hogy új lánczokat kovácsol husára...

Mindennek vége van. Egy reggel, hogy ételt vitt neki Ferencz ur, üres volt a füstös sütőház. A madár elrepült. Hova? Nem Bakics uram szerére-e?

Kétszeresen kell ügyelnie Révai Ferencznek. Addig nem bir vele senki, míg kezei között van az asszony. Ügyelnie kell, hogy ki ne is vigyék. Im, István oda vagyon...

Egyebek is voltak megírva Révai uramról.

Egy szombaton este im ezek történtek.

[19]

Révai Péter ur árva hegedüse betévedt a Ferencz ur szerére. Ott volt a zászlótartó, ott az ispán az asztalnál, s vigan ittanak. A hegedüs bús nótákat vont, s Ferencz ur olyan érzékeny hangulatba ereszkedett, hogy testvérének nevezte a zászlótartót, az asztalra állva, megcsókolta ostoba nagy képét és sirt. A bort pazarul ontották magukba.

Ferencz ur nagy későre azzal a jámbor szándékkal, hogy megzaklatja Zsuzsikát, kimene, de a harapni való sötét okán csakhamar visszatért. Akkorra már aludva találta a vitézeket, kit az asztal alatt, kit a szőnyeges padszéken. Ő maga hát lekönyökölt az asztalra egyedül búsulni, s szundikált csendesen.

A hold küszködött a fellegekkel az égen, s egy-két csillag ván-
szorgott fel a sötét boltra, a lucskos föld felett. A völgyben azonban
Bakics ur járt, bárha sötét éjben, paripáján. Hosszu száru saru volt
a lábán, s oldalán puska.

Élesen füttyintett mikor egy pajta elé ért, mely a vizparton sötét- 5
lett. A kapu csikorogva nyílt meg, s néhány paraszt bujt ki.

Bakics uram sugott néhány szót, s arra erős, bőrső, nagy, ma-
gyar kocsit vonszolt elé hat kemény ló. Bokros, árkos helyeken át,
(Bakics ur elől csendes lépésben) zajtalanul haladtak elé, az éjszaka
eltakarván őket, lépésről lépésre. 10

A kocsi Holics falai alá ért, s ott így szólott Péter ur:

„No, Répa kocsis, ur leszel, ha végbe viszzük a dolgot; de vissza-
szorítsd a lélekzedet magadba, s a lovadba...”

Aztán követ vett, s a falon átvette. Az koppant a külső sánczban.
Viszont onnan is dobtak ki egy bogos kötelet. Bakics uram a falhoz 15
támasztotta puskáját, s bogról-bogra, mintha lépcsőn járna, küszött
fel az oromra. Halkan szólott:

„Halljalak, Kutsera.”

Csendes suttogás felett. A német katona egykedvűen járt a falon.
Bakics ur átment a deszkahidon, melyet szolgálai raktak hirtelen, s 20
néhány szót is váltott az örrel. A katona tisztelgett, s továbbment.

Aztán a belső sánczra lépett Bakics uram.

„Itt vagy-e, Rác István?” suttogta.

„Helyemen, uram. Asszonyom is téged vár csak...”

A diák befedte viaszgyertyáját lasnakkal, s előre világított. 25

A hold is ránézett Bakicsra. Leguggolt Péter ur a fal tövébe, s
mozdulatlanul maradt egy pár perczig. Aztán a fal tövéből létrát
vett elő, s nekitámasztotta egy sötét ablaknak. Óvatosan, zajtalanul
ment fel azon, s megkocoztatta az üveget.

Remegő kéz nyitotta meg az ablakszárnyat, Forgách Zsuzsikáé. 30
Péter ur megfogta a puha, meleg kezét, s ajakához szoritotta. „Ne
félj, szerelmes madaram,” sugta.

Kató elébújt a szoba sötétjéből, s ezt mondta:

„István kifeszítette a köveket, rázza meg nagyságod a vasrostélyt,
majd kihull.” 35

25 lasnakkal] lasnak: fűrtös, gubás pokróc, cserge (rég.)

„Csendesen, Kató, az istenért,” rebegette Zsuzsika.

Péter ur megfogta izmos kezével a rostélyt és kiemelte.

Akkor a katonának szólott valamit Kutsera, s lenn a várudvaron megverték a lármadobot a katonák, a mint azt szokták háborus időben.

A dob pergett, s Zsuzsika csendesen ereszkedett alá, futott végig a deszkahidon, s engedte át derekát Bakicsnak, hogy lejusson a falon.

És Kutsera ölben hozta a gyenge Annácskát és Kató évődött Istvánnal, s kaczagva bubozta, ha buzgóságában olyan helyre ért a keze, a hova nem akarta Kató.

Répa kocsis a rudas hátára ült és megszorította a tüzes ló vékonyát sarkantyújával. Bakics uram puskáját vállára dobta, s paripájára szökött, a vezetékre pedig István diák.

A lovak rohanva indultak meg. A kerekek zörögtek, s nagy darabokban hányták fel a sárt. Péter ur azt kiáltotta a kocsisnak: „Ne kiméld...” és még egyszer visszanezett a várablakba, honnan szerelmes madarát kilopta.

Kellemetlen dolgot látott. Az ablakon világ áradt ki, s érthetetlen üvöltés hangzott ki az éjbe.

Ferencz ur volt ott. A lárma dob verte fel bizonyosan, a melyiket azért üttetett Kutsera uram, hogy a menekülők zaját elnyomja.

Bakics uram megtapogatta fegyverének csövét. Csak hadd jöjjön. Lovát menésre ösztökélte...

A férj ott fenn szobáról-szobára járt a világgal. Bizonyosan felveri, a ki a bor miatt csak felverhető.

Zsuzsika kihajolt, s így szólott: „Félek.”

Bakics intett kezével: „Csendesen, csendesen” és az utat ügyelte. „Baj van?”

„Semmi, édes.”

A kocsiban lámpás égett. Péter ur rádobta mentéjét. A lovak átugorták az árkokat, s a kocsi nagyokat zökkent. A Morava partján haladtak egy darabig, s aztán bevágtak a széles berekbe. A bokrok állták utjokat, s fennebb egy malom-árok. Bakics Péter leugrott lováról, s megverte a molnár házának ablakát. A kocsi megállott.

Messziről lövés hallszott. Zsuzsika ijedten sikoltott fel.

11 rudas] kétlovas szekérbe jobbfelől befogott ló

„Csak az én embereim adnak jelt, édes.”

A lövés ismétlődött a vár felől.

„Átviszel-e minket molnár, a malom-árkon?”

„Át az alján, uram.”

Bakics ur felkapta a suhanczot lova farára s csendesen léptetett 5
előre. Ingoványos helyre jutottak. Előbb csak bolyhos fejü sás állt
elejükbe, aztán valami ocsmány, ragadós sár, a miben czuppant a ló
lába.

Az ég egyszerre elsötétült. Vastag felhő került a hold elé. A ko- 10
siból fáklyát vettek elé, István megtörte a végét s meggyújtotta.

Péter ur felemelte a puskát.

„Imádkoztál, molnár? Ha itt rekedek érted, előttem látod meg a
mennyek országát.”

A molnár nem is arra felelt.

„Lódobogást hallok, uram, mondta. Barátid jönnek-e utánad?” 15

„Hamar, hamar.”

A vízbe benőtt fagyökereken gázoltak át – a lovak fujtak, prűsz-
költek, Kató sikoltzott. Tul voltak.

Bakics pénzt adott a molnárnak.

„Itt maradsz – mondta parancsolólag – és reggelig nem lépsz há- 20
zadba. Felkereslek, ha nyomomba vezetsz valakit s özvegygyé te-
szem a feleségedet.”

Akkor hajrá! A sima mezőn repültek tova a nekidühödtt állatok.
Bakics uram elmaradt, hogy szétnézzen.

[20] „Az istenért, várjátok meg,” kiáltotta Zsuzsika. 25

Péter ur az István kezébe vetette a kantárt, s beugrott a kocsiba.

„Félek,” rebegte az asszony.

„Hát elperelhet-e már valaki tőlem a földön?”

De mégis, hogy megbátorítsa, mellére vonta szép fejét, s átölelte
karcsu derekát. 30

István a kocsi mellé állott.

Zsuzsika ránézett, s a kezét odanyujtá. A diák félénk csodálattal
hajolt le és megcsókolta. Aztán úgy bevágta sarkantyuját, hogy a ló
felvinyogott s hátulsó lábaira állt.

„Az ut felén vagyunk, uram. Szent-Miklósra érünk,” kiáltotta a 35
kocsis.

Bakics felemelkedett s lőtt.

Valahonnan feleletül megint puskadurrogás hallzott.

Letértek egy völgybe, s ott egy majorház nagy istállója előtt hámos, pihent lovakat tartottak kantáron.

5 Két nemes ur, Somogyi uram, Dezső uram, s a várnagya, Zsigmond ur várták. Mind a kettő kezét nyújtott Péter urnak, s az aszszony előtt meghajolt. Keveset beszélő, szakállas, izmos férfiak voltak. Mindegyike járt Bakics urammal ott, a hol ingyen osztogatják a halált a végbeli harczokba a pogánynyal. Czimborák a halálíg. Segitettek a kocsisnak, s aztán lóra ültek, hogy a kocsi fedezete legyenek.

Péter ur csendet intett. Kiabálás messze távozó hangjai szakadtak át a néma légen. Az üldözők más utra tértek. Nem találják-e szemben?

15 S ha igen? Hiszen Bakics ur megtizzszereződni érezte az erejét. Szeretett volna verekedni.

Ebben a hajszában tétlenül ülni, fárasztóbb minden viaskodásnál.

Somogyi uram megzörgette a kardját. Csak ennyit mondott.

20 A lovakat kicserélték, a kocsis felugrott. Szent-Miklós csendes, alvó házai között átsuhantak, mint egy tüzes golyó. Egy ember baktatott a sáros uton. Megállott s keresztet vetett.

Bakics ur a mezőn, a hegyen túl kiszállott, s lovára ült, hogy az utat mutassa. Gonosz sűrű helyre jutottak. A lovak megbokrosodva ágaskodtak.

25 „Reánk virrad, lásd a fiastyukot, Bakics Péter,” rebegte Zsuzsika.

Megvastagodott szederindák, s összegubonczolt komlószár csi-peszkedett a lovak lábára. A róka buvóhelye az, nem menekdő ember utja.

Mindegy. Messziről magas láng csapott fel a virradatba.

30 „Az a mi jelünk Szentpéteren – mondta Bakics. Ha odaérünk, már otthon vagyunk.”

„Oda érünk-e?”

A hat ló megkapta a kocsit, s bokron, árkon rohant vele előre.

35 A falun a kerteken át száguldtak el, a lobogó fáklyaláng világánál, mely mind halványabb lett a közelgő hajnal miatt. Az ébredő parasztok rémülve néztek utánuk. Az ördög az... Viszi a rossz lelkeket.

És mire megvirradt Detrekő kapuja bezárult a kocsi után, s Bakics Péter ölébe kapva asszonyát, ujjongva emelte le, s nem hagyta, hogy lába érje a földet, futott vele fel a palotába s csókolta, simogatta.

„Ez a te trónusod, királyné” – mondta, mikor a palotába ért. „Parancsolj a te szolgáladdal.”

5

Zsuzsika boldogan, kéjesen lélekezett fel, s hang nélkül omlott a dali legény széles mellére.

VII.

Ferencz ur összetörve érkezett haza reggel a hajszából. Káromkodott, átkozódott. Megjárta a kibontott falat, aztán bezárkózott a házába, kétségbeesetten panaszkodott a fekete falaknak és sirt.

10

Majd örült düh vette meg az eszét. Öklével verte fejét, s az udvarra rohanva, gyalázó szavakkal szidta a rablót, a zsványt. Mindenkinék külön elmagyarázta, elpanaszolta azt keservesen, hogyan volt az egész dolog.

15

Egyszer hallja, hogy dobolnak. Mert e katonák semmi mást nem tesznek, csak masiroznak és dobolnak. A sok keserőség miatt akkor már szunnyadt. Arra felébredt. Mindjárt tudta a bajt. De a cseléddek is meg voltak fizetve, mert későre gyűltek össze, későre adták a lovát. A gazemberek! Oh milyen későre. Azt se tudhatta, merre mentek. Összekalandozta a hegyeket, völgyeket...

20

De van még Isten, van még törvény. Ha ez a hallatlan gaztett ugy maradna, mi lenne a világból.

Egyik cselédje ide menjen, a másik oda levelekkel. Hiszen majd még a fejével is fog játszani annak a rablónak itt... itt a tenyerében.

25

Majd oda teszik azt neki...

Berontott házába és irt, irt. Keserü jajszó minden ige benne. A gyalázat, a veszteség, a tolvaj okán, hát legyenek segítségére. Ő egy szegény árva. Őt baráti álarcz alatt csalta meg az a zsvány és szegyenitette meg az a gaz asszony.

30

Illésházi nádor uram küldjen katonát, a vármegyék segítséget, a püspök átkot. De küldjenek... Az asszonyt adják vissza, a ficzkót no-

89.32–90.1 notázzák] notáz: főbenjáró vétség miatt perbe fog (*jog., elav.*)

tázzák, s fejét vegyék. Mert falat rontott, kincset rabolt éjnek idején erőszakkal.

A lovas legények vágattak, és a hir szárnyalt. A palánkos kerítésű udvarházakba, az árkos várakba, a városokba, a szegény falvakba s vármegyéről vármegyére...

Előbb csak suttogtak. Senki se tudott bizonyost. Hadakról, ágyukról beszéltek, mellyel megdulta Holicsot Bakics Péter uram... Ott megvagdosták a szegény férjet. Sebeiben szenved. A katonái lettek árulói, s felesége a Judás, a ki rávezette őket.

A holicsi éjszakákról mindenki tudott valamit. Az álomitallal elkábított férjről, a parázna leányokról, a boszorkányos munkáról.

Az ördög kertje az. Az asszony babonázott, s szerződése van a gonosszal. A szemében van rossz materia.

Megigézett mindenkit, ha férfit, ha asszonyt. Miatta házasságtörők lettek az asszonyok, s kárhozottak a férjek.

Az udvarházakban a kis kárpátok mentén a rendes, egészséges sok gyermekes nagyasszonyok valóságos rémülettel beszéltek a hüvösödő estéken a lángos kemencze körül Forgách Zsuzsikáról, az ő szennyes lelkéről, orczátlan életéről. A simahaju, nyakig begombolt ingü szemérmes szűz leányok remegve tiszta testükben, hallgatták, s nyughatatlan éjjel nyoszolyájuk vánkosán forgolódtak, nyitott, ártatlan szemekkel nézván a sötétet, a hova ingerlő, buja képeket rajzolt a Forgách Zsuzsika megidézett gonosz lelke.

Nem hallzott olyan történet több, mióta az emlékezet felér.

[21]

Hogy egy magyar asszonyon a gonosz vére inkább uralkodjék, mint a becsülete. Hogy egy magyar asszony az urát odahagyja egy másikért, a ki dalibb. Éjnek-éjszakáján, hogy áttörje falát, s házát, asztalát, ágyát gyalázatos árvaságba hagyva fusson parázna csókra, ölelésre. Ha a gonosz van benne – hát a gonosz; ha a vére rosz, hát a vérét, de meg kell torolni.

Példát ha nem adnak uraimék! hova lesz a házas élet becsülete. Ma megszökött gyalázatosan ez, holnap mást kezd izgatni a vére. A leányok nem találnak férjet, igaz lelkű házas asszony otthon becsületet.

És ajtóról-ajtóra mind nőtt a hir és a felháborodás. Egy-egy levele Révai uramnak járt kézről-kézre.

Im, irt a vármegyének. Árva voltárol panaszol, s meggyalázásáról. Segítségért esedezik.

„Nyirják meg és vegyék fejét” – mondta az egyik a vármegye gyűlésében.

„Hagyják élni, – vélte a másik – hogy a szégyenre ideje legyen.” 5

„Parancsolják vissza...”

A nemes asszony durczás volt oda haza az urára, s könnyei hullottak.

„Kigyelmed nem hiszen az asszony becsületében, – panaszolta a férjnek – kigyelmed nem becsül engemet, ha kicsire tartja, a mit az a parázna tett. Kigyelmed azt gondolja, hogy *én is megtenném*.” 10

A másik, a hevesebbik, így szólott:

„Ne öleljen meg addig kigyelmed, ne közelítsen csókkal hozzám, a meddig természetesnek tartja, hogy az asszony olyan gyalázatos lehet, mint Forgách Zsuzsika.” 15

És az ingerültség szállt megyéről-megyére.

Egyik asszony a másiktól kapta el, s tovább adta. Le a Duna partján, fel a Morava környékén, a Kárpátok lábánál gunyasztó kastélyokban, ha szóval, ha görbe tekintettel, ha suttogva, ha kiabálva, itt könnyel, ott szemrehányással, méltatlankodva és szenvedélyesen – a Forgách Zsuzsika történetéről beszélt minden asszony. 20

És elébb morogva, aztán türelmetlenül, végre haragosan, a kard markolatán tartva a kezét – dühödni kezdtek a férfiak is.

Legény-ember előbb azt mondta vállvonogatva: „Hát szerették egymást.” 25

Igende mentség a szerelem? vetették ellenébe. Majd, ha feleségük lesz az urfiaknak, mentség lesz-e mással szemben?

A *rend* nem az. A rend ez: az édes apával, aztán az édes anyával megbeszéljük a dolgot; aztán ügyvéd emberek jönnek s megírják a hozomány listáját – *aztán* megmondják a leánynak is: e derék legényemberlészen a te urad... 30

Hol van helye ebben a rendben a szerelemnek?

És most jön a német haddal, az igazhit ellen. És most jön a török, hozva rabságot. A dalia lóra pattan s éles szablyáját forgatja, vérét ontja. Mig ő oda jár vitézi cselekedetben, az alatt otthon a felesége szeretkezhetik-e? Ah! ennek a portékának nincs keleti... 35

Bizonyosan Révai Ferencz uramnak nagy oka van a jajgatásra s a világnak a felháborodásra.

5 Az uramék ugyan ezt mondják: dalia ne panaszkodjék, de fogjon markába meztelen szablyát s vivjon meg hölgyeért s csorbitott becsületeért mig csak tart a véreből. Ne gyáva busulás, de vitézség lakjék a szívében.

Nem – felelék az asszonyok – az egész becsületes rendességet mocskolta meg az az asszony. Nem a Ferencz ur dolga ez egyedül, hanem az enyém, a kigyelmedé, minden becsületes asszonyé, férfié.

10 A vármegyeházon parancslevelet olvasnak fel: „És ha az istentelen asszonyszemélyt megkapjátok, magatoknál ne tartsátok, ne segítsétek, de urának azonnal kiadjátok.”

Az urak összeránczolják homlokukat s kanyaritanak egyet a bajuszon.

15 „Hiszen csak ide vetődjék!”

És a falu gyűlésén szent félelemmel hallgatja a szegény paraszt, mint uszítja olyan nagy személyek ellen őket az ördögös betű. Óh! a betű is ugyan veszedelmes, de a nagy urak még veszedelmesebbek. Nem jó azt hallgatni.

20 És a mig tárgyaltak, veszekedtek, méltatlankodtak, a napok jártak pontosan s köszörülgették a kihegyesedett becsületesség szurós csucsát, az indulatok élet.

Mert haddal csak nem megyünk országul Detrekőre. Az a vár erős készülletben van. A falak fekete szemei nem üresek, hanem ágyuk s golyószoró puskacsövek hegyei merednek ki belőle. És Bakics uram vitéz legény, a ki nem érti a tréfát.

Mire a tavasz kifakadt, már inkább ezt mondták: „Hadd éljen az az asszonyszemély, hogy legyen ideje szégyenleni!” semmint azt, hogy hullámos, illatos haját hóhér vágja tőig, s fehér gömbölyü puha nyakát hóhér azonképpen. Kezdték belefáradni a lármába, beletörődni a gondolatba az emberek. Megegett. Punktum. Ki tegyen már róla?

Ekkor azonban gonosz hir szárnyalt végig hegyen, völgyön.

30 Tudni kell, hogy a pápista-rend fondorkodó és alattomos. Elfordultanak a pápisták a Krisztustól, hamis bálványimádásban fetrengtek, s az Ur is levette szemeit róluk. Bűneikért ostoroztatnak.

Tévelygő hitöket elhagyták a nemes urak egymásután: a Thurzók, a Czoborok, a Zrinyiek, a Törökök, az Istvánfiak. Az igaz religió

szolgái a lutheranusok, fegyvert hozának ellenük, s im, most a bécsi békekötés megtöré a pápisták szarvát. Bocskai fejedelem urunk megveté ágyukat. De rugdalóznak, hát alattomosan, az igazak akaratára elé állván fondorkodásukkal.

Beszélni kezdék, hogy a barátok beleelegyedtek a Forgách Zsuzsika dolgába, s elakarják simítani az egész czudar históriát. 5

Beszélni kezdték, hogy a barátok jönnek be Detrekőre, izenetet visznek Pozsonyból, s izenetet onnan mindenfelé. A győri fráterek, a szombati hosszuszakállu papok, az esztergomi barátok és Janolics uram a pozsonyi kanonok, vikárius a maga szentszékbeli biráival, mind mozgolódnak. Sőt Forgách uram, az érsek, sőt más pápista nemesek is. 10

Mert lásd árva szegény Révai Ferencz ur lutheranus, kit ők eretneknek mondanak, (hát megcsufolása az ő örömük, elpusztulása az ő diadalmuk) Bakics ur pedig pápista az istentelen aszonynyal egyetemben. Ezért a barátok sugnak, bugnak. A gonosz asszonyt kimesterkedik a törvény kezéből és feloldozzák a szent szék előtt. Elnyomják a dolgot, megszabadítják a paráznát. 15

A szentszék már el is ítélte Révai Ferencz uramat, s inkább ápolja a paráznaságot, mintsem egy lutheranus igazságát. A hol két ember beszél a szemérmetlen árulásról, nézz szét; nincs-e szörkámzsa, fehér istrang közel? ki hallgat és bevádol. 20

[22] Nincsen a magyar szabadságnak nagyobb veszedelme e tisztelendőknel. Ezek elárulják az országot a németnek.

A lutherianus papok legyenek vigyázók! 25

És vigyázók lesznek. És lassan, morogva előbb, hallják a pápisták mesterkedését. És semeik megtüzesedve, orczáik vérrel előntve, harsogva, aztán kezükben a szent könyvvel, uton-utfélen csapják a fondorkodókat, istentelen Forgách Zsuzsikát, s rablóját.

Hadd lássuk hát a patereket! 30

1–2 bécsi békekötés] A bécsi béke (1606) a Bocskai-felkelést lezáró és a tizenötéves háború befejezését előkészítő megegyezés a Habsburg-ház és a magyar rendek között. A kiegyezés abszolutizmus jelentős állomása. A béke biztosította a protestánsok vallásszabadságát. 10 vikárius] helynök; a püspök helyettese, ill. a püspökség ügyeit ideiglenesen vezető főpap (*lat.*) 21 szörkámzsa] szerzetesi csuha (*rég.*) 22 istrang] istráng: a szerzetesi deréköv 30 patereket] pater: katolikus pap v. szerzetes (*lat.*)

Dániel pap kimozdul Szent-Jánosról, hogy a mint egyszer a német ellen unszolta a parasztokat, úgy unszolja most a hitszegő, rosz, pápista asszony ellen minden jó calvinistát.

Lapos fővegét mélyen behúzza szenvedélyes csupasz képére, durva, viseltes palástját vállára hányja és nagy botját kezébe fogja. Be-
5 kopogtat az udvarházakba és a jobbágyi vityillókba.

A viperák ismét sziszegnek az igaz vallás ellen. Fejére kell taposni a mérges állatnak.

És minden asszony, ha pápista is, meghallgatja őt, míg szerelmes,
10 szép Forgách Zsuzsika alávaló lelkéről beszél. Az uramék komoran ügyelik a papot, s így szólnak: Lássuk az országgyűlést...

Lássuk.

Tavasza készülődnek is fel Pozsonyba. Forr és kavarog mindenki. A pap is oda tart, de immár nem megyen egyedül az országutakon. Lustosan a sártól, szakadt, szinehagyott öltözetben, vizet gyű-
15 lőlő, dologtalan, fanaticus, pápistát utáló sereg van a nyomában.

Falusi kántorok, elcsapott, megvénült diákok, harcban megcsontult hajduk, s egy pár szájas asszony is. Az uton szoltárokat énekelnek, a források mellett meghálnak, s a mezőn kifogva a legelésző
20 nyájból egy-egy birkát az Ur nevében, s azt megsütve, s Isten dicsérete közt elfogyasztva, szidva a pápistákat, elványolva, fáradt inakkal érkeznek meg Pozsonyba.

És mennek egyenest oda, hol az urak törvényt hoznak.

Méltóságos népek gyülekeznek fel. Ott Thurzó gróf urék, György,
25 Kristóf, Miklós és Szaniszló, a calvinista oszlopok, velük Zrinyi Miklós gróf, Czobor Mihály uram, Enyingi, Török István, Osztrosits András, Jakusits és sokan, nemes és nagyságos urak. A vörös, zöld, scarlat-menték aranyos fonással rakva, ki nyesttel, ki tengeri macskával béllelt; a virágos atlasz-dolmányok, szederjes galambszin atlasz-gubás bársonyos dolmányok, a bársony-süvegek, pézsmakesztyük,
30 merőn aranyos hüvelyü szablyák, türkiszekkel s rubintokkal rakva, czápával borított aranyos pallósok – hozzádörgölődnek a lus-

15 Lustosan] lustos: lucskos, csatakos (*táj.*) 21 elványolva] ványolt: kopott, elnyűtt, fáradt 30–31 pézsmakesztyük] pézsmakesztyű: a pézsmapocok prémjéből készült kesztyű 32 czápával] capa: halbőr v. pikkesre, szemcsésre, rögösre megmunkált ló-, számár- v. disznóbőr

tos, lompos szinehagyott posztóköntöshez, a kampós nehéz bothoz ott az ajtóban.

Mert a pap hiveivel makacson áll. Hallani akarja, mi történik benn. Komolyan, méltóságosan vonulnak fel az urak; kardjaik fénylenek és csupa drágaság... De szinarany-e a szívük is? rozsdátlan a bátorságuk is?...

Akkor néhány franciscanus barát vetődik elé.

Az ő patronusaik ott vannak ugyyszintén benn a faragásos, rugós székekkel rakott komor oszlopos teremben. Forgách Ferencz a primás és az aranyszájú félelmes jezsovita Pázmány, az Apponyiak, Wesselényiek, Héderváriak, Homonnaiak, nem csekélyebbek senkinél vagyóban, sulyban, komor tekintettel foglalják el a nádor széke felett az üléseket.

Ők mérköztek már a némettel a magyarságért, az erdélyi fejedelemmel a katolikus igaz hitért, a törökkel a szabadságért – most egy asszonyért viaskodnak... kit a protestáns el akar veszteni.

A király Rudolfus esze felé homályosságot borított az Ur! s Mátyás, a főherczeg, hizeleg a protestáns uraknak, hogy a kegyükbe vennék. Ez az asszony most im nagyobb dolog, mint akár egy-két vár, a mibe beülne a német. Mert im a kálvinisták belékapaszkodnak, csakhogy a pozsonyi szentszék ellen legyenek, s a pápistákat kisebbitsék.

A főherczeg is velük vagyón – hát a katolikus urak komoran bujnak össze, s nagyokat ütnek olykor aranyos dömöczki aczél kardjuk markolatára.

Dániel pap elejébe áll az ajtóban a franciscanus barátoknak.

„Tisztulj az utamból,” mondja a barát.

Dániel megszegi nyakát, mint a bika, ha öklelőzni készül.

„Elmenj innnen te, fekete had.”

„Nyelves haris, röppenj onnan, különben zabolát rántok a szájadba.”

A Dánielt követő csürhe marokra kapja a botját.

A pap csendesítőleg intett.

24 dömöczki] damaszkuszi 30 haris] sötét tollú, harsogó hangú költöző madár

29 te] ti *emend.*

„Hallgassátok meg – mondja kicsinylőleg – micsoda czégéres czigányságokban mervel e fekete lélek. Várjatok, hadd vallassam meg.”

„Azt hiszi e kormos, tudatlan, – replikáz a barát – hogy repedezett pörölyével árthat a Krisztus igazságától fegyverzett elmének. Hadd jöjjön. Mit akarsz tanulni tőlem?”

„Mondd meg nekem, te Krisztustól elfordult oktalan, minek nevezed te az asszonyt, ki elhagyja urát.”

„Bölcsnek – a barát kidülleszti mellét – nevezem, gyenge fejű, mert mondva vagyon a Korinthusiakhoz irt levélben: »A ki házasság nélkül vagyon arra visel gondot a mi az uré, mi módon kedveskedhessék az urnak?« Tudsz-e pedig te bölcsőbbet, mint ki szolgál az örökkévalónak?”

„Hamisan idézel barát, irva im ez vagyon Timoteusnál: »Ördögi tudomány megtiltani a házasságot« és a Korinth. mondatik: »férj és nő szeressék egymást, mint saját testüket s egymás hibáit elfedezzék.« Mit buggyansz erre barát? Nem isten rendeli-e a házasságot?”

„A tévelygések fuvatagában állod te, farkas, utamat. Vagy nem azt mondja-e Pál: »mondom pedig az özvegy férfiaknak, hogy jó nekik, ha ugy maradnak, mint én?« És nem ez iratik-e a Korinthusiakhoz: »Megszabadultál a te feleségedtől, ne keres feleséget?«”

A veszekedő papok lármája behangzott a terembe. A fényes nagyszágos urak közelebb huzódtak az ajtóhoz, hogy hallgassák. A pápisták egyfelé s a calvinisták más csoportba. Mindenki szeretett volna belészólani egy argumentummal, vagy egy ököllel. És mindenki érezte, hogy Forgách Zsuzsika van a szóban.

A prédikátoron hamar erőt vett a harag. Az orczája kigyult s keskeny ajaka remegett, ha míg egy-egy perczig hallgatnia kelle.

Aztán ordított, kezével hadonázva és a barát is összeszorította az ökleit s csapkodva vele levegőt, ontotta a hangot géégéjén.

„Ti Krisztustagadó, bálványimádó, alattomos fekete lelkűek.”

„Ti falt vakaró, hánykolodó, lélekvesztő, pokol utját követő gonoszok.”

4 pörölyével] pöröly: a vas formálására haszn., kalapácshoz hasonló szerzőszám 9–11 A ki ... urnak] 1Kor 7,32 13–14 Ördögi ... házasságot] 1Tim 4,3 14–16 férj ... elfedezzék] Az idézett rész nem a korinthusiakhoz, hanem Pál apostol efézusbeliekhez irt levelében hangzik el. Ef 5,28. 18–19 mondom ... én] 1Kor 7–8. 20 Megszabadultál ... feleséget] 1Kor 7,27.

„Ti vakondokok.”

„Ti hörcsökösök.”

A szolgák kijöttek az urak parancsából és szétvetették a szájas-
kodókat. Aztán komor arczokkal ültek benn széket s törvényt hoz-
tak Forgách Zsuzsikáról az 1608-ik esztendőben, mely is beirassék 5
a Corpus jurisba.

A cálvinista uraké volt a szó. Ha a barátok mozgolódnak, lássák
a feleletet.

A bujaságnak esztelen szerelméből lángoló asszonyt, az isten s
emberi félelmet félretevő férfit, hogy mások elől hasonló gonosz tet- 10
tek elkövetésére az ut elzárassék, őket és büntártaikat, a nádorispán
maga mellé vevén a király tanácsosát s az ország biráit, rendkívüli
törvény utján vizsgálja, büntesse s ítéletét rajtuk végrehajtsa.

[23] Ott fenn az ormon pedig, hol Detrekő bástyái állják utját a sze-
leknek, békességes nyugalom vagyon. A láng emészti a kemenczé- 15
ben a nagy hasáb fákat, s a tűz világa összevegyül az alkonyattal...
Nagy medvebőrön pihen Bakics Péter urfi, kezében tartja a Forgách
Zsuzsika fehér ujjait. Öreg asszony pergeti a rokkát, s fiatal inas-
legényke simogatja az alvó vizsla hosszú füleit.

A homályos szoba szegletéből méla ének hallszik: 20

„Nagy Törökországban császár börtönében
Sáppadoz, hervadoz két magyar levente,
Jó Szilágyi Miklós s jó Hajmási László
Esztendeje immár, s teljes harmad napja
Rabságba hogy estek...” 25

2 hörcsökösök] hörcsökös: hirtelen haragú, makacs, megátalkodott (*táj.*)
6 Corpus juris] Corpus Juris Hungarici: Magyarország legfontosabb tör-
vénytára évszázadokon keresztül. Ezen a címen 1696-ban adták ki először.
21–25 Nagy ... estek] Szilágyi és Hajmási történetének legkorábbi válto-
zata két 16. századi kéziratból ismeretes. Mindkét kézirat az azonban a Névte-
len költő versét tartalmazza. E 16. századi ősforma mellett azonban a törté-
netnek több, az erdélyi népköltészetből szórványosan ismert feldolgozása
is keletkezett. E népi változatok lényegesen eltérnek az említett irodalmi re-
dakcióktól. A nép ajkán hagyományozódó változatok valamelyikéből szár-
mazhat a Petelei által idézett rész. Lásd: Vargyas Lajos, *A magyar népbal-
lada és Európa* II., Bp., Zeneműkiadó, 1976, 328–337.)

Zsuzsika félig lehunyja szemeit.

„Eszte de je immár, rabságba hogy estem. Hazudik az ének, sokkal több ideje. A mióta tudom a szívemet, azóta a rabod, súlyos elszakíthatatlan bilincsen...”

5 Péter ur ránéz, s az az ócska válasz olvasható diófa színü szeméből, mely olyan vén, mint a szerelmes ember.

A hamis Kató az ablaknál áll, s buzgón ügyel ki az esthomályba. Kis karikagyűrűt forgat meg olykor keskeny ujjain, s lopva ajakához emeli.

10 „Gyűrűsödet várod?” kérdi az öreg asszony, fel sem tekintve rokkájától. „Viktorin urfit?”

„Hiszen van is várni való a buksin,” mondja Kató, s felrántja kicsinylőleg a vállát.

15 „A bástyán soros a vigyázásban. Majd dideregve jön meg, ha el kongott az éjfél.”

„Hideg az éjszaka,” rebegi Kató, aztán megbánja rögtön a lágyabb hangot, s utána teszi: „Majd markába fuj, ha didereg” és vágyva néz a sűrke légbe, s duzzadt ajakát hozzátapasztja az üveghez... Oh inkább az szoritaná az ő ajakához.

20 Búgó, hosszan elnyújtott kiáltás nyulik be a csendességbe. Az örök adnak jelt egymásnak a falakon. A lövőrések mellett, a nagy bőrrel beborított ágyuk körül vigyázó férfi jár olykor. A kapu-bástya ablakából vidám kacaj hallszik ki. Ott legények töltik az órákat.

25 Benn omlik halomra a parázs, peng a vergina, dorombol a rokka, s a diák szerelmes török leányról énekel:

„Ujra mutat álma hajnalos menny eget,
Egy szép gyalog ösvény ott is jődögél le,
Azon ereszkedik egy szép, dali ifju,
Tartva a kezében három rózsaszálat.”

30 „Szebb is van a szép álomnál.”

„Az édes valóság.”

„Mégis ébren vagyok-e, mond meg?”

10–11 rokkájától] rokka: fonáshoz használt, lábbal hajtott eszköz 26–29 Ujra ... rózsaszálat] Az idézet talán a *Júlia szép leány* című ballada motívumának, a mennyei bárány aláereszkedésének átköltése.

„Álmodj az én karomon.”

„Inenn és tul az életen.”

A diák leteszi a pengő fát és szó nélkül megy az ajtónak.

„Sajnálod tőlünk a mesét, István?” kérdi Zsuzsika.

A vállas, törpe legény meghajtja fejét, s nem felel. Komoran megy 5
végig a kongó folyosón. Nem bírja ő azt nézni, mint suttog Bakics
urammal asszonya. Irigység-e? Az életét adná Bakicsért, ha bűtől
mentené meg a megtartásával Zsuzsikát. Mindazonáltal visszaso-
hajt azokra a napokra, mikor könnyezett Zsuzsika Holicsba, s vi-
gasztalására, segítségére szorult. El is itéli magát ez irigy gondo- 10
latokért. Mit tegyen István? Futni szeretne Detrekőből és el nem
menne. Kétségbe kellene esnie és eltelik gyönyörűséggel, ha moso-
lyogni látja asszonyát.

Pedig látja.

Mert Zsuzsika levetette a gubóját és pillangó lett. Mintha uj volna 15
neki minden, öröme van mindenben; szép, vidám, kedves: lombját
vesztett fa, ködlepte hegyeken átszűrődő napsugár, szemet szede-
gető madár, ember, állat. A hangjára, az igazira, csak most talált rá
s az aranyos jókedvre.

A kinek vigasztalás kell, a ki nyájasságra szomjuhozik, a ki verej- 20
tékezik s könnyülés a vágya – mind kap egy szikrányit az ő kedvé-
ből. Dudolni hallja a falon lépkedő ő; pallosára támasztja állát és
megáll. A hangja cseng a kápolnában, míg misét mond a hosszusza-
kállu barát s ha asztalt ülnek tréfa váltja a tréfát ajakán.

Elfelejtett mindenkit, s azt hiszi, hogy őt is elfeledte mindenki. Ő 25
nem tud azokról, kik künn élnek Detrekő falain – s bizonyosan ő
róla se tudnak.

Mit is? Az ő napjainak nincsen története. Levelet nem ir – és neki
nem irnak. –

Néha felveti azt a kérdést:

„Hát az uram?”

„Alszik,” feleli Péter ur.

„Mire porozzák fel esténként az ágyukat?” tudakolja máskor.

„Gonosz nép a hajdu,” felelik a legények.

És lásd, úgy tudja, mondja mindenki, hogy Zsuzsikát immár szám- 35
ba se veszi a világ.

Jó.

Az az utálatos világ ott kinn nem is tehet jobbat. Ha mellette van Bakics uram úgy is olyan igen csekélynek képzei magát, mint egy göcs, bizony, mint egy bogár. Mit is tudjon egy ilyen semmiségről
5 más emberfajta. Elfelejtették ötet bizonyosan.

Egy-egy perczig nyughatatlankodik, ha látja, mint érkezik pecsétes levéllel a posta. Bakics uram elkomolyodik, házába vonul, levelet vált, aztán kimegy és megjárja a bástyákat, megnézi a puskák rugóit, az ágyuk lövő-lyukait.

10 „Mit hozott a posta?” kérdi félénken.

„A budai pasa spahiinak van jó dolguk. Ide fel mozognak a világvégeig. Majd a körmükre verünk.”

Csak a török. Zsuzsika a pokolbeli ördögöktől sem félne a Bakics oldalánál.

15 Máskor poros sarukban, idegen ábrázatu barátok jönnek. Zsuzsika izes hust rak eléjük, tüzes bort s mosolygással fogadja. A barát olyan sötét és szurós, mint a vén galagonyabokor. Meg sem lehet közeli-teni. Elzárkozik Péter urral és suttog neki s ott járnak a vár köves udvarát ketten lehorgasztott fejjel.

20 De hát férfi gondját nem bírja meg az asszony ész. Zsuzsika fejéből kiszaladnak a borus sejtelmek, a mint keze a Péter urfi kezét éri. És dudolva járja a kamarákat, a konyhát, a sütőházat s még zsörtölődik is lusta cselédeányra, bogos vásznat szövő öreg anyókéra...

Pedig az a pecsétes levél Zsuzsikáról szólott, az a barát Zsuzsikáról hozott hirt.

25 Az elsőben azt írta a nádor: törvény elejébe jere és hazaküldd azt az istentelen fehérnépet, különben kipörköllek Detrekőből.

A második azt a hirt hozta, hogy prókátort fogadott immár Jar-solics uram, mert a nádori székre ugyan készülnek. Révai Ferencz
30 uram minden pereputtyával ott lészen és ott nagyságos és vitézlő rendek, asszonyok és eretnek papok. Nem látott olyan ülést többet a magas törvény. Jó lesz megigazittatni a kapuk zárait Detrekőben.

Az elsőre azt válaszolja Bakics: Hiszen a kinek az élete olcsó, el-hozhatja ide; megveszik. Láttak még a bástyák ott szájas vitézt alás-

[24]

4 göcs] csomó, bog (táj.) 11 spahiinak] szpáhi: török katona 28 prókátort] prókátor: ügyvéd (lat., rég.) 100.34–101.1 alásson] alázatosan

son a fűbe harapni. És Bakics uram tudja a módját a maga megoltalmazásának. A ki nem hiszi abból, a mit eddig cselekedett, jöjjön, próbálja meg. Aztán Istenem! mért nem nyughatnak attól a szegény árva asszonytól, aki nem vét senkinek.

A másodiknak aggodalmaskodva ír. Mindenét ajánlja, a ki megvédelmezi az ő igaz ügyét. Ellene esküdtenek, törvényt hoztak fellette. Jól van. Próbálják meg végre is hajtani... Zugnak? Hát tudják mennyit szenvedett árva Forgách Zsuzsika?

Aztán hozzák az idéző levelet Forgách Zsuzsikának. Péter ur elszakítja s tűzbe veti.

„Rossz hír volt e betűkben?”

„Esküvőre hívnak – hazudja – vidám mulatságra.”

...Ott benn pedig enyeleg Zsuzsika mindenkivel.

„Hamis a te szemed, Kató leányom – mind a sötétet ügyeli. Nem félsz most se az éjszakától?” – kérdé hűséges leányát.

Arra az éjszakára céloz, ott a Holicsi folyosón, a Révai Ferencz uram karjában... A leány elfordul az ablaktól s szemérmes zavarral kérdi:

„Hova nézzek hát...”

„Menyasszonyt megszólják, ha az éjszakát szereti... No ide jöjj, Kató – és megsimogatja a leányka hullámos haját, a mint odatérdel elejébe – tengerszin atlasz szoknyádat szép arany galonnal, nyuszt süvegedet, muzsikás mennyeződet én állom, oltárhoz én viszlek.”

„És te gyenge Annácska – és a másik kezével a szőke gyermek nyakát vonja ölébe – szenderegysz, álmodozol: lásd aranyalmát termő fádról ellopják éjszakáról éjszakára a kincset, s egyszer szegények s kopaszok lesznek ágai... Hát nem jön el az igazi királyurfi, a ki megoltalmazza?”

S Péter urfi ragyogó tekintettel nézi szerelmesét. Bizonyosan mit se hall a szavakból, csak duzzadt, piros, csókra hívó ajakát látja. A karja néha odatéved derekára – csak azért igazán, hogy bizonyosságot szerezzen: ébren van-e? mellette-e az a bűbájós asszony?

A lángoló fahasáb sziszeg, a rokka pereg, csendes dal száll a Zsuzsika ajakáról, a hegyek felé emelkedik a hold és az ő messzehangzó kiáltása hangzik.

22 galonnal] gallon: sűrű kötésű szalag, zsinór v. rojt

Aztán, hogy a fekete erős bástyák a mohos sziklák felett betakaróznak az éjszaka palástjába, paripa nyerit, kürt szól, s a dobogó hidcsigája visit, lánca csörömpöl, gerendája dübörög.

Bakics ur felugrik a medvebőrről.

5 „Ki jár a kapun?”

Kató az ablakhoz szalad. Ismerős lépteket hall... Viktorin lép be.

„Örülten vágat a diák” – mondja.

„Hova ment?” kezdik mind egyszerre.

10 „Nem te küldted-e, uram? A neveddel jött le. *Éretted* megy azt mondta. És mikor felült a paripára, ezt mondanom hagyta neked: hallani fogsz te, uram, ő róla hamar...”

Bakics ur összeráncolja homlokát. Ő nem lát egyebet, mint egy leventét, ki hazugsággal ajakán szökik meg.

Zsuzsika felsóhajt:

15 „Szegény jó fiu...”

Az asszony szive megérzi: mért kelle futnia a diáknak.

* * *

Immár fordult egyet ismét az idő kereke s a borongó őszt felváltá a virágos tavasz, mikorra összegyülekeztek a megidézett peresek prokátoraikkal Pozsonyba nádori szék elébe.

20 A mének nem nyivognak künn a téren; a szolgák varrottas sátor lepedők alatt szórakozottan babrálnak a kockakövekkel, nem riogatva, nem zakatolva; a nemes inasok nem csörtetik kardjaikat s nem léhaskodnak, mert ott benn a szótalán, nagytekintetű birák előtt Forgách Zsuzsikát vádolják, védik a prokátorok.

25 Im egyfelől Tar Mihály, Révai Ferencz uram oldalánál sertehájában turkál bogos ujjaival s veres nagy képe majd kicsattan a méregtől, míg Ujlaki Ferencz uramat, a Forgách Zsuzsika prokátorát hallgatja.

Ferencz urnak megfogja olykor a dolmányát s így szól:

30 „Üljön veszteg, nagyságod, és ne okvetetlenkedjék.”

Mikor ugyanis egy helyben szigorog Ferencz ur, akkor egészen alkalmas tárgy a védelemre. Mert az orczái megsápadvák, a szeme körül csuf fekete karikák támadtak, az ajaka petyhüdt s nagyon vi-seltes kinézésű az egész uri ember. A ki ránéz megszánja, ha lelke
35 van.

Mikor pedig felkél és hol ide, hol oda kapkod s téveteg szemével pislog, tenyerének ütésével magyaráz, hol ostobán vigyorog, hol száználmasan elkeseredik, akkor azt mondják: ittas-e vajjon vagy bomlott. Pedig ugrál, mint a kerge juh, veri a mellét s az összeredő-
zött homloku bírák uraméknak orra előtt kapkod szüntelenül. 5

Igaziban a baj az, hogy Ferencz ur egyedülvalóságában nem állhatta a tele kupát, hanem kiitta s valahogy s valamiképen igen meggyengítette az inát a borban lakozó gonosz. Olykor kegyetlen rohamai támadának, mikor verte magát földhöz, falhoz, de csendes perceiben is úgy érezte, mintha ezer bögöly költözött volna az ereibe, ott matatva, csipve, szurkálódva... 10

Dániel tiszteletes is ott feketéllik a Ferencz ur oldalán. Ő tanuskodik ezuttal a pápista asszony ellen.

A tulsó oldalra lám a pozsonyi szentszék odaállított néhány tenyeres-talpas barátot. Nem fél szemükbe nézni Dániel! És ott vannak urak és szolgák. Ezek vádolják az asszonyt. Azok eljöttek látni, mint születik az igazság. Erős karaj az Révai Ferencz uram körül. 15

Tar uram el is mondá már a vádat a gonosz asszony, a kegyetlen szerető ellen; oltalmat is kére ő kegyelmüktől, s a felperes életének védelmezését... 20

Most Ujlaki uram beszél. A hallgatók olykor belémorognak. Dániel átkiált a barátoknak, s azok visszaperelnek.

Ferencz ur nyüzsög és integet. A bírák komolyan nézik meg.

Valahogy csend lesz apránként. Mert a védő *vádolja* Révai uramat. Szép, jámbor képü, puha szakállu férfiú Ujlaki prokátor uram, s amint kék szemével az előtte fekvő papirozt nézi, s megvesztegető, szenvedélytelen hangjával a szenvedésekről beszél, melyeket ki kelle állania Forgách Zsuzsikának, az oknélkül féltékeny, a borivó, a verekedő urtól, örömtelen életéről, tömlöczéről, gyakor sirásairól szól – figyelem kél iránta. 25
30

Ferencz ur egy darabig hadonáz, s tiltakozik, egyszer azonban a háta mögött álló tömegeből átnyulik egy kar, s lerántja a helyére.

A bírók lesütik fejüket, Dániel pap nagyokat köhög, s Tar prokátor orczája olyan veres lesz, mint a pulyka taraja.

[25] És Ujlaki uram nem mondja, hogy jól tette-e, rosszul tette-e Forgách Zsuzsika; nem beszél szökéséről, rossz véréről – csak könnyei- 35

35 tette-e] tett-e *emend.*

ről... Mint a csendes permete, úgy száll a szó ajakáról. Ah! megfogja gyengíteni a hallgatók szívéét...

Az ajtóban tolonganak. Betaszígnálnak egy pár embert, s uj fejek jelennek meg az ajtó között. Aztán kívül az ablakokon is benéz egy-
5 némely kíváncsi ifju... Egy pehely átsuhanó árnya is zajt támasztana ebben a csendben...

Valaki akkor az ajtó előtt valamit mond. Arra némelyek sarkan-
tyu zörgéssel, kard csörtetéssel kivonulnak a nyüzsgő utcára s a
szőlős-hegy felé néznek. Viszont ragadós lesz a kíváncsiság és moz-
10 golódás támad a teremben.

Mindenki szeretné látni mit ügyelnek olyan buzgón ott kinn...

A pápista barátok rágják szakállukat, a mért megzavarja léha
kedvtelés, vagy gonosz praktika az eloquens védelmezőt... Tar uram
közbekiált. A padokról felkelnek s zugás, zakota támad, minthogy
15 az ajtó előtt mind nagyobb lesz a csoportosulás.

Akkor éles szavu trombita harsan...

A birák is felemelkednek. Panyokára vetik dolmányaikat s kard-
jok után néznek.

Valaki így szól: „Bakics...”

20 Lehetetlen-e, (mindenkinek ez jut eszébe) hogy az a vakmerő urfi,
ki daczol a nádorispánnal, ki fenyegetődzik, hogy beveri a fogát,
ha valaki Detrekőre támad, ki országrendelete ellen merészkedik –
gonosz meglepetést készített.

Hátha hadat gyűjtött, hogy megzavarja a biráskodást?

25 Hiszen csak hadd jöjjön. A nemes urak, fegyveres szolgálók, s min-
den magyar karddal kezében majd rendre tanítják.

Az ajtó felé tódul hát tanu és hallgató, prokátor és bíró. Lássuk...

Mindössze pedig néhány lovas ereszkedik le a szőlős halmon, for-
dul be aztán a vigyázó utcába...

30 Élén jó berzsenynyel festett farku ménen, mely aranyos portai
czafrangokkal volt felöltöztetve, s homlokán drága medályban da-
rutollat viselt, egy délczeg levente jött drágakövektől ragyogó kön-
tösben, leeresztett rostélyu sisak borítván fejét. Nyomában párducz-
és tigrisbőrös, aranyos, ezüstös gombokkal, fényes kardokkal ékes
35 néhány lovag.

13 eloquens] elokvens: ékesszóló (lat., rég.)

A mén ugrott és prüszkölt, daczosan szegve meg szép nyakát, a lovas csendes merően ülte drága nyergét. A patkók egyenletesen kopogtak, s nyugodalmas méltósággal közeledett a várakozókhoz a maroknyi csapat.

Elkésve érkezett bizonyságok-e? Mért akkor a sisak fejkön, 5
mely eltakarja orcájukat. Ellenségesnek kevesek...

Az előljáró levente megrántja a kantárt, s a jó mén megáll azon helyben az ajtó előtt, kapálva szakállas első lábaival. És a társai övöt formálnak körülötte. Egy perczig csend lesz. Ősz, komoly férfi szól aztán a lépcsőről a leventékhez: 10

„Mi szándékkal háborgatjátok a nádori széket?”

A lovag meghajlik, s így szól:

„Keressük az igazságot.”

„Arra való hely ez... Ereszd le sisakodat, old le szablyádat, s ne félj belépni. Vádolsz-e, védsz-e?” 15

A lovag megsóválja fejét, s mély, zengő hangján szól:

„Vádolok... A szablya helyén van az oldalomon, benne tartom bizonyságomat, erősségemet. Tiszta damaskusi acél, bog nélkül való, mint a jó lelkiösmeret, éles, mint a világosság, csorbátlan, mint az igazság, és többet ér a szónál, mert nem lehet csavarni.” 20

„Gáncsolod a szóbeszédet s magad nem veted meg.”

„Kérdeztek hát uraim aczéllal, hogy azzal feleljek.”

„Kit szólitsz?”

„Révai Ferencz uramat hívom, vagy bárkit az ő igazáért.”

Az ősz bíró karjaival kétfelé választotta a lépcsőn álló csoportot, 25
hogy szabaddá tegye az utat a leventéig.

„Bajvívásra hívod?”

„A Jézusban s igazamban bizva.”

Mély csend lett. A méltóságos férfiak a lépcső tetején helyeslőleg bólintottak. A ki szólott, ezt mondá viszont: 30

„Ajtónálló! kérdezd meg e lovagot neve, czimere és szándéka felől.”

Dali férfi vált ki s a lovag elé lépett.

„Kérdezlek, lovag, neved, czimered s szándékod felől.”

„A czimerem legyen méltatlan addig e nemes gyülekezet tekintetének világosságára, a nevémet ne hordozza addig ajak, valameddig 35

büntetlenül takaródzik a gyáva czudarság e méltóságos szék előtt, az igazság köntösébe.”

Hangok zúgtak fel.

„Joga van elfedni orczáját.”

5 „Engedje fel rostélyát.”

„Álljon jót érte két igaz nemes, hogy levente.”

Tamás pap recsegő hangja tulharsogta a zsvajt:

„Az igaz nem féli a világosságot.”

A szokatlan esemény izgatottságba hozta a tömeget.

10 Valamikor im eképen keresték az igazságot a fegyveres ősök. A vénje meg hallott róla az apjától. A fiatalját érinti a mult idők lehe, s felveri a vérét. Kevesen vannak, kiket meg ne kapna a merész levente bátor fellépése.

Révai Ferencz uram körül gyérül a csoport.

15 Nehány nemes urfi lép a szabad térre, s kardjaikat félig megemelve, meghajolnak, mondván:

„Jót állunk érette, hogy igaz nemes...”

A bíró ismét szól. A hírnök ismétli, s a levente elkezd vádját:

20 „Vádolom Révai Ferencz uramat. Aljasnak mondom fejtől-talpáig, romlottnak veséjéig. Tanunak hívom igazságom mellé az eget, s karonnal bizonyítok e földön, s lelkemmel számolok az örök bíró előtt. Vádolom, hogy feleségét, árva Forgách Zsuzsánnát, kinozta, verte, lábrugásokkal illetve, tömlöczcel sanyargatta, oka nem lévén reá. Vádolom, hogy lökdöste, sajtolta, szenvedtette ártatlanul,

25 egyedül gonosz vérétől, hitvány indulataitól unszoltatva. Vádolom, hogy ittas fővel lévén nap-nap után, méltatlanul korbácscsal, arczulcsapással, véreontásával kinozta, becsületében otthon és idegenek előtt kisebbítette, örömeit megrontotta. Vádolom, és alacsonynak, czudarnak, hazugnak mondom. Jót állok minden szómért lovag becsületemmel, s minden csepp véremmel. Vádolom és hívom itt isten szeme, e nagyságos gyülekezet színe előtt: álljon meg kardjával kard ellen, életével élet ellen, aljas, hitvány vádjai mellett...”

Minden szem Révai Ferencz uram felé fordult.

35 A kis embernek rángatózott keze-lába, s kúsa képe hol kigyult, hol elsáppadt. Tízszér elakart kezdeni egy mondatot, de dühtől öszszeszorult gégején nem fért ki a szó. Hadonázó kezeit akkor meg-

fogta Tar uram, a prokátor, s elejébe állott, felborzolta tüskés haját, megsodorta vaskos bajuszát, s így szólott:

„Ellene mondok felemnek, nagyságos laki Révai Ferencz urnak nevében ez istentelen, törvény által tiltott ingerkedésnek. Tiltakozom, kezemben tartván a törvénykönyvet, szemem előtt az igazságot. És a szokások és a nyilvános törvény megveti, elítéli és bünteti, ha ki bajvivással kívánna, merészkednék magának, vagy barátjának, avagy vérszerint való atyafiának ügyében, keresetében igazságot tenni, keresni... Már Stephanus de Werbócz...”

Tamás pap elényujtotta kampós botját, s megrántotta vele a prokátor kifeszített lábaszárát.

„Ne rivogjon kigyelmed, – mondta – nem látja, hogy szólni akar a levente...”

A prókátor boszusan szólott hátra: „Turbáld apádat, tiszteletes, de ne engemet, kötelességem teljesítése közben...”

A pap végre feleletre készült, hanem akkor ujjabb néznivaló vonta magára a tömeg figyelmét.

Uj csoport jött le a szőlős-hegyoldalról. Sebes vágatva hoztak a kergetett mének öt-hat szemmeláthatólag fiatalabb és szegényesebben ruházott lovagot. Elöl zömök, vállas ember jött, s egy csoportba utána a társai.

Az előbb érkezettek nem mozdultak helyökről. Egy perczig csodálkozva nézték egymást, aztán a jövevény így kiáltott: „Helyet.”

„Ki vagy, hogy zavarsz bennünket lovagszolgálatunkban?”

„Nemes, mint magad, lovagszolgálatban ugyszintén...”

„Kinek a nevével?”

„Forgách Zsuzsánna asszonyoméval...”

[26] Zajgás hangzott fel. A gyülekezet érdeklődése megkészszerződött. Mindenki látni akarta és hallani. A prókátor hangosan tilta-

9 Stephanus de Werbócz] Werbőczy István (1458–1541) jogtudós, királyi ítélőmester, királyi személynök majd Magyarország nádora. 1504-ben kezdte el a korabeli Magyarország jogi szabályainak és szokásjogainak összegyűjtését, rendszerezését és írásba foglalását. 1514-ben készült el a munkával, melynek magyar címe: *Nemes Magyarország szokásjogának Hármaskönyve*. 14 Turbáld] turbál: háborgat, zaklat (*lat., rég.*)

kozott. A törvény sujtja, a ki bajra hiv nyilt perben valakit. Leki-
abáltak. Révai uram kardja-tokjával hadonászott. Egy-két suhancz
megfogta a kezét.

5 A birákat visszanyomta a tömeg a lépcső tetejére. Mindenki-
felgyúlt a rég szunnyadó vitézkedő napok emléke. Mindenki nagy-
lelkü és engedékeny lett egyszerre. Mindenki megszegte a nyakát.
A fiatalja kiáltani szeretett volna egy lelkes igét bár, s az örege leg-
alább kiderülő arczzal nézett a vetélkedő leventékre.

10 Egy gyenge asszonyért im ennyi kar emelkedik. Hadd adjunk
még egy nehányat hozzá: a magunkét. Szemben e hatalmas famili-
áju gyáva férjjel egy gyenge asszony. Hadd halljuk, mi lesz.

A napsugarak beözönlötték a lovasok aranyos szerszámait. Kivi-
lágosodott a föld, s a szivek, a szemek...

„Én vitatom a just,” mondta az első.

15 „Enyém az,” – kiáltotta a második.

„Ne hallgassatok reá, urak” – kiáltotta az első.

„Ha van még tisztelete asszonybecsületnek, nekem adjatok
szót...”

„Egyenként beszéljetek,” hallszott a tömegből.

20 „Beszéljen a másik is.”

„Végezze az első.”

A zömök kis ember felemelkedett nyergében s hátradobta sisak-
rostélyát.

25 A diák volt, a szerelmes István diák. Arcza csupa tűz, szeme csupa
láng.

Révai uram felkiáltott: „Fogjátok meg.”

A diák csengő átható hangon szólott:

30 „Látjátok ki vagyok. Senki vagyok. Nem félek. Egy az életem. De
hallgassak-e? Én láttam sirni, szenvedni asszonyomat. Én ne szól-
jak? Elitélnétek? Miért? Mert inkább élni akart, mint meghalni hó-
héra mellett? A könyörületes isten kiségitette tömlöczéből. Ti ke-
gyetlenül visszadobnátok? Nézzétek ezt, a ki itt vádolja őtet! Melyik
közületek adná kezére a leányát? A szemére tekints. Ez gyanakod-
nék még a menybeli angyalra is. Ennek nincsen hite senkiben, nin-
35 csen bizodalma senkiben. A testére tekints. A borban lakó gonosz
hitványná tette. A lelke czudarabb. Én vádolólok őt, s a mit mondok,

karom álljon jót érte, s lelkem az égben. Kesztyűmet dobom le ide s vegye fel ő, vagy akárki az ő igazáért...”

A csendben Tamás pap így kiáltott fel:

„Hát így vagyunk?” s azzal nagyot köpött Révai uram elé.

A fiatal legények kardjukat zörgették, s körbeállták a két csoportot. 5

Révai uram kiabálni kezdett.

„Én nem bánom. Adjátok a kardot. Mondjátok, hogy vegyem fel a kesztyűt. Van bíró az égben, s egy hajamszála nem eshetik le tudtán kívül. Az elárult igazságot ő nem hagyja. Felvegyem? Hát a szolgámon keressenem? Inasomon bizonyítsam az igazságomat? Ezt kívánjátok? Ki mondja, hogy ez is nem a szeretője volt? hogy nem a csókjával biztatta ezt is ellenem? A falamat ők törték ki, az istentelen asszonyt ők szöktették meg. S mégis felvegyem a kesztyűjét. Az a másik pedig ki? Nem meri az isten napjának világosságára hozni az ábrázatát. Nem a pápista papok bravoja-e? nem ők bérlelték-e fel ellenem? A kesztyűt?...” 10

A méltatlankodás moraja túlzugta Révai uramat. Mindenfelől lár-mázni kezdtek, s fenyegető karok emelkedtek felé. A barátok zajongtak, a nádori szék öreg birái pedig visszavonultak a terembe, a hova Tar prokátor berángatta Révai Ferenczet, letuszkolta egy padra, magyarázott neki valamit nagy dühösen. 20

Ki tehetne immár rendet?

Ki menne, hogy elfogja a diákok? miképpen azt megkövetelné a törvény, mivelhogy ő is egyik bünrész az asszony gonosz szökésében... 25

A terem egy percz alatt megtelt ismét. Ember nézett át ember hátán... A bírák összesugtak, s aztán harsány hang mondta el az ítéletet...

Egyben járt szájról-szájra a szó: 30

„Tisztító esküt tegyenek...”

A Forgách Zsuzsika prokátora magyarázta a népnek:

„Ötven igaz nemes álljon a feszület elé Bakics Péter uram mellett, s ötven igaz nemes a feszület elé Forgách Zsuzsánna asszonyom mellett. És tegyenek együtt hitet a bevádoltak igazsága mellett, s 35

16 bravoja] bravó: bérgyilkos (ol.)

akkor mentek és szabadok legyenek minden vádtól és következményétől, így ítélte ezt a nádori szék a királynak nevében... Kétszer ötven igaz nemes – az elnyomott szegény asszonyért! Nincs-e ennyi nagy Magyarországban?”

5 „Jegyezzen fel engem kigyelmed.”

„És engem.”

„Ne hagyjon ki engem,” kiáltották mindenfelől.

Karok és meztelen kardok emelkedtek a levegőbe, s mindenki első akart lenni. Mindenki bizonyítani akarta árva Forgách Zsuzsika jó-
10 ságát, mindenki Bakics igaz lovagságát, ki nem hagyta szenvedni, sirni a mindenkitől elhagyottat.

„Nagy az Isten!” szólott a sisakos levente.

„Nagy az Isten!” hangzott mindenfelől. A felmagasztosultság a Legnagyobb nevének dicséretében keresett utat magának.

15 A közönyösekből, kíváncsiakból mind leventék váltak egy szóra, mely a szívükig ért: kik Forgách Zsuzsika mellett állnak majd mind, ha eljön Detrekőből, esküt teendő a Jézus nevével, hogy ő nem gosz.

VIII.

20 Azután lásd a diákot, a mint az ítéletmondás után sarkantyuját bevágja a mén oldalába. Az állat nyivog és felágaskodik, száraz fejét szügyéhez vevén, s vak iramatban viszi gazdáját, hogy soha vissza ne térjen.

A diák im előrehajlik, hogy le ne essék-e? hogy a szeméből ki-
25 pergő könyceppet ne lássák-e?

Mit sirat? Hova indul? és mi lesz belőle?

A ki beszélt közületek vele aztán valaha: ám adjon hirt róla... Bakics Margit özvegy asszony könyeinek lesz felszárítója, s bújának elosztatója. Mert senki többet nem tudott felőle Detrekőben...

30 Mintha látták volna itt, mintha harczott volna ott... Ki tudná?

Tágas a világ...

És lásd, mint ujong ott a tömeg az ítéletmondó bírák előtt. A sisakrostélyokat leeresztik a leventék. Bakics uram a kihívó-lovag és

nemes pajtásai a többiek. Csendesen poroszkálnak végig a poros országuton, hogy öreg este lesz, mire Detrekő lánczos kapuit felvonják utánuk.

Nyájas, vidám asszony fogadja mindnyáját a lovagteremben. Mit sem tud ez a derült, boldog hölgy arról, hogy az ő napja volt ez a mai... Borral tölteti szinig a virágos kupákat, s enyeleg, tréfál, majd sóvár dalt mond a szerelemről...

És mikor a napok telni kezdtek, kétszer ötven igaz nemes esküt tesz a Jézus nevével a Forgách Zsuzsika szívének ártatlansága mellett; és mikor Bakics urfi oldalán, (ki nem tartja immár felporozva az ágyukat, nem felvonva a hidas kapukat), lóháton úzi az édes asszony a rengeteg bükkösben a gyorslábu vadat, s szomszédot látogat, szomszédot fogad és aztán nyárban az iratos mezőn és aztán téli estén a tátott száju nagy kandalló előtt, pergő rokka, pengő vergina mellett, kar van a derékon, szem kapcsolódik a szembe, – oh milyen édes elfeledni az elmúlt napok keserüségét, milyen gyönyörűséges élvezni a repülő időt...

S a napok oda lesznek. A tegnapot elnyeli a ma. Minden enyészik, s mulik terhe alatt. Porrá válik szerelemmel tele szív, dali férfi, gyenge asszony...

Por, por...

Mit akartok tudni még?